

WILH. RIEM VIS

De Bannelingen.

EEN VERHAAL

UIT DE

laatste Jodenvervolging in Rusland.

Met vier platen.

's-Gravenhage,
H. C. VOORHOEVE Jzn.

DE BANDELINGEN.

EEN VERHAAL

UIT DE

laatste Jodenvervolging in Rusland,

DOOR

WILH. RIEM VIS.

~~~~~  
*Met vier Platen.*  
~~~~~


'S GRAVENHAGE.
H. C. VOORHOEVE JZN.

1095

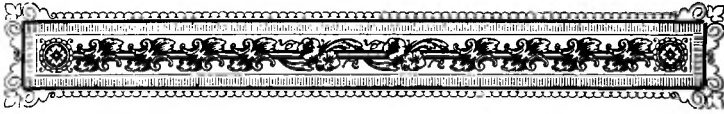

J N H O U D.

HOOFDSTUK	I. Een Koopmansfamilie in Rusland.
„	II. De Vluchteling.
„	III. Verbanning en Ontvluchting.
„	IV. In Siberië
„	V. Dokter Scheidel.
„	VI. Plannen voor de Toekomst.
„	VII. Rebekka op de hoeve van Jaspas.
„	VIII. Verdrijving der Joden uit de dorpen.
„	IX. Teleurgestelde Verwachtingen.
„	X. Tijding uit een ver land en nieuwe hoop.
„	XI. Een vreeselijke Paaschnacht.
„	XII. Wederzien.
„	XIII. Besluit.

DE BANDELINGEN.

EEN VERHAAL

uit de laatste Jodenvervolging in Rusland.

HOOFDSTUK I.

Een koopmansfamilie in Rusland.

„Moeder, Tante, ziet eens, een brief uit Moskou! Zeker van vader!” onder dezen uitroep stormde een knaap van ongeveer twaalf jaar een ruime, net gemeubileerde kamer binnen. Zijn zwart krullend haar kwam hier en daar van onder den bonten muts te voorschijn, die hij in zijn groote opgewondenheid vergat af te nemen; terwijl de donkere oogen, vol uitdrukking, en een blos van gezondheid zijn schoon gelaat inderdaad aantrekkelijk deed zijn.

„Rolf heeft mij dien zooeven op het kantoor gegeven,” voegde hij er, nog hijgend naar adem, bij.

Intusschen had de oudste der beide dames den brief aangenomen en haastig opengebroken. Al lezende veranderde zij van kleur; haar gelaat, waarop eerst een vriendelijke glimlach zichtbaar was, teekende nu ontsteltenis; zwijgend gaf zij het papier aan hare schoonzuster, die haar verschrikt aankeek, en vroeg:

„Toch geen kwade tijding, Ruth?”

„Helaas, ja, Rebekka!” antwoordde zij op een toon van diepe verslagenheid; „onze geloofsgenooten staan weer aan allerlei vervolging bloot; de magazijnen van sommige der voornaamste joodsche kooplieden in Moskou zijn geplunderd, waaronder een van uw vader, wien bovendien een aanzienlijke

som gelds is ontvreemd door een der christen-klerken, naar men vermoedt. De politie laat dit alles oogluikend toe, en zal waarschijnlijk geen moeite doen de daders op te sporen. Het ergste van alles is echter, dat uw vader door den schrik ernstig ziek geworden is, zoo zelfs" — voegde zij er langzaam en aarzelend bij — „dat de dokter weinig hoop geeft op zijn herstel; — doch, lees zelf;" en dit gezegd hebbende, keerde zij zich tot den knaap, die onbewegelijk daar stond.

„Moeder," vroeg hij angstig, „zal grootvader sterven?"

„Wij hopen, dat hij nog herstellen zal, kind." En haastig, als wilde zij verdere vragen voorkomen, ging zij voort: „Zeg eens, Benjamin, zedet ge niet, dat Rolf u dien brief gaf?"

„Ja, moeder."

„En was hij alleen op 't kantoor?"

De knaap knikte toestemmend.

„Vreemd," mompelde zij, „ik vertrouw dien persoon volstrekt niet; . . . hij is geen Jood, doch daarom is het niet; er zijn goede Katholieken ook!"

„Maar, jongenlief," hernam zij, „ga toch eens gauw jas en muts weghangen en trek je schoenen uit! Al de sneeuw smelt er hier af."

Geen wonder ook; er brandde een flink houtvuur in het aangrenzend vertrek, waarvan de deur openstond, en waaruit een aangename warmte zich verspreidde door al de kamers van het huis, dat slechts ééne verdieping bevatte.

Benjamin was aarzelend blijven staan. „Ik wou zoo graag nog wat schaatsenrijden, moeder, mag ik?" vroeg hij.

„Heb je geen werk meer te maken voor den Rabbijn?"

„Neen, moeder, het is af, zal ik het halen?"

„Dat behoeft niet, kind; ga dan nog maar een uurtje."

Weldra bevond hij zich op de ruime ijsbaan, waar het krioelde van schaatsenrijders; terwijl anderen de ijsbergen — op torens gelijkende stellages, waar men met ladders tegen opklom — bestegen, om daarna in de lange sleden met vliegende vaart naar beneden te glijden. Er waren verscheidene knapen van zijn leeftijd, doch weinigen schenen bevriend met hem te zijn; sommigen gaven hem zelfs met opzet nu en dan een duw of een stoot, zoodat hij moeite had op de been te blijven; anderen vergenoegden zich met hem een minachtenden blik toe te werpen, terwijl enkelen zich niet ontzagen hem scheldwoorden toe te werpen.

„Och, laat dat jodenkind met rust," zeide er een, die zich goedhartig wilde toonen, „de jongen hindert ons immers niet!"

Onze Benjamin verdroeg al dien smaad; hij was er aan

gewoon; ongevoelig was hij er echter niet voor, zooals men uit de flikkering in zijn donker oog en uit de saamgeperste lippen kon bemerken. Tegenstand zou de uitdagingen slechts doen toenemen, hij wist het maar al te wel. En de overtuiging, dat hij toch voor de overmacht zou moeten zwichten, deed hem dulden en zwijgen.

„O, kwam de Messias maar!” zoo dacht de knaap, „dan zouden die onbesnedenen eens zien welk een *voorrecht* het is Jood te zijn! Dan zou al die toorn op hen terugvallen! Dan zouden zij allen moeten bukken voor den Koning Israëls!”

Een straal van vreugde vloog over zijn gelaat. Had hij het niet gelezen in het boek der profeten: „Het volk en het koninkrijk, welke u niet zullen dienen, die zullen vergaan, en die volken zullen gansch verwoest worden . . . Ook zullen, zich buigende, tot u komen de kinderen dergenen, die u onderdrukt hebben; en allen, die u gelasterd hebben, zullen zich nederbuigen aan de planten uwer voeten.” (Jes. 60 : 12, 14.)

„O, waarom komt de Messias nog niet?” Deze vraag hield hem zóó bezig, dat hij niet eens de nadering bemerkte had van een prachtige arreslede, waarin een heer gezeten was met een lief meisje van ongeveer tien jaar, dat in fijn wit bont gekleed was.

„Benjamin!” riep zij opeens uit. „O, vader, kijk, daar staat Benjamin Waiscovitz!” Meteen wuifde zij met de hand en knikte den knaap, die nu opmerkzaam geworden was, vriendelijk toe. Hoe straalden zijn oogen eensklaps van genoegen, terwijl hij zich haastte den groet te beantwoorden. De lieve Olga, zij schaamde zich niet hem vriendschap te toonen, al behoorde hij tot de verachte natie. De heer, naast wien zij zat, was haar vader, een der rijkste kooplieden uit de stad, evenals de heer Waiscovitz, met wien zijne zaken hem dikwijls in aanraking brachten. De verstandhouding tusschen beide heeren liet niets te wenschen over, niettegenstaande Olga's vader Katholiek en geboren Rus was.

„Als de Messias komt, dan zal ik voor Hem neerknielen en Hem smeeken om een zegen voor Olga en haar vader!” fluisterde Benjamin, terwijl hij de slede nastaarde. Daarop ontdeed hij zich van zijne schaatsen, daar het tijd werd om naar huis te gaan. Hij koos niet den naasten weg, want hij kon de begeerte niet weerstaan om de Hoofdstraat door te gaan, waar zijn vriendinnetje woonde. Wellicht kreeg hij haar nog eens te zien. Maar opeens weerklonk plotseling het geroep: „brand! brand!” en in vliegenden vaart snelde een brandspuit hem voorbij.

Het gevaar was groot, want bijna alle huizen in Archangel, enkele openbare gebouwen uitgezonderd, waren van hout. Zij vormden echter geen straten, zooals in onze steden, maar waren door groote tusschenruimten, waar 's zomers schoone bloemperken werden aangelegd, van elkaar gescheiden. Menig-een sloeg de schrik om 't hart, en ook Benjamin spoedde zich voort, minder uit bezorgdheid, dan gedreven door nieuwsgierigheid, wien het ongeluk ditmaal getroffen had. Den brand zien, nu ja, dat wilde hij ook wel, maar 't zou anders de eerste keer niet zijn; reeds meermalen had hij een huis in lichtelaaie gezien. De Russen zijn onvoorzichtig, en de inwoners van Archangel maakten daarop geen uitzondering. Benjamin was reeds dicht bij Olga's woning gekomen, toen hij het geroep vernam. De arreslede stond voor de deur, maar het meisje was er niet meer in; wellicht kwam zij nog, doch de knaap gunde zich nu den tijd niet daarop te wachten. Een dikke rookwolk steeg omhoog uit dat gedeelte der stad, waar hij woonde. Zijn moeder zou wel ongerust zijn! Hij draafde voort, sloeg een zijstraat in, en, o schrik, pakhuis en kantoor van zijn vader stonden in volle vlam!

Intusschen zat mevrouw Waiscovitz in sombere gedachten verzonken tegenover hare schoonzuster, die niet minder droevig gestemd scheen.

„Wat is dat, Rebekka,” riep zij opeens verschrikt uit, „zou er brand zijn. Hoor dat geroep! En zie eens, hoe de menschen voorbij draven,” vervolgde zij, naar een der vensters gaande, waarin rozen, geraniums en fuchsia's welig bloeiden, niettegenstaande de koude daarbuiten.

Rebekka volgde haar; zij was rijzig en slank van gestalte; kastanjebruine krullen golfdien om hare schouders, wat haar nog jeugdiger deed schijnen dan zij was. Nauwelijks achttien jaar oud, had toch een trek van diepen ernst zich reeds gevestigd op haar schoon gelaat, en een peinzende uitdrukking was merkbaar in de zacht blauwe oogen.

Op dit oogenblik meldde zich een bezoeker aan, het was de reeds genoemde Rolf. Hij kwam eens vragen, of er ook eenig bericht was uit Moskou. Zijn loerende blik vestigde zich op de jonge dame bij het venster, die zijn beleefden groet met een licht hoofdknikje beantwoordde, nadat zij snel een onderzoekenden blik op hem geworpen had. Een spottend glimlachje vertoonde zich om zijn dunne lippen, terwijl hij, na een diepe buiging, gebruik maakte van de hem aangeboden zitplaats.

Mevrouw Waiscovitz trachtte haar tegenzin te verbergen,

en vroeg hem: „Is er hier in de nabijheid brand, mijnheer Rolf?”

„Ik geloof het wel,” sprak hij, terwijl zijn grijze oogen zich weer vestigden op Rebekka, „ik zag ten minste zoo'n drukte op mijn weg hier heen, en meende ook een brandspuit te zien in de verte.”

„Er zal toch geen gevaar zijn voor...”

„Ja moeder, ons grootste pakhuis staat in brand!” riep Benjamin, die hijgend binnentrad, „en de vlammen slaan ook reeds uit het kantoor daar naast.”

Rolf was opgesprongen, in groote ontsteltenis naar het scheen; en onder den uitroep: „Ik zal eens gauw gaan zien of er nog iets te redden valt!” snelde hij de deur uit.

Een half uur later kwam hij berichten, dat alles vernield was; en onder een vloed van woorden betuigde hij zijne deelneming; doch toen Rebekka haar doordringende blik op hem richtte, sloeg hij de oogen neer.

„Zeg eens, Ruth,” sprak zij fluisterend tot hare schoonzuster, toen hij vertrokken was, „vertrouwt gij dien man?”

De aangesprokene zuchtte, maar antwoordde niet. Daarop zette zij zich neder om in allerijl een brief te schrijven aan haar echtgenoot, waarin zij hem het gebeurde in het kort mededeelde. Mijne lezers moeten weten, dat de heer Waiscovitz, gelijk de meeste kooplieden in Archangel, des winters voor zijne zaken op reis was, en eerst over een maand thuis verwacht werd.

Wij willen den brief, dien hij ongeveer een week later ontving, volgen.

Het was in 't begin van Mei; hevige regens hadden de sneeuw, waarmede de straten in Moskou zoo lang reeds gedekt waren geweest, doen smelten. Nog was de lucht betrokken, en alles had een somber aanzien, zelfs de prachtige gebouwen in de Oude Tsarenburcht — een stad op zichzelf, geheel door een ringmuur omgeven. Haastig liep een brievenbesteller het ruime plein over, waar fraaie koetsen stonden te wachten op dames in kostbare kleeding; doch de man keek er niet naar; hij had al die pracht zoo dikwijls reeds gezien. Voort ging hij langs de drukbezochte Boulevards, waar elegant gekleede heeren, boeren in schaapspelzen en schoenen van boombast en monniken en bedelaars, in bonte mengeling dooreen liepen. Geen wandelaars waren het; die wilden liever wachten op het mooie weder, wanneer de straten schoon, de boomen niet meer kaal en de bloemperken met allerlei kleuren versierd zouden zijn.

Weldra bevond zich onze brievenbesteller in dat gedeelte van Moskou, waar de hoofdzetel is van den handel; de zoogenaamde Chineezestad. Hier kon men alle nationaliteiten, die in het groote Russische rijk voorkomen, kooplieden uit de meest verwijderde deelen des lands, vereenigd vinden. Zonder op de bonte kleederdracht, op al die verscheidenheid van kostuums in 't minst te letten, spoedde de bode zich voort; hier en daar even stilstaande om een der vele brieven, die hij bij zich droeg, aan hun adres te bezorgen. Zijn weg voerde thans naar de „Bazaar,” zoo heet een deel van de stad; waar men kloosters, restaurants, pleinen en honderde winkels vindt in de drie groote hoofdstraten en in de zestien kleinere dwarsstraten. Eindelijk hield hij stil voor een der grootste magazijnen, waarop met vergulde letters de naam Waiscovitz stond te lezen. De bode overhandigt den ons bekenden brief uit Archangel en gaat verder. Wij echter treden binnen, en volgen den bediende, die hem naar het kantoor gaat brengen, waar de geadresseerde met de hand aan 't hoofd voor een schrijfbureau zit en blijkbaar in sombere overpeinzingen verzonken is. Zijn voorkomen, de uitdrukking van zijn gelaat, doet ons denken aan de jonge dame in Archangel, doch hij is zeker wel vijftien jaar ouder. Diepe droefheid ligt over zijn gelaat verspreid, waar schrik en ontsteltenis zichtbaar worden bij het lezen van den brief, hem door den bediende ter hand gesteld. Haastig staat hij op, en begeeft zich naar een der ruime, fraai gemeubileerde kamers van het woonhuis. In een deftige armstoel zat een bejaarde dame; zij is gekleed in een japon van fijn groen laken, afgezet met fluweel van dezelfde kleur; een boek ligt op haar schoot, waarop zij tuurt, zonder er in te lezen; treurige gedachten schijnen haar bezig te houden, zóó zelfs, dat zij den binnentredende niet bemerkt.

„Moeder,” zegt deze, na haar een oogenblik met een mengeling van eerbied en innige deelneming te hebben beschouwd. „Moeder, ik heb zoeven een treurige tijding ontvangen, waardoor ik genoodzaakt zal wezen binnen eenige dagen van hier te vertrekken.”

Verschrikt had zij het hoofd opgeheven, en staarde hem angstig aan. Hij vertelde haar daarop, wat ons reeds bekend is, en eindigde met de vraag: „Zeg mij, lieve moeder, kan ik langer hier vertoeven?”

„Kind,” sprak zij smeekend, „verlaat mij toch niet in deze omstandigheden! . . . Uw vader . . . gij weet het, Nathan, wat de dokter gezegd heeft.”

Zij boog het hoofd, en liet hare tranen den vrijen loop. Ja, hij wist het: geen hoop op herstel was er meer, en elke dag kon de laatste zijns levens zijn . . . Een diepe stilte volgde; eindelijk sprak de zoon: „Moeder, luister! Zooals u weet, heb ik aan Samuël geschreven, hoe de toestand hier is; hij had reeds een week geleden hier kunnen zijn, doch wellicht heeft hij oponthoud gehad. Komt hij echter voor den eerstvolgenden Sabbath niet, dan zal ik zelf naar Petersburg gaan, om te vernemen, waardoor hij verhinderd wordt; vandaar hoop ik dan naar Archangel te reizen — indien Samuël ten minste terstond hier heen gaan kan — om, na orde op mijne zaken gesteld te hebben, met Rebekka terug te keeren; — alleen kan zij de reis niet ondernemen, en hoe vreeselijk zou het voor haar zijn, zoo zij vader op aarde niet weerzag! . . . Hoe denkt u over dit plan?”

Zij had hare tranen gedroogd, en zag hem met een blik vol liefde aan, terwijl zij sprak: „Kind, gij zijt mijn troost en mijn steun; de God onzer vaders zegene u! — Thans moet ik weder naar de ziekekamer,” vervolgde zij, prijzende. „Uw vader was ingeslapen, toen ik mij van zijn bed verwijderde om het boek der profeten op te zoeken, waarin ik vroeger zoo menigmaal vertroosting heb gevonden; doch thans bracht het mij geen troost, ik vond niets dan vreeselijke bedreigingen, die mijn hart met angst hebben vervuld. O, wanneer zal Jehovah ophouden te toornen over Zijn volk!” Zij zuchtte en sloot haar boek in een kast.

„Spreek zoo niet, moeder,” zei Nathan zacht en weifelend, als achtte hij zelf zijne woorden niet betrouwbaar, „waarom zou Jehovah vertoornd zijn over ons? Nemen wij niet getrouwen den Sabbath waar! Vergeten wij ooit de armen te gedenken en onze tienden te geven? Doch zwijgen wij daarover thans,” vervolgde hij op eenigszins gejaagden toon, „dringende bezigheden wachten mij, en ik wenschte u nog eerst te vergezellen naar de ziekekamer; ik heb vader sinds gisterenmiddag niet gezien.”

Eenige oogenblikken later trad mevrouw Waiscovitz, gevolgd door haren oudsten zoon, een groote, flauw verlichte kamer binnen. Zachtkens trad zij naar het bed, dat aan het oog onttrokken was door een gordijn van zwaar damast. Voorzichtig schoof zij dit weg, wenkte haar zoon naderbij te komen, en zette zich toen op een stoel met hooge, recht-opgaande leuning, er voor. Zwijgend beschouwde Nathan dat ingevalleu gelaat. Grijsze lokken hingen ordeloos over het hooge voorhoofd, en de vermagerde handen lagen op het

dek uitgestrekt. De doodelijke bleekheid was echter verdwenen en had plaats gemaakt voor een zachtrooden tint, zoodat Nathan weer hoop kreeg . . . „Kan de dokter zich niet vergist hebben? Wellicht werd hij toch nog beter.”

De zieke sloeg de oogen op, en zag onrustig om zich heen; toen vestigde zijn donker, sprekend oog zich op zijn zoon.

„O, Nathan, ik ben blij u te zien,” sprak hij gejaagd; „hoe gaat het met de zaken? . . . Kon ik maar weer opstaan en mijn plaats op 't kantoor innemen . . . de bedienden zullen misbruik maken van mijne afwezigheid! . . . De christen-klerken zijn niet te vertrouwen, dat hebben wij ondervonden!”

„Stel u gerust, vader,” sprak Nathan zacht; „alles gaat goed, en waarom zouden wij om dien éénen al de anderen wantrouwen? Zijn er ook onder onze geloofsgenooten niet sommigen, die er op bedacht zijn zichzelf voordeel te verschaffen ten koste van anderen?”

„Doch vaderlief,” vervolgde hij met aandrang, „vermoei u thans daarmee niet. Rust is u zoo noodig. Tracht het alles te vergeten, totdat . . . u weer geheel hersteld zult wezen . . .”

„Vergeten,” sprak de zieke verontwaardigd, „hoe kunt ge zoo spreken, Nathan! Zou ik mijne zaken vergeten! mijne schatten, die ik met zoo ontzaglijk veel moeite en inspanning verkregen heb! Waaraan ik al mijn tijd en krachten heb gewijd, meer dan veertig jaren! — O, is het niet vreeselijk hier machteloos te liggen en niets te kunnen doen dan denken, altoos denken!”

Mevrouw Waiscovitz was intusschen opgestaan; de opgewondenheid van haar echtgenoot verontrustte haar zeer, en haar zoon een wenk gevende om zich te verwijderen, sprak zij zacht, maar beslist: „Spreek nu niet meer, Samuël; ik zal u een der psalmen van David voorlezen; uw geest zal er door tot rust komen, en wellicht valt ge dan ook weer in slaap.”

Toen zette zij zich neder en las: „Hoort dit, al gij volken! neemt ter oore, alle inwoners der wereld! Zoowel geringen als aanzienlijken, te zamen rijk en arm! . . . Waarom zou ik vreezen in kwade dagen, als de ongerechtigten, die op de hielen zijn, mij omringen? Aangaande degenen, die op hun goed vertrouwen en op de veelheid huns rijkdoms roemen, niemand van hen zal zijnen broeder immermeer kunnen verlossen; hij zal Gode zijn rantsoen niet kunnen geven.”

Op een toon van diepen ernst had zij dit gedeelte uit

Psalm 49 gelezen, en haar stem getuigde van innerlijke ontroering, toen zij verder las: „Hun binnenste gedachte is, dat hunne huizen zullen zijn tot in eeuwigheid, hunne woningen van geslacht tot geslacht; zij noemen de landen naar hunne namen. De mensch nochtans, die in waarde is, blijft niet, hij wordt gelijk als de beesten, die vergaan. Deze hun weg is een dwaasheid van hen, nochtans hebben hunne nakomelingen een welbehagen in hunne woorden.” Ook kon zij hare tranen niet weerhouden, toen zij voortging: „Men zet hen als schapen in het graf; de dood zal hen afweiden, en de oprechten zullen over hen heerschen *in dien morgenstond*; en het graf zal hunne gedaante verslijten, elk uit zijne woning. Maar God zal mijne ziel van het geweld des grafs verlossen, *want Hij zal mij opnemen. . . .*”

Zij zweeg en verviel in diep nadenken; — kon zij die laatste woorden tot de hare maken? Had ook zij die zekerheid? . . . . Eindelijk slaakte zij een diepen zucht, stond zachtjes op, schoof behoedzaam het gordijn dicht, daar de Kranke sliep, en begaf zich naar het aangrenzend vertrek. Daar vond zij de huishoudster, een krachtige vrouw, van middelbaren leeftijd, bezig met het avondeten klaar te zetten.

„Mevrouw,” sprak deze bij haar binnentreden op ietwat ruwen, doch niet onvriendelijken toon, „het is noodig, dat u meer rust neemt, anders hebben wij binnenkort twee zieken in huis. U ziet zoo bleek als de dood! — Zal mijnheer Nathan van nacht blijven waken?”

„Neen, Barbara,” was het antwoord, diens tegenwoordigheid doet mijn echtgenoot te veel aan zijn zaken denken, waardoor hij onrustig en gejaagd wordt; ik zelf zal dus waken. Ik zal trachten eerst wat te slapen in dien leunstoel daar,” voegde zij er geruststellend bij, ziende hoe Barbara's gelaat betrok. Deze liet zich daar echter niet mede tevreden stellen.

„O neen, mevrouw, doe dat toch niet!” sprak zij smeekend, „u hebt reeds twee nachten gewaakt, laat mij het ditmaal doen.”

Na herhaald aandringen verkreeg zij dan ook haar wensch, en mevrouw Waiscovitz begaf zich te bed, onder voorwaarde, dat Barbara haar terstond roepen zou, wanneer de zieke naar haar vroeg. Dit gebeurde echter niet; doch even na middernacht richtte hij zich plotseling op, slaakte een diepe zucht, en viel langzaam weer achterover, terwijl een groote verandering op zijn gelaat zichtbaar werd. Barbara ontstelde, en begaf zich terstond naar het bed harer meesteres; doch toen deze verscheen, was de geest reeds ontvloden. Weeklagend

en jammerend wierp zij zich op den geliefden doode, terwijl Nathan verschrikt opsprong van het rustbed in een klein nevenvertrek, waar hij, zijns ondanks, in een lichte sluimering was gevallen. Zelf hevig ontroerd, wendde hij toch al het mogelijke aan om zijne moeder tot kalmte te brengen en te troosten. Het was een vreeselijke nacht; en, hoewel de smart niet verminderde en de omstandigheden niet veranderden, scheen het toch, alsof de morgenstond eenige verlichting bracht. En hij bracht ook verstrooiing mede, althans voor Nathan, daar deze alles te regelen had voor de begrafenisplechtigheid.

De volgende dagen weerklonk in het huis het luid misbaar van famieliebetrekkingen en kennissen, waardoor de Israëlieten van ouds hunne droefheid lucht gaven. Maar wij gaan deze uitingen van smart, gepaard met allerlei godsdienstige verrichtingen, stilzwijgend voorbij, en vinden mijnheer Nathan, zooals Barbara hem noemt, na afloop der begrafenis, alleen op zijn kamer.

„Slapen in het stof der aarde,” telkens en telkens weder kwamen deze woorden hem voor den geest, terwijl hij in somber gepeins verzonken, daar zat. Hoe kwam hij er aan? . . . . En daar opeens zag hij zich in gedachten verplaatst bij den ouden Rabbijn, van wien hij zijne godsdienstige opleiding ontvangen had; hoe eerwaardig zag deze er uit en hoe plechtig klonk zijn stem, wanneer hij tot hem sprak over den inhoud der H. Schriften! „Nathan,” had hij menigmaal gezegd, „het zijn de woorden van Jehovah, lees ze met eerbied!” Ja, nu kwam het hem weer te binnen. . . . . In het boek van den profeet Daniël had hij die woorden gelezen, en opstaande, ging hij een dik boek krijgen, sloeg het open, doorbladerde het eenigen tijd, en riep toen uit: „hier staat het!” Daarop las hij langzaam: „En velen van die in het stof der aarde slapen, zullen ontwaken, dezen ten eeuwigen leven en genen tot versmaadheden en eeuwige afgrijzing.” (Dan. 12 : 2.) . . . . Ontwaken, ja, dat zou zijn vader ook eenmaal, en tot welken zou hij dan behooren, tot „dezen” of tot „genen?” „Wie zouden opstaan ten eeuwigen leven?” . . . . Wat moest men daarvoor doen? Een Jood te zijn was toch blijkbaar niet genoeg, want Daniël richtte zijne profetie tot de Joden . . . .

Een doodelijke angst maakte zich van hem meester, hoe meer hij nadacht over die vreeselijke woorden . . . . „tot versmaadheden en eeuwige afgrijzing.” Toen knielde hij neder in een hoek van het vertrek, hief de handen omhoog

en bad: „O God van Abraham, Izak en Jacob, doe mij toch weten, hoe ik daaraan ontkomen kan!” En dit gebed, dat voortkwam uit het hart, zou verhoord worden; doch op gansch andere wijze en langs geheel andere wegen, dan hij ooit had kunnen denken.

HOOFDSTUK II.

De Vluchteling.

Tusschen Petersburg en Archangel vindt men dichte dennenwouden en groote pijnbosschen, waarin landloopers ronddolen en vluchtelingen een veilige schuilplaats vinden. Sommigen zijn gekleed als vrome pelgrims of monniken; zij worden door de bijgeloovige bewoners der dorpen, die men hier en daar aantreft, met eerbied beschouwd, en van het noodige voorzien. Reizigers kiezen zelden den eentonigen, ongemakkelijken weg door deze bosschen, van alle natuurschoon onthloot, of het zou moeten wezen om het dorp Kholmogory, de geboorteplaats van den dichter Somonosoff, te bezoeken. Voertuigen ziet men er dus al heel weinig, behalve het postkarretje, waarmee de postiljon tweemaal per week uit Archangel naar de hoofdstad vertrekt, en waarin weinig meer plaats is dan voor hem en zijn brievenzak. Nu en dan ook hotst er in vliegenden vaart een tarantasse — een houten bak namelijk, rustende op twee balken van ruwe pijnstammen, die aan de assen van twee paar wielen, negen of tien voet van elkander, bevestigd zijn — over den hobbeligen, stoffigen weg.

Een dezer lompe voertuigen hield op zekeren dag in de maand Mei stil voor een boerenhofstede, op eenige uren afstands van Kargopol, een stad aan de Onega. De lederen kap, waaronder een reiziger weggedoken zat, beschutte maar weinig tegen den regen, die in stroomen neerviel.

„Zoudt ge ons voor vannacht een schuilplaats kunnen verleenen?” vroeg de koetsier aan een boer, die, opmerkzaam geworden door het geblaf der honden op het erf, naar buiten trad. De aangesprokene, een oud man, keek den vrager eenige oogenblikken opmerkzaam aan, en zei toen: „Wien breng je mee, voerman?”

„Een heer, die van mijn wagen gebruik wenschte te maken,

om wat spoediger voort te komen, en wat minder nat te worden; verder weet ik niets van hem.”

Inmiddels was de bedoelde persoon uitgestegen; hij was lang en mager, had zwart krullend haar en donkere, levendige oogen, waaruit een zekere onrust sprak. Snel wierp hij een onderzoekenden blik in 't rond, en wendde zich daarop tot den boer, die besluiteloos van den een naar den ander stond te kijken.

„De boeren zijn gastvrij en welwillend, zoo werd mij meermalen verzekerd,” sprak hij; „ik twijfel dus niet, of gij zult ons wel een plaatsje willen inruimen aan uw haard; . . . ook mij, niet waar, al ben u ik geheel vreemd?”

Bij de laatste woorden klonk zijn stem bijna smeekend, zoodat de oude man, gestreeld en geroerd tegelijk, niet langer aarzelde, maar op goedgehartigen toon zei: „Wel zeker, kom maar binnen! Nog nooit klopte iemand, die hulp noodig had, tevergeefs aan mijn deur.”

„Breng uwe paarden maar naar gindsche schuur,” hernam hij, zich keerende tot den koetsier, die zijn reisgenoot nu wat nauwkeuriger was gaan beschouwen, dan hij eerst gedaan had. Een Jood scheen deze te zijn; ook de boer had dit, niet zonder tegenzin, opgemerkt; hoewel toch zijn goedhartigheid de overhand behouden had.

„Voeder voor de dieren en stroo zult gij er ook vinden,” ging laatstgenoemde voort; daarop maakte hij het teeken des kruises, en trad zijne woning in, gevolgd door den vreemden heer. In een hoek van het vertrek zat een oud moedertje met rimpelig gelaat, dicht bij een heiligen beeld, waarvoor een kaarsje brandde; het vrouwtje was ijverig bezig hare gebeden te prevelen, en scheen van de binnenkomenden niets te bemerken. Bij een flink houtvuur, dat een aangename warmte verspreide en tevens genoegzaam licht om de invalende duisternis te verdrijven, stond een jonge, krachtig gebouwde man, die eerbiedig groette.

„Vanka,” sprak de oude boer, „ga aan Nadia zeggen, dat zij terstond thee klaar maakt en brood voorzetten moet.”

„Goed vader,” was het antwoord, en Vanka haastte zich dit bevel aan zijn echtgenoot, die zich in de keuken bevond, te gaan brengen. Weldra trad een vrouw binnen, nog jeugdig, hoewel minstens tien jaar ouder dan Vanka. Schoon was zij volstrekt niet; toch was er iets aantrekkelijks in dat gelaat, waarop droefgeestigheid, zoowel als stille onderwerping te lezen stond. Zwijgend plaatste zij het verlangde op de ruwe houten tafel, terwijl de mannen voortgingen met praten en rooken, zonder acht op haar te slaan.

„Nadia,” sprak haar schoonvader gebiedend, „zorg, dat er twee slaappleatsen in gereedheid komen voor onze gasten.”

De vrouw knikte toestemmend en verwijderde zich, om terstond haar taak te volbrengen; een half uur later kwam zij berichten, dat alles in orde was; waarop de vreemdeling zijn verlangen te kennen gaf, zich ter ruste te begeven, daar hij zeer vermoeid was.

„Wenscht u nog gebruik te maken van mijn wagen?” vroeg de koetsier; „ik ben van plan morgen ochtend vroeg weer te vertrekken.”

„Tot Kargopol zou ik gaarne met u willen reizen,” was het antwoord, „tusschen deze stad en het naastvolgende dorp moet de boerderij liggen van Michiel Strobolowsk; kent ge hem soms?”

Op het hooren van dien naam zette Nadia de kopjes, die zij opgenomen had, weer neder, en keek den vreemdeling opmerkzaam aan.

„Michiel Strobolowsk!” riep Vanka uit, „zoo heet mijn schoonvader; hij heeft vroeger gediend bij een heer in Moskou, komt u wellicht daar van daan?”

„Nee; wel heb ik er vele jaren met mijne ouders gewoond, en ben van zeer nabij bekend met de familie, die hij zoo trouw gediend heeft; zijne zuster is er thans huishoudster . . .”

„Tante Barbara!” riep de jonge vrouw Nadia nu uit, terwijl hare oogen schitterden, en blijkbaar waren het aangename herinneringen, die bij haar opgewekt werden. Een wenk van haar schoonvader deed haar echter de kamer verlaten.

„Hebt u haar binnenkort nog gezien?” vroeg Vanka weer; „hoe gaat het haar?”

„Omstreeks acht maanden geleden was zij gezond en vroolijk; na dien tijd ben ik niet meer in Moskou geweest.”

„Houd mijnheer thans niet langer op, Vanka,” sprak nu de oude boer; „geleid hem liever naar het slaapvertrek.”

Hierdoor werd, tot groot genoegen van den vermoeiden reiziger, het gesprek afgebroken. Weldra lag hij op het strooleger, hem door Nadia bereid; doch het duurde lang, eer het hem gelukte den slaap te vatten; en blijkbaar had zijn geest ook toen nog geen rust, want nu en dan uitte hij onverstaanbare woorden, of sprong verschrikt overeind.

Tegen het aanbreken van den morgen werd hij gewekt, en, hoe afgemat ook, toch haastte hij zich klaar te komen, vrezende, dat hij anders genoodzaakt mocht wezen, den langen, moerassigen weg te voet af te leggen,

Op het erf ontmoette hij Nadia; vriendelijk groette hij haar, en vroeg of zij wellicht een boodschap mede te geven had aan hare ouders. Zij bedacht zich even, en haalde toen een doosje uit haar zak, waarop zij aarzelend vroeg: „Zou mijnheer zoo goed willen wezen dit aan mijne moeder te geven? Er bevindt zich een kostbaar reliquie in, die ik van een vromen pelgrim voor haar gekocht heb; zij zal er door beveiligd wezen tegen alle kwalen van den ouderdom.”

De Joodsche heer weerhield ternauwernood een spottend glimlachje, terwijl hij vroeg, of het heilige voorwerp door zijne handen niet ontwijfd zou worden.

„Nee,” antwoordde zij op argeloozen toon, „het kan nooit zijn kracht verliezen, heeft de vrome man mij verzekerd; daarom heb ik het ook bijzonder duur moeten betalen.”

Intusschen was de voerman reeds bezig zijne paarden in te spannen, en Nadia, dit ziende, haastte zich naar binnen om voor hare bezoekers een warme kop thee in te schenken, waarbij zij hen tevens wit brood en gebraden vleesch voorzette, lekkernijen die bij een Russischen boer zelden op tafel komen. Na dit genuttigd te hebben, namen beiden onder hartelijke dankbetuiging afscheid.

Een oogenblik later hoorde men het klappen van een zweep, en voort ging het in wilden draf, door moerassen en dennenvouden, zonder een oogenblik verpoozing, tot bij Kargopol. Geen schepsel hadden zij op den ganschen weg ontmoet dan een vrouw, alleen in haar eenvoudige kar gezeten; nu echter zagen zij een troep soldaten aankomen, die te voet een grooten wagen begeleidden, waarin gevangenen vervoerd werden. Had de tarantasse-koetsier omgekeken, dan zou hij gezien hebben, dat zijn reisgenoot bij dit gezicht plotseling verbleekte en zich onder den kap terugtrok. — Een kwartier later hield het voertuig stil.

„Hier zijn wij dicht bij de hoeve van Michiel Strobolowsk,” zei de voerman; „binnen tien minuten kunt ge die bereiken, als ge gindsch zijpad inslaat.”

De onbekende steeg uit, gaf den man een ruime belooning, en verwijderde zich in de aangewezen richting.

„Een Jood mag hij wezen,” mompelde de achtergeblevene, terwijl hij met welgevallen het geldstuk beschouwde, „maar een schraper is hij niet, zooals de meesten van dat volk!” Toen zette hij zijn paarden weer aan en de wagen holde voort.

Doodstil was het in den omtrek der boerderij, die, geheel door velden en akkers onageven, echter niets bekoorlijks voor 't gezicht aanbod; geen bloempje of iets, dat op een tuin

geleek, was er te zien; geen heg zelfs tot afsluiting; kaal en eentonig was de gansche groote vlakte. De woning zelve was van ruwe dennestammen opgetrokken, evenals de koestal daarnaast; en de openingen, hier en daar, waren dichtgestopt met mos. Tusschen het huis en den stal was een modderpoel, waarin eenige varkens zich welbehagelijk rondwentelden. De vreemdeling werd echter volstrekt niet ontstemd door dit alles, want hij lette er niet op; al peinzend liep hij voort, en had weldra de ruwe, ongeverfde deur bereikt, die, na herhaald kloppen, geopend werd door een oude vrouw. Bij het zien van den onbekenden heer trad zij eenige stappen achterwaarts, en keek hem verbaasd aan.

„Schrik niet, moedertje,” sprak hij vriendelijk, „ik zou gaarne uw man eens willen spreken; hij heet immers Michiel Strobolowsk.”

„Jawel, mijnheer,” antwoordde zij, een weinig gerustgesteld; „maar, weet u, hij is niet thuis; al de mannen zijn uit vischen gegaan.”

„En wanneer komen zij terug?”

„Ik weet het niet precies,” antwoordde zij.

„Zou het *mogelijk* zijn, dat zij vandaag of morgen terugkwamen?”

Het vrouwtje haalde de schouders op, en zei niets. Haar bezoeker begon te begrijpen, dat hij trachten moest haar vrouwen te winnen.

„Zie eens hier,” sprak hij, het reliquiedoosje te voorschijn halende, „dit heeft uw dochter Nadia mij voor u meegegeven, met hare groeten.”

„Wat zegt ge!” viel zij hem zichtbaar verrast in de rede, „hebt gij mijn dochter gesproken? Kom binnen, mijnheer! rust wat uit, dan zal ik een kop thee voor u klaar maken!”

Dankbaar maakte hij van de uitnoodiging gebruik, en bracht nu de boodschap aangaande het wonderbare vermogen der reliquie getrouw over, hoewel zijn toon verried, dat hij er zelf niets van geloofde; doch het gelukkige moedertje werd hiervan niets gewaar; zij drukte het kostbare voorwerp aan haar hart, en noemde Nadia „een goed kind”.

Daarop vertelde zij, dat haar zoon Ivan pelgrim geworden was, en overal zeer werd geprezen om zijne vroomheid. „Zijne vrouw,” ging zij voort, „is buiten bij de schapen, terwijl mijn andere schoondochter bezig is de koeien te melken en de varkens te voederen.”

„Was zijne vrouw er mede tevreden, dat hij haar verliet?”

„Natuurlijk! Was het niet een groot voorrecht, dat haar

man een gunsteling van de heiligen werd? Wel had zij hem gaarne willen vergezellen, doch ter wille van de kinderen, die nog te klein waren om mede te gaan, is zij thuis gebleven."

„En zorgt hij nu in 't geheel niet voor hen?"

„O neen! dat is ook niet noodig; zij kunnen immers zelf werken voor hun brood, en mijn man houdt een wakend oog over hen."

„Waar bevindt hij zich thans?"

„Ik weet het niet; hij reist van de eene stad naar de andere; wellicht is hij met een aantal bedevaartgangers op weg naar Solowetsk."

„Maar op welke wijze voorziet hij in zijn eigen onderhoud?"

„O, daarover behoeft hij zich niet te bekommeren, iedereen wil de vrome pelgrims gaarne van het noodige voorzien."

Opeens vernam men luide mannenstemmen op het erf, geflaf van honden en gejuich van kinderen; en een oogenblik later traden de visschers binnen. De oude boer had reeds vernomen, dat er een vreemdeling was om hem te spreken, en tevergeefs vroeg hij zichzelf af, wie het zijn kon. Beleefd groette hij den Joodschen heer en zette zich bij hem neder.

De onbekende begon nu een gesprek over visschen en jagen, landbouw en handel, totdat de boer, die zijne nieuwsgierigheid niet langer bedwingen kon, er een eind aan maakte door rechtstreeks te vragen, wat eigenlijk het doel zijner komst was.

„Alvorens u dit mede te deelen," was het antwoord, „zou ik gaarne alleen met u zijn."

Michiel zag hem uitvorschend aan, wreef zich met de hand over 't voorhoofd, en mompelde: „Wanneer kan ik hem toch gezien hebben?" Toen stond hij op, en zeide: „Buiten in het veld zal niemand ons kunnen beluisteren, wees dus zoo goed mij daarheen te vergezellen, mijnheer." Beiden verlieten de woning en liepen eenigen tijd zwigend voort, tot eindelijk de onbekende plotseling staan bleef, den boer aankeek, en vroeg:

„Michiel Strobolowsk, zoudt gij, ter wille van uwe zuster Barbara, een ongelukkige willen helpen?"

De boer zag hem verbaasd aan, en riep uit: „Barbara — mijne zuster — kent gij haar?"

„Reeds vijf en twintig jaar heb ik haar gekend," was het antwoord, „zij werd huishoudster bij mijne ouders, toen ik zes jaar oud was."

„Hoe! zijt gij dan een zoon van mijn vroegeren meester?"

„Juist, Michiel, ik ben zijn jongste zoon, Samuël Waiscovitz."

„Inderdaad!” hernam de boer peinzend, „uwe trekken wijzen het ook uit; — en hoe gaat het den ouden heer? Het is nu twee en dertig jaar geleden, dat ik hem verliet om mij in 't huwelijk te begeven. Sedert heb ik hem niet weer gezien; doch Barbara heeft mij telkens goede berichten medegebracht aangaande hem en zijne familie, wanneer zij hier eenige dagen kwam doorbrengen. Nu echter is zij sedert vier jaar niet bij ons geweest; — gaat het hem nog steeds goed?”

„Acht maanden geleden althans wel; toen heb ik eenigen tijd in Moskou doorgebracht . . . . Helaas! het zal waarschijnlijk mijn laatste bezoek daar geweest zijn! Mijn lieve ouders, ik zal ze niet wederzien op aarde, of ook zij zouden alles moeten verlaten en heentrekken naar het vreemde land, waar ik vrijheid en een nieuw bestaan ga zoeken.”

Het gelaat van Samuël Waiscovitz vertoonde een uitdrukking van diepe verslagenheid, en hij zweeg eenige oogenblikken, in treurig gepeins verzonken, terwijl Michiel hem aanstaarde met een mengeling van medelijden en verbazing.

„Ik zal u vertellen, Michiel, wat er gebeurd is, en waarom ik hierheen gekomen ben,” hervatte hij eindelijk, — „luister: Het is u misschien niet onbekend, dat er sedert eenige jaren op verscheidene plaatsen in ons land geheime samenkomsten zijn ontdekt, welke ten doel hebben een geheele omkeering in den staat te bewerken. Wat mij betreft, ik heb geleerd, dat het steeds onze plicht is den Keizer te gehoorzamen en onderworpen te zijn aan de overheid; ik behoef u dus niet te zeggen, dat ik nooit aan dergelijke samenkomsten heb deelgenomen. Nu gebeurde het, omstreeks een week geleden, dat een aanzienlijk heer, wien ik eens een gewichtige dienst bewezen heb, op 't kantoor bij mij kwam, schijnbaar met het doel om over zaken te spreken, doch inderdaad om mij al pratende een stukje papier toe te schuiven, waarop slechts te lezen stond: „Vlucht heden nog — gij wordt verdacht — verbrand dit!” — Ge kunt u mijn schrik voorstellen bij het lezen van dat vreeselijk bericht, — en wat te doen? Zou ik aan de waarschuwing gehoor geven? Was het niet beter rustig te blijven, dan door vluchten de verdenking nog grooter te maken? Zou ik vrouw en kinderen en alles verlaten en een onzekere toekomst tegemoet gaan . . . op het woord van één persoon, die zich wellicht vergist kon hebben? Deze en dergelijke vragen brachten een hevigen tweestrijd teweeg in mijn gemoed, waaraan ik een einde trachtte te maken door mijne vrouw het geheim te gaan meedeelen. Kloek en verstandig als zij is, bracht zij den tijd niet nutteloos door

met jammeren en weeklagen, maar zette zich, toen de hevigste ontroering voorbij was, neder tot kalm beraad. „Uw onschuld zal u niet baten,” sprak zij, „wanneer er vermoeden op u rust; gij weet het, Samuël, dat „verdenking” en „verbanning” tegenwoordig samengaan, en daarbij komt nog, dat een Jood meestal veel aanklagers en weinig verdedigers vindt; ga dus heen, hoe smartelijk de scheiding ook vallen moge; vlucht, eer het te laat is!” Na rijp overleg kwamen wij toen tot het besluit, dat ik door de bosschen zou vluchten naar Archangel, om vervolgens, door bemiddeling van mijn broeder Nathan, die daar woont en dagelijks in aanraking komt met zeekapiteins, aan boord te gaan van een Deensch of Zweedsch schip en zodoende Duitschland te bereiken. Mijne vrouw zou intusschen, met behulp van vrienden, onze bezittingen verkoopen en naar Berlijn vertrekken, waar familie van haar woont, en daar hoop ik haar weer te zien. — Dienzelfden dag, tegen het vallen van den avond, verliet ik mijne woning aan de achterzijde, liep door velden en tuinen, en bereikte gelukkig het woud, waar ik voorloopig veilig was; doch vreeselijke dagen en nachten heb ik er doorgebracht. Te slapen leggen durfde ik mij niet, uit vrees voor de wolven, wier akelig gehuil ik gedurig vernam; en overdag moest ik, hoe vermoeid ook, groote afstanden te voet gaan, om zoo spoedig mogelijk ver van Petersburg, mijne woonplaats, te geraken; ook durfde ik mij in 't eerst nergens vertoonen om een onderkomen te vragen. Zoo ging ik dan steeds voort, beangst, vermoeid, verkleumd van koude menigmaal, en eindelijk nog hongerig ook, want de medegenomen voorraad levensmiddelen raakte spoedig uitgeput. Tot overmaat van ramp begon het vreeselijk te regenen, zoodat de weg onbegaanbaar en ik doornat werd; ten einde raad waagde ik het om een schuilplaats te verzoeken in een ledige tarantasse, waarmee ik een goed eind vooruit kwam. De koetsier had gehoopt dien avond Kargopol te bereiken, doch, door de duisternis overvallen, zocht hij onderkomen bij een boer, wiens zoon, naar ik vernomen heb, de echtgenoot is van uw dochter Nadia; welwillend werden wij daar ontvangen en brachten er den nacht door. Intusschen was het mij in de gedachte gekomen, dat er niet ver van Kargopol een broeder van onze huishoudster Barbara moest wonen, waar zij nu en dan eenige weken ging doorbrengen; tevens herinnerde ik mij, dat diezelfde persoon ongeveer twaalf jaar in dienst was geweest bij mijn vader en door dezen zeer werd geprezen om zijne trouw. Zoo besloot ik dan mij tot

u te wenden om hulp; mag ik op u rekenen, Michiel?"
„Ik ben geheel tot uw dienst,” antwoordde de aangesprokene zonder bedenken, „doch wat zou *ik* voor u kunnen doen?"

„In de eerste plaats zoudt ge mij in een of ander voertuig naar Archangel kunnen brengen, en ten tweede mij voorzien van boerenkleeding, dan kan ik voor een zoon of knecht van u doorgaan; ook zoudt ge, wanneer wij den uitgang van het bosch bereikt hebben, vooruit kunnen gaan, om mijn broeder van mijn komst te verwittigen, en hem te verzoeken mij des nachts te wachten en daartoe den toegang tot zijn huis aan de achterzijde open te laten, daar ik gaarne in stilte en ongezien zijn woning wilde binnegaan, om in geen geval ook hem in gevaar te brengen. Zoudt ge dit alles, tegen ruime belooning natuurlijk, willen doen?"

„Ook zonder belooning ben ik daartoe bereid; en als gij het wenscht zullen wij morgenochtend vroeg vertrekken."

HOOFDSTUK III.

Verbanning en Ontvluchting.

Nathan Waiscovitz was naar Petersburg vertrokken den dag na zijns vaders begrafenis; en hij trad de woning van Samuël binnen een uur, nadat deze op de vlucht gegaan was. Treurig nieuws kwam hij brengen, met treurig nieuws werd hij begroet; en nog meer stond hem te wachten. Dienzelfden nacht kwamen eenige politiedienaren toegang eischen, om den heer des huizes in naam der wet gevangen te nemen en mede te voeren; doch den verdachte niet vindende, namen zij Nathan in diens plaats mede, daar zij nu vermoedden, dat hij ook in de zaak betrokken was.

Intusschen was de weduwe Waiscovitz in diepe verslagenheid te Moskou achtergebleven, zonder een enkel vertrouwd persoon, die in staat was de zaken des overledenen te regelen, en het bestuur daarover te aanvaarden. Zij verwachtte van dag tot dag de komst van haar zoon Samuël, en mocht het hem onmogelijk zijn te komen, dan had Nathan beloofd terug te keeren. Drie weken verliepen er, maar geen van beiden kwam opdagen. Hare ongerustheid nam van dag tot

dag toe en met bezorgdheid werd zij tevens gewaar, dat boekhouder en klerken van de onbepaalde vrijheid misbruik begonnen te maken. Wat te doen? Zij schreef naar Petersburg, doch wachtte tevergeefs op antwoord; toen naar Archangel, en eindelijk, daar kwam bericht terug. Haastig brak zij den brief open, doch — een doodelijke bleekheid overtoog haar gelaat. Nathan was nog niet te Archangel teruggekeerd, en geen enkele tijding was daar van hem ontvangen; en Samuël was er aangekomen als vluchteling, om zich aan boord van een schip te begeven. Sprakeloos van ontroering zat zij daar, en met vreeselijke duidelijkheid kwamen haar de woorden uit Jesaja voor den geest: „Om dit alles keert zich Zijn toorn niet af, *maar Zijn hand is nog uitgestrekt.*”

Arme, diep bedroefde vrouw! Zonder troost en zonder hoop! Had zij het slechts geweten, dat de dreigende wolken, die zich boven haar hoofd samenpakten, een stroom van eeuwige zegeningen zouden uitstorten, al mocht dan ook de zon van aardsch geluk er door verduisterd worden. Had zij nooit gelezen in de H. Schrift: „Als Hij bedroefd heeft, zoo zal Hij zich ontfermen naar de grootheid Zijner goedertierendheden; want Hij plaagt of bedroeft des menschen kinderen niet van harte?” (Klaagl. III : 32, 33.) Indien haar die woorden ook al bekend waren, eerst later zou zij ze leeren verstaan. — Haar echtgenoot zoo plotseling haar ontnomen — en nu twee zonen tegelijk! — Zou zij haar Samuël ooit weder zien? Wel was het haar een troost te weten, dat hij het gevaar ontvlucht en op weg was naar een veilig toevluchtsoord, maar vreeselijk was de gedachte, dat hij nimmer wederkeeren zou! En wat of Nathan toch overkomen mocht zijn? Deze vraag kwelde haar nacht en dag; die vreeselijke onzekerheid was erger nog dan de werkelijke scheiding. — Hoe verlangde zij thans naar haar dochter Rebekka, die den vorigen zomer, onder geleide van Nathan, naar Archangel vertrokken was, om diens echtgenote, die een zwakke gezondheid had, behulpzaam te zijn in de huishouding; en hoe kon het meisje alleen vandaar terugkeeren! Ook was er weinig kans met den een of ander harer kennissen mede te komen, want het was juist de tijd, dat de kooplieden naar het noorden terugkeerden, om zich den korten zomer, van Juni tot October, ten nutte te maken. Tot het naderen van den winter zou zij dus in elk geval nog moeten wachten. Eindelijk, in 't begin van Juli, vernam zij van een harer geloofsgenooten, die een maand te Petersburg vertoefd had, de treurige waarheid, dat Nathan gevangen genomen was,

en verdacht werd van deelgenomen te hebben aan een samenzwering tegen den Keizer. Waarom haar schoondochter te Petersburg haar niets hiervan had bericht? Dit vernam zij eerst later; het was om hare schoonmoeder een nieuwe smart te besparen, terwijl zij toch de spoedige invrijheidstelling van Nathan verwachtte; en wat Samuël betrof, over hem had zij niets durven schrijven, vrezende, dat de brief der overheid in handen mocht komen. — Een vreeselijke gedachte vervolgde nu de arme moeder als een akelig spook na de ontvangst van dat noodlottig bericht.

„Barbara,” sprak zij op zekeren dag tot hare huishoudster, „hebt gij niet op eenigen afstand van Moskou een schoonbroeder wonen?”

„Ja, mevrouw,” was het antwoord, „zijn hoeve ligt twee dagreizen van hier.”

„En is zijne boerderij groot? Zou hij voor eenige maanden u en mij kunnen logeeren?”

Vol verbazing keek de goede Barbara haar aan; zij begon bijna te vreezen, dat hare meesteres door de groote smart van hare zinnen beroofd was.

„Ik verlang naar rust en eenzaamheid,” hernam deze als ter verklaring, „en . . . ik wil zien, wie daar voorbij trekken,” voegde zij er aarzelend bij.

Barbara begreep haar nu; liep niet de weg der bannelingen naar Siberië door de steppe van Karinsbra en langs de woning van haar zwager? Maar hoe zou de arme moeder het doorstaan, indien hij er eens bij mocht zijn? Zij huiverde bij dat denkbeeld; en toch . . . zou een blik, een woord tot afscheid haar niet eenige verlichting verschaffen? . . . Zij wist niet wat te zeggen.

„Welnu, Barbara, zou het gaan, denkt gij?”

„Jawel, mevrouw,” was het weifelend antwoord, „er is ruimte genoeg, maar u zult er vele gemakken moeten missen; het is er ook vreeselijk eentonig; uren ver in den omtrek is er niets te zien dan kale vlakten, en de weg er heen, die voor een groot deel door sombere pijnbosschen loopt, is moeilijk begaanbaar.”

„Dat is mij onverschillig, mijn oog wordt toch door niets meer geboeid; en ontberingen — die zijn mij welkom, zoo lang ik moet veronderstellen, dat zij, die mij lief en dierbaar zijn, in ellende verkeerren. — Zou uw zwager binnenkort weer in de stad komen om inkoop te doen?”

„Ik verwacht hem vóór 't einde dezer maand,” antwoordde Barbara.

„Wilt ge er dan eens met hem over spreken? Ik zal hem alles ruim vergoeden. Wellicht kan hij op zijn wagen reeds onze benodigdheden medenemen; dan kunnen wij per tarantasse volgen.”

En zoo gebeurde het. Drie weken later vinden wij beiden op de hoeve van Jaspar, de echtgenoot van Barbara's zuster. Intusschen was er een schoonzoon van mevrouw Waiscovitz, op haar dringend verzoek, uit Odessa overgekomen, waar hij een groote theehandel had; en deze belastte zich met den verkoop harer goederen.

Eentonig was het verblijf op de boerderij, vooral voor iemand, die gewend was aan het gewoel in een drukke stad; maar toch niet zóó als zij zich had voorgesteld. Kooplieden in allerlei bonte kleederdracht, en bedevaartgangers naar Kiew, trokken gedurig voorbij; meermalen gebeurde het ook, dat reizigers op 't heetst van den dag eenige uren kwamen uitrusten in de hoeve en verkwikking zoeken buiten de brandende stralen der zon. Ook op de akkers in de nabijheid der woning heerschte bedrijvigheid; het koren was rijp; maaiers en binders hadden druk werk.

Mevrouw Waiscovitz zat meestal stil op haar kamer, uren lang turende over de wijd uitgestrekte vlakte, alsof zij daar iets zocht. Op zekeren dag zag zij een groote stofwolk verrijzen aan den horizon; zeker weer een troep bedevaartgangers of een karavaan kooplieden, dacht zij. Toch bleef haar oog er voortdurend op gericht. Het scheen een groot gezelschap te wezen. Plotseling stond zij op; in zenuwachtige gejaagdheid liep zij naar buiten, de binnenplaats over en het poortje door, dat buiten de steenen omheining voerde. Reeds was de stoet genaderd; wagens volgepropt met vrouwen en kinderen hotsten over den stoffigen weg; daarvoor liepen mannen met gebogen hoofd, twee aan twee aan elkander geketend, en een troep soldaten begeleidde de treurige optocht. Roerloos stond de weduwe daar, met de linkerhand tegen 't hart gedrukt, als wilde zij het heftige kloppen doen bedaren, terwijl alle kleur uit haar gezicht verdwenen was. Haar blik vloog over de lange rij, en . . . „Nathan! Nathan!” gilte zij opeens; „mijn zoon! o, mijn zoon!” . . . toen zakte zij in elkaar, met de handen hog smeekend omhoog, als wilde zij den aanvoerder tot erbarming bewegen. Een der ongelukkigen had het hoofd opgeheven; hij wankelde, bleef staan en stamelde: „Moeder, lieve moeder! O, dat is al te hard!”

„Wat gebeurt hier?” riep de aanvoerder op tamelijk bar-

schen toon; „voort! geen stoornis! Wij hebben geen tijd te verliezen!”

„Kapitein!” riep Nathan Waiscovitz bijna in vertwijfeling, terwijl de gevangene, aan wien hij vastgeketend was, hem zijns ondanks meesleurde, „mijn moeder is het, kapitein! Zie — daar! O sta mij toe haar even te omhelzen en een woord van afscheid te geven voor mijn vrouw en kind!”

Een oogenblik scheen de aanvoerder bewogen, doch aan zulke tooneelen reeds lang gewoon, herstelde hij zich spoedig, en sprak: „Kom, kom, geen getalm! Ziet ge ook niet, dat zij bewusteloos is? Ge wilt toch niet, dat wij allen blijven wachten, totdat zij hare bezinning terug heeft, en gij op uw gemak afscheid nemen kunt?”

En voort ging de troep, steeds voort, tot er geen enkele woning, geen boom zelfs meer was te ontdekken, niets dan de bruingroene steppe tot in de verste verte; terwijl de stilte slechts werd afgebroken door het gerammel der ketenen, het geschrei van een kind, of het geroep van den aanvoerder; behalve natuurlijk het hotsen en stooten der wagens en den sleependen tred der vermoeide voetgangers. Uren achtereen hield de vervelende marsch aan; eindelijk, daar werd weder een huis zichtbaar! Een somber gebouw was het; toch werd het met vreugde begroet door de arme bannelingen en allen, die deel uitmaakten van den treurigen stoet, want het was een der vele doorgangsgevangenissen, waar halt gehouden werd en eenige verkwikking hen wachtte. Aan soldaten, zoowel als veroordeelden, werd een roggebroom en een half kilo vleesch uitgereikt; gretig werd dit voedsel genuttigd, en binnen een half uur lagen al de mannen op den harden vloer uitgestrekt om eenige uren rust te genieten. Sommigen glimlachten in hun slaap; de geest was teruggesnel naar het vriendelijk tehuis, naar de ouderlijke woning of het gezellig verkeer met vrienden en bekenden; zij zagen zich omringd door al wat het leven veraangenamen kan — helaas, hoe vreeselijk zou het ontwaken zijn! — Hoe menig een is aan hen gelijk: hoe velen leven voort als in een ijdel droom, brengen hunne jaren door in bedriegelijk zingenot, om aan gindsche kust eerst te ontwaken tot de ontzettende werkelijkheid!

Eén echter bevond zich daar, op wiens gelaat een vreugdestraal blonk, en bij wien zelfs bij het ontwaken geen dofte moedeloosheid intrad. Toch was ook hij een banneling. Was zijn lot dan wellicht minder hard dan dat van de anderen? In één opzicht wel: hij had geen vrouw en kinderen

achtergelaten, want die had hij niet; en al was ook hij van zijne geliefde betrekkingen en vrienden gescheiden, het viel hem minder zwaar zijne gedachten af te trekken van hetgeen achter hem lag. Toch was zijn lot alles behalve benijdenswaard. Geboeid was hij, en geboeid zou hij blijven. Hij was veroordeeld tot den zwaren mijnarbeid, en zou zich niet als sommigen zijner lotgenooten, tot op zekere hoogte althans, in een zekere vrijheid om te gaan waar zij wilden, of om hun eigen handwerk of beroep uit te oefenen, mogen verheugen. Maar zijn blik was gericht op de toekomst, en die lag niet in Siberië, doch ver daar boven in het land der eeuwige heerlijkheid, waar hem, dit wist hij zeker, een woning was bereid. Niet Tobolsk was de plaats zijner bestemming, maar „de stad, welker kunstenaar en bouwmeester God is; waar koude noch hitte iemand meer kwellen kan; waar de dood niet meer zijn zal, noch rouw, noch gekrijt . . . en waar God zelf alle tranen van de oogen zal afwisschen.” (Openb. XXI : 4.) Was het wonder, dat een glimlach nu en dan zijn bleek gelaat verhelderde, wanneer hij aan dit vooruitzicht dacht?

Geheel anders was het met Nathan Waiscovitz, wiens toestand door geen enkele straal van hoop dragelijk werd gemaakt. Ook kon hij den slaap niet vatten, hoezeer zijn uitgeput lichaam en zijn vermoeide geest daaraan behoefte gevoelden. De doffe neerslachtigheid, die aan wezenloosheid grensde, was geweken; sedert eenigen tijd had hij getracht zichzelf te beschouwen als dood voor de wereld, als een machine, die slechts door de wilskracht van anderen in beweging gebracht kon worden; geen herinnering wilde hij meer toelaten in zijn gefolterd brein, geen hoop meer koesteren voor de toekomst; doch het gezicht zijner moeder had hem plotseling weer opgeschrikt, hare verschijning had de wonden opnieuw opengereten; de vlijmende smart in zijn boezem kon hij thans niet meer verdooven. En daarbij was zijne ziel vervuld met bitterheid jegens de onrechtvaardige rechters, die nauwelijks de moeite genomen hadden onderzoek te doen; verontwaardigd tegen den Keizer, die zulk onrecht toeliet; minachting jegens allen, die te lafhartig waren geweest om er hun stem tegen te verheffen.

Tegen het aanbreken van den morgen werd de tocht hervat. Na enkele dagreizen bereikten zij Perm, waar gewacht moest worden op bannelingen uit andere deelen des lands. De veroordeelden en hunne geleiders moesten in hun eigen onderhoud voorzien, waartoe zij in staat gesteld werden door

soldij; bovendien kreeg ieder dagelijks ongeveer een half kilo vleesch, ook de vrouwen en kinderen, die vrijwillig gevolgd waren; en konden zij iets verdienen, dan mochten zij dat houden.

Van Perm tot Tjoemen, de eerste verbanningsplaats in Siberië, werd de reis voortgezet in groote wagens, die met hun getraliede bovenverdieping veel op vogelkooien geleken. Het was bijna October, zoodat het al koud begon te worden; ook werden zij dikweil verschrikt door het gehuil van wolven, en moesten op hunne hoede zijn voor de rondsluipende beren. Te Tjoemen bleef een groot aantal der gevangenen achter, doch Alexandrowitsch, de „gelukkige” banneling, en Nathan Waiscovitz, waren onder hen, die de reis moesten voortzetten. Met ongeveer 600 man werden zij ingescheept op een groote stoomboot, die evenals de wagens op een vogelkooi geleek. Hoe treurig zaten zij daar, dicht opeen gepakt, achter en onder de tralies! En toen zij eindelijk Tobolsk bereikt hadden, werden Alexandrowitsch en Nathan met nog enkele anderen naar de mijnen verwezen, en moesten deze beiden, aan elkander vastgeketend, hun zwaar werk te zamen verrichtten.

Arme bannelingen! — wanneer zal er verandering komen in uw treurig lot?

Doch verlaten wij hen voor een poosje, om naar de betrekkingen van Nathan, die in zoo grooten kommer achtergebleven waren, om te zien. Ruim drie weken na het afzenden van den brief naar Moskou, met het bericht van den brand, vinden wij Ruth en Rebekka weer in de huiskamer bijeen, beiden in rouwgewaad; laatstgenoemde met sporen van diepe droefheid op 't gelaat.

„Vindt ge niet, dat Nathan reeds hier had kunnen wezen, Rebekka?” vroeg Ruth, nadat zij een poos nadenkend in het vuur had zitten staren; „hij is tien dagen geleden reeds uit Moskou naar Petersburg vertrokken, en was niet van plan zich daar langer dan eenige uren op te houden of er desnoods een nacht door te brengen.”

„Ik heb daar ook al over gedacht,” sprak Rebekka, terwijl zij even ophield met naaien en hare schoonzuster aanzag; „vindt ge 't ook niet vreemd, vervolgte zij, dat Samuël niets van zich heeft laten hooren bij de laatste droevige gebeurtenissen? Nathan had hem toch zoo dringend verzocht naar Moskou te komen om moeder tot hulp te wezen in de moeilijke omstandigheden, en hij heeft niet eens geantwoord! Wat zou er de reden van kunnen wezen?”

Beiden zwegen, niet in staat het raadsel op te lossen. Vijf dagen na dit gesprek meldde zich een boer aan, die mevrouw Waiscovitz zelf verlangde te spreken. Reeds was hij op 't kantoor geweest, maar aan den boekhouder had hij zijne boodschap niet willen afgeven, hoewel deze er zeer op aangedrongen had, vertelde Benjamin, die er bij tegenwoordig geweest was, en den man kwam aandienen bij zijne moeder.

„Laat hem in het spreekkamertje, Benjamin,” sprak zij, „ik zal dadelijk bij hem komen.”

Even daarna trad zij het aangewezen vertrekje binnen, en vond er een tamelijk bejaard man, met iets in zijn voorkomen, dat haar terstond vertrouwen inboezemde.

„Ik ben Michiel Strobolowsk,” sprak de boer, na een beleefden groet; „mijne zuster Barbara is huishoudster bij mevrouw Waiscovitz in Moskou; wellicht kent u haar?”

„De goede, trouwe Barbara! Ja, zeker ken ik haar . . . . brengt ge eenig bericht uit Moskou . . . . van mijn echtgenoot wellicht?” liet zij er haastig op volgen.

„Het spijt mij, dat ik u teleurstellen moet,” antwoordde hij; „in Moskou ben ik sinds lang niet geweest en van uw echtgenoot weet ik niets; — juist had ik gedacht en gehoopt hem hier aan te treffen; ik heb een boodschap van zijn broeder Samuël uit Petersburg.”

„Wat zegt gij!” riep mevrouw Waiscovitz uit, en opstaande liep zij heen naar Rebekka, met wie zij een oogenblik later terugkeerde.

„Hebt ge mijn broeder Samuël gesproken?” vroeg het jonge meisje, den boer aanzienste met een blik, waarin tegelijk hoop en vrees, verrassing en angstige gejaagdheid te lezen stonden.

„Ja,” sprak Michiel op gedempten toon, „en hij bevindt zich niet ver van hier.”

„Hoe!” riepen beide dames als uit één mond, „en waarom is hij dan niet zelf gekomen?”

„Hij durft zich niet vertoonen,” hernam de boer zacht, en rondziende als vreesde hij beluisterd te worden; „hij is een vluchteling en houdt zich schuil in het bosch . . . .”

Nu werd Michiel echter bestormd met vragen, die hij moeielijk allen tegelijk beantwoorden kon; daarom begon hij geregeld te vertellen, wat hij aangaande Samuel wist.

„En had hij niets van mijn echtgenoot vernomen?” vroeg Ruth, na met inspanning geluisterd te hebben; „wist hij niets van hetgeen er te Moskou voorgevallen is?”

„Hij vertelde mij, dat het goed ging met den ouden

heer, naar wiens gezondheid en zaken ik hem vroeg.”
Mevrouw Waiscovitz en Rebekka keken elkander aan, doch zeiden niets.

„Wij zullen vannacht opblijven, niet waar?” hernam laatstgenoemde eindelijk, haar schoonzuster aanziende.

„Natuurlijk!” sprak deze. „Zeg aan mijn zwager,” zeide zij tot Michiel, „dat wij de deur aan de achterzijde van het huis openlaten en voor een der vensters een licht plaatsen zullen, opdat hij zich niet in den weg vergisse.”

„Zult gij hem vergezellen?” vroeg Rebekka.

„Ja,” antwoordde Michiel; „mogelijk kan ik hem onderweg van dienst zijn; en bovendien, ik wensch de kleederen van mijn zoon mee terug te nemen, die hij zoolang aangehouden heeft; hier kan hij ze weer voor de zijne verwisselen.”

Na het vertrek van den boer zaten Ruth en Rebekka nog lang in druk gesprek bij elkander. „Kwam Nathan maar thuis!” sprak eerstgenoemde; „hoe zullen wij Samuël kunnen helpen bij zijn verdere vlucht?”

Rebekka bewaarde eenigen tijd het stilzwijgen. Eensklaps viel haar een hoopvolle gedachte in: „Dat lieve meisje, Benjamins vriendinnetje — Olga Petrowitz bedoel ik — vertelde verleden, dat haar oom zeekapitein is; herinnert ge u dat nog?”

„Ja,” zei Ruth nadenkend, „maar . . . wie weet, waar die oom zich thans bevindt.”

„Ik meen haar te hebben hooren vertellen,” hernam Rebekka, „dat hij binnenkort hier verwacht werd; — zouden wij er niet eens met haar vader over kunnen spreken?”

„Ja, dat is goed; ik zal hem dadelijk een briefje schrijven om hem te verzoeken eens bij ons te komen; hij zal mij dit niet kwalijk nemen, want hij is altijd even welwillend jegens ons.”

Eenige uren later trad de heer Petrowitz binnen. Zonder eenige achterhoudendheid vertelden zij hem alles, wat Michiel had medegedeeld. Tot hun groote blijdschap vernamen zij, dat de zeekapitein, die een broeder van mevrouw Petrowitz was, juist eenige dagen te voren te Archangel aangekomen was, en over twee weken weer dacht te vertrekken. Hij zou dan koers zetten naar Bremen, wat vrijwel met Samuël's plannen overeen kwam; en daar hij geen Russisch onderdaan, maar een Duitscher was, zou hij waarschijnlijk weinig bezwaar vinden in het opnemen van den vluchteling. De heer Petrowitz beloofde er onverwijld met zijn zwager over te zullen spreken en diens antwoord te komen mededeelen, waarop hij vertrok.

Langzaam schenen de uren voort te kruipen. In 't eerst gaf het gepraat van Benjamin, zijn kinderlijke vragen en geestige opmerkingen nog eenige afleiding, doch op het gewone uur werd de knaap naar bed gezonden, en toen werd het stil in de huiskamer. Luisterend en in angstige spanning zaten de beide dames te wachten. Het middernachtuur had reeds lang geslagen, en nog bleef alles doodstil. Eindelijk kon Rebekka het wachten niet langer volhouden; zachtjes stond zij op, liep op haar teenen de kamer uit, door een der achtervertrekken naar de keuken; en behoedzaam, zonder eenig geluid te veroorzaken, opende zij de ongegrendelde deur om naar buiten te zien. Daar sloop een gedaante naderbij; — haar hart klopte hevig — zou hij het wezen? Was hij alléén? — Wie anders zou het kunnen zijn? — „Zijt gij het, Samuël?” sprak zij fluisterend. — Geen antwoord volgde; toch scheen de gestalte, die zij niet goed onderscheiden kon, te naderen. Opeens voelt zij zich aangegrepen en staart in 't gelaat van . . . Rolf! Haar luide gil deed Ruth verschrikt opspringen en naar haar toesnellen; doch reeds had de onverlaat zich uit de voeten gemaakt.

Sedert den dag, waarop hij haar ontmoet had, was hij er op uit geweest het schoone jonge meisje weer te zien, en nu hij haar zoo onverwacht daar zag staan, beschenen door het licht der maan, dat juist op haar gelaat viel, had hij aan een plotseling opwellende gedachte toegegeven, was uit de schaduw der pijnboomen te voorschijn gekomen en eensklaps op haar toegetreden. Toch vond hij het raadzaam zich bij de nadering van mevrouw Waiscovitz te verwijderen. Hij bleef echter in de nabijheid. De plotselinge verschijning van Rebekka kwam hem vreemd voor. Waarom stond zij daar op den uitkijk midden in den nacht? Blijkbaar verwachtte zij iemand, die verborgen moest blijven! Hij wilde er meer van weten, en hield zich op eenigen afstand schuil. Eindelijk kwamen twee mannen naderbij sluipen. Met zijn loerende grijze oogen trachtte hij hunne gelaatstrekken te onderscheiden, doch dit was hem onmogelijk. Naar hun kleeding te oordeelen waren het boeren. „Wacht eens,” sprak hij bij zichzelf, „is dat niet die oude stijfkop, die van middag zoo halstarrig weigerde zijn boodschap op 't kantoor af te geven? ja waarlijk, hij is het! Maar de ander? — Die lijkt veel jonger te zijn, — zijn zoon wellicht? — Wat die lui hier komen doen in den nacht! — Daar zag hij hen de deur openen en naar binnegaan; even daarna werd het licht uitgedaan, dat voor 't venster stond. „Ik moet er meer van

weten," besloot hij; en met de zwarte pelsjas dicht om 't lijf, de bonte muts diep over de ooren getrokken, bleef hij nog lang in den omtrek van het huis vertoeven.

Intusschen was Rebekka een weinig van den schrik bekomen. De vreugde over de komst van Samuël werd door het voorgevallene niet alleen getemperd, maar zij wenschte bijna, dat hij niet gekomen ware. Het was haar, alsof Rolf als een dreigend spook voor haar broeder stond om hem het ontvluchten te beletten. Zij kon dan ook niet nalaten hem het voorval mede te deelen, waarna er ernstig beraadslaagd werd, wat nu verder te doen. „Als Rolf eens de politie in kennis stelde met het nachtelijk bezoek en er een huiszoeking gedaan werd, hoe zou Samuël zich kunnen verantwoorden?” „Was het niet verstandiger naar het bosch terug te keeren en zich daar verborgen te houden, totdat het oogenblik van vertrekken gekomen zou zijn?” Doch, indien Rolf nog in den omtrek was, dan kon hij hunne schreden volgen. „Daar behoeft gij niet bang voor te zijn,” zeide Michiel, „geen steding zal zich bij nacht alleen in het bosch wagen, en mocht de boekhouder er lust toe gevoelen, dan zou hij toch spoedig ons spoor bijster worden tusschen het dicht geboomte.”

Een andere vraag was echter, hoe Samuël bericht zou krijgen omtrent het schip, dat hem in veiligheid brengen zou?— Hield hij zich schuil in het woud, of vond hij een onderkomen bij een der boeren in den omtrek, wie zou er naar hem toe gezonden kunnen worden? Ruth of Rebekka konden niet gaan, zonder achterdocht op te wekken; Benjamin was nog te jong en te onbedacht om hem zoo'n gewichtige zending toe te vertrouwen; ook wilden zij den knaap liefst geheel buiten het geheim houden. Eindelijk riep Michiel uit: „ik weet raad! Toen ik van middag hier van daan kwam, ontmoette ik mijn zoon Iwan, die, als pelgrim hierheen gekomen, plan had met de bedevaartgangers naar Solowetsk te gaan, doch de boot was juist vertrokken, waarom hij terugkeerde naar het dorp, waar hij sedert eenige dagen verblijf gehouden had. Ik heb hem daarheen vergezeld, en weet dus precies, waar hij zich bevindt; welnu, wij vertrekken nog dezen nacht naar de boerderij, waar ik mijn wagen en paarden heb achtergelaten, en morgen ochtend ga ik mijn zoon opzoeken om hem te vragen een ongelukkige te helpen. Tegen ruime vergoeding, en om mijnentwil zal hij dit niet weigeren, te minder, daar hij er zelf volstrekt geen gevaar bij loopt. Wie zal argwaan opvatten tegen een pelgrim, of iets kwaads vermoeden, wanneer hij zich ergens aanmeldt

om een aalmoes te vragen, al is het aan de achterdeur. Zeer gemakkelijk zal hem dan een briefje in de hand gestopt kunnen worden. Allen keurden dit plan goed, en dankten den ouden boer recht hartelijk voor zijne trouwe hulp en medewerking. Samuël nam hierop diep bewogen afscheid van zijne geliefde betrekkingen. — Zou hij hen op aarde ooit wederzien?

HOOFDSTUK IV.

In Siberië.

Twee jaren waren er verloopen. Gedurende al dien tijd had Nathan Waiscovitz dag aan dag zijn zwaren arbeid verricht in de donkere mijnen bij Tobolsk. Donker was het ook in zijne ziel. Zwijgend en in doffe moedeloosheid werkte hij voort, zelfs op den sabbat. Immers Jehovah lette toch niet op hem, noch op zijn gebed; waartoe Hem langer aangeroepen, die zijne smeekingen, in den kerker te Petersburg opgezonden, om vrijheid en terugkeer naar vrouw en kind, niet had verhoord! Verstooten was hij! verworpen — voor eeuwig! Van dit ellendige leven eenmaal verlost door den dood, zou hij weder opstaan, ja, . . . maar „tot versmaadheid en eeuwig afgrijzen.” Zijn vurige bede om hieraan te ontkomen, zou ook niet verhoord worden, want, ware Jehovah hem goedgunstig gezind, dan had Hij al dit leed niet over hem doen komen. Geen enkele straal van hoop was hem overgebleven. Tevergeefs had Alexandrowitsch getracht zijn somberen metgezel een woord van troost toe te spreken. „Gij hebt geen vrouw en kind achtergelaten,” was gewoonlijk zijn antwoord, „gij kunt mijn smart niet verstaan.” En sprak hij hem over „God, die het geroep der ellendigen hoort,” dan haalde hij de schouders op en zweeg.

Toch kon hij niet nalaten zijn medegenoot in 't lijden, in stilte te bewonderen en te benijden tevens. Hoe vol liefde betoonde hij zich altijd! Welk een vrede lag er verspreid over zijn gelaat! Hoe kon hij soms uit volle borst een lied aanheffen. Toch had ook hij wel eens oogenblikken van groote neerslachtigheid, maar wanneer hij dan, in een vrij uurtje, of des nachts, eer hij zich te slapen legde, zijn „schat”

te voorschijn haalde, een boekje dat hij altijd bij zich droeg, dan keerde weldra zijne blijmoedigheid terug. Dit kwam Nathan zoo wonderlijk voor, dat hij op zekeren dag vroeg, om het boek ook eens te mogen inzien. Hij sloeg het open en las . . . den naam Jezus; — toen wierp hij het van zich, als ware hij door een adder gestoken, en riep uit op een toon van diepe minachting: „Bah! is het over hem, dien verleider!”

Bedroefd zag Alexandrowitsch hem aan, en zeide: „Door Hem geniet ik een vrede, die alle verstand te boven gaat; en ook u heeft Hij lief; vol ontferming staat Hij gereed u hetzelfde geluk te schenken.”

Vol afkeer wendde Nathan zich af, zeggende: „Hij heeft zichzelf niet kunnen bevrijden, wat zou Hij voor anderen kunnen doen!”

„Hij gaf zich vrijwillig in den dood,” sprak Alexandrowitsch zacht, „om ons het eeuwige leven te kunnen schenken.”

„Zwijg mij over dien bedrieger,” zei Nathan norsch, „ik wil niets meer van hem hooren!”

Toch kon hij moeielijk zijne ooren sluiten, wanneer Alexandrowitsch tot de andere mijnwerkers sprak over de liefde van Jezus, en vol vuur vertelde, hoe Gods Zoon zijne heerlijkheid verlaten had, en arm geworden was om ons rijk te maken; hoe Hij goedgeoede het land was doorgegaan en slechts hoon en bespotting, smaad en verguizing ondervonden had, om zich eindelijk aan het schandelijk vloekhout te laten nagelen en zijn bloed te storten tot vergeving der zonden. Wel rezen dan hoon en verontwaardiging bij hem op, maar in het diepst zijner ziel werd hij getroffen; en de vraag rees bij hem op: „Zou het mogelijk kunnen zijn, dat Jezus van Nazareth onschuldig was? Indien hij eens, zooal niet de Zoon van God, dan toch de prins uit het huis van David, de beloofde Messias geweest ware?” — Hij dacht hierbij aan zijn eigen onrechtvaardige veroordeeling en aan zijn heftige verontwaardiging jegens allen, die, zonder afdoende bewijzen, hem schuldig hadden verklaard; en hoe had hijzelf gedaan ten opzichte van Jezus van Nazareth? Had hij Hem niet gesmaad en veracht als een bedrieger en verleider, alleen omdat de groote menigte zijns volks hem daarvoor hield? Was dit echter bewezen? Had hij ooit de moeite genomen er naar te onderzoeken? Deze en dergelijke overleggingen hielden hem meermalen bezig, en langzamerhand begon er een verlangen in hem te ontstaan naar het bezit van de boeken des Ouden Verbonds. Het Nieuwe Testament van

Alexandrowitsch kon hem niet baten, want slechts de woorden van Jehovah, den God van Abraham, Izak en Jakob, hadden waarde voor hem; de boeken van Mozes en de profeten, die zouden hem licht en zekerheid kunnen geven; doch hoe die te verkrijgen?

Omstreeks dezen tijd kwam er een gunstige verandering in zijn lot. Hij werd van zijne boeien ontslagen, daar hij zich gedurende twee jaren goed gedragen had, en tevens werd hem het uitzicht gegeven weldra de mijnen te mogen verlaten, om het land te gaan bebouwen en dan langzamerhand in 't bezit van een eigen hoeve te geraken. In dit voorrecht deelde ook Alexandrowitsch. Den laatste stond echter nog iets anders te wachten. Op zekeren dag kreeg hij bevel zich in een mand naar boven te begeven. Hij ontstelde; want het was meermalen gebeurd, dat een banneling voor enkele oogenblikken de vrije lucht kreeg in te ademen, om daarna doodgeschoten te worden. Wat kon hiertoe aanleiding gegeven hebben? Hij was zich van geen schuld bewust. Nog even wendde hij zich tot Nathan, vatte hem bij de hand, keek hem ernstig, maar met een blik vol liefde en medelijden aan, en sprak: „Mijn arme vriend, geloof in den Heere Jezus Christus en gij zult zalig zijn.”

Toen keerde hij zich haastig om en stapte in de mand. Zijne kalnte was teruggekeerd. „Hetzij wij leven, hetzij wij sterven, wij zijn des Heeren.” Deze woorden weerklonken in zijne ziel, en blijmoedig kon hij zich overgeven aan den wil van zijnen hemelschen Vader. Verbeeld u echter zijne verbazing en verrassing, toen hem werd aangezegd, dat hij vrij was! Er waren bewijzen voor zijn onschuld gevonden; een koerier had daarvan bericht gebracht, met de toezegging er bij, dat hij in al zijne rechten hersteld en weder tot den adelstand verheven was, waarvan men hem bij zijne verbanning vervallen had verklaard. Een oogenblik stond hij sprakeloos; toen viel hij op de knieën, en dankte den Heere zijnen God, met luider stem voor zijne bevrijding. Al de omstanders waren diep geroerd en overlaadden hem met gelukwenschen.

Onze vriend ging evenwel nog niet dadelijk aanstalten maken tot den terugkeer naar zijn vaderland. Vooreerst omdat de winter reeds begonnen en het reizen in die streken dan ver van aangenaam, ja zelfs gevaarlijk is, maar ook omdat de toestand der arme bannelingen hem zeer ter harte ging, en hij reeds lang den wensch gekoesterd had, hen bekend te maken met de blijde boodschap des heils, en

hunne kinderen, die van alle onderwijs verstoken waren, lezen te leeren. Hij besloot dus het beheer zijner goederen voor eenigen tijd op te dragen aan zijn neef, die te Karan woonde, en zelf een woning te huren in Tobolsk, waar hij terstond met zijn arbeid onder oud en jong een aanvang wilde maken. Weldra had hij een aantal leerlingen om zich verzameld, die gretig luisterden naar het onderwijs van „den vriendelijken heer,” zooals hij weldra algemeen genoemd werd. Als een echt discipel van zijn grooten Meester, die het land doorging goed doende, nam Alexandrowitsch elke gelegenheid te baat om het lijden van anderen te verzachten. Nadat hij 's morgens zijn school gehouden had, begaf hij zich des middags op weg, hoe fel de kou, hoe ijzig de wind ook zijn mocht, over sneeuw en ijs, naar de ver uit elkander liggende hutten, om aan de eenzame bewoners de boodschap des vredes, de blijde tijding van Gods genade te brengen en hun den Heiland van zondaren voor te stellen, die gekomen is om „aan de armen het evangelie te verkondigen en te genezen de gebrokenen van hart.”

Zoo ging de winter voorbij. De onafzienbare steppe herkeeg langzamerhand haar groen-bruine kleur, en groote bedrijvigheid begon overal te heerschen, want iedereen moest zich den korten zomertijd ten nutte maken. Op zekeren dag begaf Alexandrowitsch zich op weg naar een der verst afgelegen woningen, waar hij een zieke wilde bezoeken. Reeds had hij eenige uren voortgelopen. Het stoffige, kronkelende pad voerde hem tusschen groenende akkers en golvende korenvelden, nu en dan langs een boerderij of schuur, maar geen enkele boom of struik was er te ontdekken, onder welks schaduw hij eens uitrusten kon; en hij wilde thans niet aan een der huisjes aankloppen, want hij vermoedde, dat de bewoners, afgemat door den zwaren veldarbeid, een middagslaapje deden, waaruit hij hen ongaarne deed opschrikken. Zoo zette hij zijn wandeling voort, verlangend uitzien naar het einde van den tocht. Daar zag hij opens een man naar buiten treden uit een klein huisje, dat langen tijd onbewoond was geweest. Haastig stapte hij voort om den nieuwen bewoner aan te spreken, die wellicht niet ongenegen zou zijn nog een oogenblik in zijn woning te vertoeven, om den vermoeiden wandelaar gelegenheid tot rusten te geven, waarvan deze meteen gebruik hoopte te maken, om hem uit naam van zijn Meester de uitnoodiging over te brengen: „Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven.” Naderbij

gekomen, scheen het hem toe, als had hij den man reeds meer gezien; en — ja . . . .

„Waiscovitz!” riep hij uit op een toon van groote verrassing; „gij hier! Hoe gaat het u?”

Nathan, want hij was het, bleef staan en zag den spreker aan. Voor een oogenblik verloor zijn gelaat de sombere, peinzende uitdrukking; zijn oogen schitterden, het was duidelijk, dat de ontmoeting hem genoeg deed.

Reeds had hij vernomen, dat Alexandrowitsch vrij verklaard en in het oord der verbanning nochtans gebleven was; en meermalen was de wensch bij hem opgekomen, zijn vroegeren lotgenoot te zien en te spreken. Diens laatste woorden waren als een scherpe pijl in zijn ziel gedrongen, en tevergeefs had hij getracht er zich van te ontdoen. „Zalig worden — door Jezus van Nazareth! Onzinnig denkbeeld —” zoo sprak hij telkens weer bij zichzelf; — „mogelijk kan het wezen, dat hij onschuldig veroordeeld is geworden, maar de zaligheid te verkrijgen door dien Jezus! . . . .” Toch maakte een heimelijke angst zich van hem meester, en bliksemsnel vloog de gedachte hem door de ziel: „Als dit eens het antwoord ware door God mij toegezonden op mijn gebed, om mij te doen weten, hoe ik zou kunnen ontkomen aan dat vreeselijk lot van „op te staan tot versmaadheden en eeuwige afgrijzing?” Even snel echter verwierp hij die gedachte, of liever trachtte dit te doen; maar toch wenschte hij van nu af vuriger dan ooit de boeken van Mozes en de profeten te bezitten, en gelegenheid te hebben die nauwkeurig te onderzoeken.

„Hoe gaat het u, Waiscovitz,” herhaalde Alexandrowitsch op een toon van hartelijke belangstelling, hem met een blik vol innig medelijden aanziende.

Nathan zuchtte, wendde het hoofd af, en sprak: „Hoe zou het een banneling met een verwoest verleden en zonder hoop voor de toekomst kunnen gaan?”

„Hij zou vrede kunnen hebben,” zei de aangesprokene zacht; „den vrede, die alle verstand te boven gaat.”

. . . . „Mag ik even bij u uitrusten en wat voorlezen?” ging hij voort, toen Nathan bleef zwijgen.

Deze knikte toestemmend en trad zijn huisje weer binnen, gevolgd door Alexandrowitsch. Beiden namen plaats op een ruwe, houten bank. Onze vriend haalde van onder zijn ruimen mantel een boek te voorschijn, sloeg het open en las: „Gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alzoo moet ook de Zoon des menschen verhoogd worden,

opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.”

„Niemand kan het eeuwige leven geven dan Jehovah, de eeuwige God!” viel Nathan hem haastig in de rede.

„De Zoon des menschen,” hernam Alexandrowitsch met nadruk, „was Jehovah, de eeuwige God, de Schepper van hemel en aarde.”

„O, zwijg,” riep Nathan ontzet, „gij kent den God van Abraham, Izak en Jakob niet! Gij hebt geen begrip van Zijn groote heiligheid! — Wat meent gij, Hij, de Almachtige, zou als een mensch op deze aarde gekomen en door Zijne schepselen gedood zijn? Hij zou zich straffeloos hebben laten honen en bespotten? Aan een vloekhout nagelen? Gij weet niet wat gij zegt!”

In groote opgewondenheid liep Waiscovitz de kamer op en neer, en bleef toen met vlammen blik vlak voor Alexandrowitsch staan. Deze zag hem rustig aan, en vroeg:

„Wilt gij nog even luisteren? Dan zal ik u voorlezen, wat Jehovah zelf er van zegt, door den mond van den profeet Zacharia.”

Nathan ging weer zitten, en Alexandrowitsch las: „De Heere spreekt, die den hemel uitbreidt en de aarde grondvest, en des menschegeest in zijn binnenste formeert . . .” enz. (Zach. 12.)

Nathan luisterde met gespannen aandacht, totdat zijn bezoeker gekomen was aan het 10de vers bij de woorden: „en zij zullen Mij aanschouwen, dien zij doorstoken hebben . . .” Toen sprong hij op, en riep uit: „Staat er dat! Laat mij zelf zien!”

Alexandrowitsch gaf hem het boek over, en Nathan bleef er lang, zeer lang op zitten staren. Ook las hij verder tot bij de woorden in het 13de hoofdstuk: „En zoo iemand tot hem zegt, wat zijn die wonden in uwe handen? zoo zal hij zeggen: het zijn de wonden, waarmede Ik geslagen ben in het huis Mijner liefhebbers. Zwaard, ontwaak tegen mijnen herder, en tegen den man, die *mijn metgezel* is, spreekt de Heere der heirscharen. . . .”

Eindelijk hief hij het hoofd weer op, en op een toon, die van inwendige ontroering getuigde, vroeg hij: „Wilt gij mij dit boek leenen voor eenige weken?”

„Welzeker,” was het antwoord, „en zoo gij wilt, kunt gij het houden; ik heb pas een kist met boeken ontvangen, waarbij verscheidene Bijbels zijn, dus kan ik het zeer wel missen.”

„Dank u,” zei Nathan peinzend naar buiten ziende. „Komt gij mij nog eens bezoeken, wanneer uw weg hier langs voert?”

„Met veel genoegen,” sprak Alexandrowitsch, in stilte den Heer dankende voor deze aanvankelijke toenadering; en na een hartelijken handdruk, verliet hij de woning, gevolgd door Nathan, die zich haastte naar den akker om zijn zwaren arbeid te hervatten.

De avond begon reeds te dalen, toen hij zich huiswaarts begaf, maar hoe vermoeid hij ook was, toch duurde het lang, eer hij zich ter ruste begaf; en de eenzaamheid, hoe pijnlijk, ja ondragelijk anders, was hem nu aangenaam. Door niets gestoord of afgeleid, las hij de H. Schrift met steeds toenemende belangstelling.

„Indien Alexandrowitsch eens gelijk had,” mompelde hij eindelijk, . . . „hoe vreeselijk vertoornd zou Jehovah op zijn volk, op mij ook moeten wezen! . . . Hoe schrikkelijk zou de straf zijn, wanneer iemand het gewaagd had den zoon des keizers aan te randen, hem te mishandelen en onder hoon en spot te dooden! maar . . . den gezalfde des Heeren . . . wellicht . . . Jehovah zelf! . . . Ontzettend!”

Met een zucht sloot hij het boek en stond op om zich ter ruste te begeven; doch zijn geest kon nog niet rusten. Sliep hij soms in, dan werd hij door benauwde droomen gekweld, en lag hij wakker, dan stond daar als met vlam-mende letters: „Zij zullen Mij aanschouwen, dien zij door-stoken hebben.”

Toch kon hij niet nalaten den volgende avond het boek weer ter hand te nemen, en nu sloeg hij het 53ste hoofdstuk van Jesaja op; zijn aandacht viel vooral op het 11de en 12de vers: „Door zijne kennis zal Mijn knecht, de *rechtvaardige*, velen rechtvaardig *maken*, want Hij zal *hunne* ongerechtig-heden dragen. Daarom zal Ik hem een deel geven van velen; Hij zal de machtigen als een roof deelen; omdat hij zijne ziel uitgestort heeft in den dood, en met de overtreders is geteld geweest, en Hij veler zonden *gedragen heeft* en voor de overtreders gebeden heeft!” . . . Dus geen wraak, geen vergelding, maar vergeving! „voor de overtreders gebeden.” Hoe onuitsprekelijk goed en vol ontferming moest Hij wel geweest zijn! En stond er niet, dat Hij door God gezonden was! Ja, nog meer: „Het behaagde den Heere hem te verbrijzelen.” Dus had de Heere God zelf dat gedaan! En toch had hij geen straf verdiend, want er stond, dat „hij geen onrecht gedaan had, noch bedrog in zijnen mond gevonden was.” Nathan raakte geheel in de war, en zeker

ging het hem evenals den Moorman, die op de vraag: „Verstaat gij ook hetgeen gij leest?” antwoorden moest: „Hoe zou ik toch kunnen, zoo mij niet iemand onderricht?”

Den volgenden avond zocht hij den profeet Daniël op, waarin hij, op den dag van zijns vaders begrafenis, zulke vreeselijke woorden gevonden had. Daar las hij: „En na die twee en zestig weken zal de Messias *uitgeroeid* worden, maar het zal *niet voor hemzelven* zijn” . . . . „De Messias uitgeroeid! . . . . Dan was het toch waar, wat Alexandrowitsch gezegd had, dat de Messias sterven *moest* . . . . *Kon* het Jezus van Nazareth geweest zijn? . . . .”

Hij besloot nu Jezus' geschiedenis te gaan lezen, en die nauwkeurig te vergelijken met de voorspellingen der profeten. Zoo verliepen er eenige weken, waarin hij dit onderzoek met ijver voortzette. Vol bewondering over de zachtmoedigheid, het geduld en de nederigheid van Jezus van Nazareth, riep hij eindelijk uit, gelijk de heidensche hoofdman bij het kruis: „Waarlijk, deze mensch was Gods Zoon!” Elke twijfel, die zich eerst bij het lezen der Evangeliën aan hem opdroeg, werd weggevaagd door de treffende overeenkomst, die hij vond tusschen deze mededeelingen en hetgeen de profeten hadden voorszegd. Doch naarmate zijne overtuiging sterker werd, begon ook het gevoel van schuld hem meer te drukken. Zelfs zijne verbanning naar Siberië kwam hem niet meer onrechtvaardig voor. Had hij die straf niet verdiend aan de verwerping en versmading van den gezalfde des Heeren? En hoe verwerpelijk gevoelde hij zich tegenover dien Heilige! Was de toekomst vroeger duister en schrikwekkend voor hem geweest, thans niet minder: opstaan uit het graf „tot versmaadheden en eeuwige afgrijzing,” niets anders dan dit — hij gevoelde het meer dan ooit — stond hem te wachten. In dezen toestand vond Alexandrowitsch hem bij een volgend bezoek.

„Gij hebt waarheid gesproken!” zei Nathan haastig op hem toetredend, toen hij binnenkwam. „Jezus van Nazareth was waarlijk de Messias, de Koning Israëls!”

Verrast zag de aangesprokene hem aan; verrast en toch smartelijk getroffen door den zwaarmoedigen toon, waarop die woorden uitgesproken werden.

„Zijt gij er door teleurgesteld, Nathan?” vroeg hij, met een mengeling van verbazing en droefheid.

„Ik ben verslagen, en zie nergens uitkomst,” antwoordde deze zuchtend; „verstooten en verlaten wist ik mij door Jehovah, en mijne ziel was vervuld met bitterheid; verworpen

gevoel ik mij thans door Hem, dien ik eeuwig zou wenschen te dienen, Jezus Christus, den Zoon van God."

Een straal van vreugde vloog over 't gelaat van Alexandrowitsch. Duidelijk was het hem, dat het licht van God in die duistere ziel was doorgedrongen, en hij dacht aan de woorden van den Heere Jezus, eenmaal tot Petrus gesproken bij een dergelijke belijdenis: „Vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is."

Intusschen had hij een Nieuw Testamentje te voorschijn gehaald, en Nathan aanzien, vroeg hij zacht:

„Waiscovitz, wilt gij den Gezalfde des Heeren nog langer smaadheid aandoen?"

„Neen, waarlijk niet!" riep Nathan verschrikt uit; „wat meent gij?"

„Gij wilt Hem dus niet tot een leugenaar maken? Luister dan, en neem Zijne verzekering aan."

Toen las hij: „Komt tot Mij, gij *allen*, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven. . . . Die tot Mij komt, zal Ik geenszins uitwerpen."

Nathan boog het hoofd en zweeg.

„Wilt gij tot Hem niet komen?" vroeg Alexandrowitsch.

„Ik heb Hem veracht en bespot, menigmaal! Hij moet zich van mij afkeeren."

„Hij werd gekruisigd tusschen twee moordenaars, die hem bespotten en lasterden. Eén daarvan was dienzelfden dag met Hem in het Paradijs. Hij werd niet verworpen, maar terstond aangenomen. Er staat geschreven: „Die in den Zoon gelooft, *heeft* het eeuwige leven."

Met deze woorden stond Alexandrowitsch op, drukte Nathan hartelijk de hand, en liet hem alleen met zijne overdenkingen. Nauwelijks echter was hij weggegaan, of Nathan viel op de knieën, hief de handen smeekend omhoog, en riep uit: „O, Heere Jezus! neem ook mij aan, gelijk den moordenaar, die U lasterde!"

Toen was het, als viel hem een steen van 't hart. „De straf, die ons den vrede aanbrenge, was op hem. Als balsem voor de wonden zijner ziel drongen deze woorden in hem; en, zij het ook al vreezende, toch was hij thans in staat zich vast te klemmen aan de hand die hem ter redding was toegestoken. Een ongekende vreugde begon zijn hart te vervullen; ja, de vrede die alle verstand te boven gaat, werd ook zijn deel, en nu begreep hij, hoe Alexandrowitsch te midden van zijne ellende had kunnen danken. Hij kon het thans zelf!

HOOFDSTUK V.

Dokter Scheidel.

„O, Nathan! mijn arme, ongelukkige Nathan! Kon ik maar bij u zijn om uw leed te verzachten!” — Zoo jammerde mevrouw Waiscovitz, toen zij weder tot bewustzijn kwam. Terstond trad Barbara nader, en zag haar met een blik vol innig medelijden aan; doch tevergeefs zocht zij naar een woord van troost. Zijzelve was radeloos van smart en vond niet de minste verlichting, al riep zij ook voortdurend alle heiligen aan om erbarming voor haar goeden meester.

„O, Barbara! nooit, nooit zal ik hem weerzien! is het niet vreeselijk?” klonk het weder in vertwijfeling.

„Misschien hierboven,” sprak de huishoudster zacht en zonder haar aan te zien, want de vraag rees in hare ziel op, of een Jood ooit kans had om „naar boven” te gaan?

„Neen, neen! God heeft ons verlaten! Nathan was vroom; maar toch is de toorn van Jehovah over hem gekomen!”

Barbara wist niets te antwoorden, zij zuchtte en keerde zich naar het venster om hare tranen te verbergen. De zon was reeds ondergegaan, doch met de nadering van den nacht werd het niet stil in den omtrek; integendeel, men vernam steeds meer het hotsen van wagens over den straatweg en het geschreeuw van voerlieden, die thans, na een verkwikkenden slaap gedurende het heetst van den dag, met nieuwen moed hun tocht gingen voortzetten. In de verte weerklonk nog het vroolijk gezang der maaiers, die huiswaarts keerden, en dichtbij het geblaf der honden, die verlangend uitzagen naar het overschot van den avondmaaltijd. Barbara sloot het venster met driftig gebaar; zij gevoelde iets als van wrevel bij zich opkomen, dat alles in de wereld zoo rustig voortging, terwijl zulk een schandelijk onrecht gepleegd werd aan iemand, zoo goed en trouw als mijnheer Nathan was!

Mevrouw Waiscovitz was juist in een lichte sluimering gevallen. Met het hoofd voorover gebogen zat zij in haar grooten leunstoel. Een vuurroode plek was zichtbaar op haar eerst zoo doodsbleek gelaat, en haar ademhaling was kort en onregelmatig. Nu en dan schrikte zij even op, staarde verwilderd rond en liet dan het hoofd weer op de borst zinken. Met steeds toenemende bezorgdheid stond Barbara hare meesteres gade te slaan. Eindelijk sloop zij zacht de kamer uit, en begaf zich naar het groote woonvertrek, waar

haar zwager met zijn gezin aan den avonddisch gezeten waren. „Jaspar,” sprak zij op gejaagden toon, haastig op hem toetredend, „kunt ge niet iemand naar de stad zenden om een dokter? ik vrees, dat mijn goede mevrouw hard ziek gaat worden.”

De boer zette bedaard zijn kom met zure kaas, die hij in de hand hield, neder, en keek een poosje zwiingend voor zich. — „Ik zal zelf gaan,” sprak hij eindelijk vastbesloten; daarna stond hij op, begaf zich naar den stal, en een kwartier later bevond hij zich in zijn karretje op weg naar Moskou.

Intusschen was Barbara teruggekeerd naar de slaapkamer harer meesteres; doch verbeeldt u hare ontsteltenis, toen zij deze voorover op den vloer vond liggen. Tevergeefs beproefde zij haar op te richten; zij moest de hulp harer zuster gaan inroepen en met vereende krachten gelukte het haar, de bewustelooze in bed te leggen. Na een poosje sloeg zij de oogen weer op, keek angstig rond, en strekte de armen uit, evenals toen zij de bannelingen had zien aankomen; daarop begon zij allerlei wartaal te spreken. Meer en meer verhief zich de koorts, en Barbara werd hoe langer hoe angstiger, want minstens twaalf uren moesten er nog verloopen, eer de dokter kwam. Eindelijk, tegen het aanbrenken van den morgen, werd de zieke wat rustiger. Met gesloten oogen lag zij daar, blijkbaar uitgeput. Het haar, binnen eenige dagen vergrijsd, hing verward om de slapen; en met diepe droefheid staarde Barbara op dat gelaat, nu zoo bleek en ingevallen; het scheen wel, of hare meesteres binnen enkele dagen tien jaar ouder geworden was.

Daar hoorde zij het geratel van wielen op het erf. Een straal van hoop vloog over haar gelaat. Behoedzaam stond zij op, en reeds kwam de boer haar in den gang te gemoet.

„Nu al terug, Jasper?” vroeg zij, „en . . . alleen?” vervolgde zij op een toon vol teleurstelling.

„Wees gerust, Barbara,” was het antwoord, „de dokter komt over eenige uren, vergezeld door den heer Mirandi uit Odessa, dezen moest ik toch ook in kennis stellen met den toestand zijner schoonmoeder, niet waar?”

„O, Jaspar, wat ben ik blij, dat ge dit gedaan hebt; ik had geheel vergeten het je te vragen!”

Daarop keerde zij haastig terug, en nam hare plaats aan het ziekbed weer in. Drie uren gingen langzaam voorbij. Opnieuw begon de koorts zich te verheffen. Vol bezorgdheid begaf de trouwe oppasseres zich naar een der vensters in het aangrenzend vertrek, dat uitzicht gaf op den straatweg,

die als een reusachtig lint zich kronkelde door de eentonige vlakte. Daar zag zij heel in de verte een stofwolk oprijzen, en weldra onderscheidde zij duidelijk twee heeren te paard, in snellen draf nader komende.

„Nathan, o Nathan, blijf hier! Laat mij niet alléén!” weerklonk het eensklaps op angstig smeekenden toon uit het ziekenvertrek. Barbara spoedde zich daarheen, en trachtte hare meesteres zachtjes tot bedaren te brengen. Hiermede nog bezig, trad, tot hare groote vreugde, de dokter binnen. Zij trad nu een weinig terzijde, en, den heer Mirandi bemerkende, die ook binnengetreden was, begon zij dezen al fluisterend mededeeling te doen van het gebeurde.

Laatstgenoemde was een man van middelbaren leeftijd. Zijne rijzige en forsche gestalte was gehuld in een langen, wijden mantel, die hem los om de schouders hing. Zijn houding was deftig, en uit geheel zijn voorkomen kende men terstond den rijken koopman. De uitdrukking van zijn fijn gevormd gelaat, omgeven door een langen, donkeren baard, was ernstig, bijna stroef. Met saamgeperste lippen en gefronsd voorhoofd luisterde hij naar Barbara's verhaal; en zijn donker, doordringend oog fonkelde van verontwaardiging, toen hij het vreeselijk lot van Nathan vernam, en hoe men hem zelfs geweigerd had zijne moeder nog eenmaal te omhelzen! Haastig trad hij op den dokter toe, die, naast het bed gezeten, de zieke den pols voelde; terwijl groote bezorgdheid op zijn gelaat te lezen stond.

„Is de toestand ernstig, dokter?” vroeg hij fluisterend, met een blik vol innig medelijden op zijn schoonmoeder, die van zijne tegenwoordigheid niets scheen te bemerken. Deze was juist met zijn onderzoek gereed, stond op, en, den heer Mirandi een wenk gevende hem te volgen, begaf hij zich naar een hoek van het vertrek, waar een lang, fluisterend gesprek gehouden werd. De dokter wenschte de juiste oorzaak dezer plotselinge ongesteldheid te weten. De noodzakelijkheid hiervan inziende, gaf de heer Mirandi, hoewel aarzelend, een getrouw verslag van hetgeen er sedert de laatste maanden en ook den vorigen dag voorgevallen was. Nu en dan bleef hij haperen, als zocht hij naar woorden om de vreeselijke waarheid mede te deelen; en blijkbaar kostte het hem niet weinig inspanning datgene uit te spreken, wat hem en zijne familie, naar hij dacht, zoo ontzettend vernederde, en een onuitwischbare smet wierp op ieder, die den naam Waiscovitz droeg, of er mede verwant was. Nathan was onschuldig, hieraan twijfelde Mirandi geen oogenblik;

maar zouden anderen er ook zoo over denken? Is niet ieder mensch geneigd het kwade voor waar te houden? — Telkens echter werd hij weer aangemoedigd door den blik van oprechte deelneming, waarmede dokter Scheidel hem dan aanzag, en door diens toon van diep medegevoel, waardoor de gedachte aan minachting geheel op den achtergrond gedrongen werd.

„Een mijner vrienden is ook daarheen verbannen,“ sprak dokter Scheidel zacht en blijkbaar diep bewogen, „hij was mij dierbaar als een broeder . . . . moge ook zijn onschuld nog eenmaal aan den dag komen!”

„Wat zou dit baten!” sprak Mirandi bitter, „wanneer hij geen vermogende vrienden heeft!”

„Die heeft hij,“ was het antwoord; „hij is van aanzienlijke familie en heeft trouwe vrienden, zelfs aan het hof te Petersburg; maar Eén, machtiger dan die allen, heeft hem zijne hulp toegezegd . . . .”

Verbaasd keek Mirandi hem aan en vroeg in spanning: „Grootvorst Nicolaas meent gij?”

„Neen, veel machtiger dan een der grootvorsten is hij; ik meen den Koning der koningen, Jehovah!”

„Jehovah,“ herhaalde Mirandi somber, „waarom laat Hij zulke onrechtvaardige handelingen toe? Waarom straft Hij de rechters niet, die zich laten omkopen, en de laaghartigen, die anderen ten val zoeken te brengen?”

„Waarom?” hernam de dokter op een toon van blijde verzekering, „omdat Hij wijs en goed is: of waarom liet Hij, de Machtige Jehovah, het toe, dat de zonen van Jakob hun godvreezenden broeder Jozef verkochten tot slaaf? Was het niet om een groot volk in het leven te behouden en hem ook te stellen tot een zegen voor het gansche huis zijns vaders?”

Nadenkend staarde Mirandi voor zich heen, terwijl de dokter zich weder naar het ziekbed begaf; want de kranke had zich opgericht en, angstig rondziende, riep zij uit: „O Nathan, wanneer zal Jehovah ophouden te toornen over zijn volk?”

„Als het den Messias niet langer verwerpt,“ fluisterde dokter Scheidel, meer tot zichzelf sprekende, dan wel tot de arme lijderes, die de woorden immers nu niet begrijpen kon!

En toch scheen zij er iets van te vatten, althans zij keek hem aan, en fluisterde: „Messias . . . . zal Hij komen . . . . eindelijk!” Toen zonk haar hoofd weer terug op het kussen en zij sloot de oogen. Nu wendde dokter Scheidel zich tot

Barbara, die zwiġgend daar stond, en vroeg of de zorg voor de zieke aan haar opgedragen was? Op haar toestemmend antwoord, gaf hij haar vele voorschriften dienaangaande, en beloofde na een week terug te zullen komen, waarna hij uit een tasch, die hij altoos bij zich droeg, eenige medicijnen te voorschijn haalde, welke hij haar, met aanwijzing van het gebruik, overreikte.

„Moet gij alléén de kranke verplegen, nacht en dag?” vroeg de dokter.

„Ja, mijnheer,” antwoordde zij, „en ik doe het gaarne! Ook is er niemand anders hier, die het zou kunnen doen.”

„Haar dochter Rebekka zou kunnen komen,” sprak de heer Mirandi, die naderbij getreden was, „ik zal haar dadelijk schrijven . . . . Neen,” vervolgde hij peinzend, „dat baat niet, zij zou alleen de reis niet kunnen ondernemen. Ik zal haar gaan halen en meteen mijn arme schoonzuster het vreeselijk nieuws aangaande haar echtgenoot mededeelen . . . . Arme Ruth, wie weet op welke wijze zij het anders verneemt!” zoo eindigde hij bijna fluisterend.

Het was omstreeks vijf uur in den namiddag, toen de beide heeren weer te paard stegen; en vóór middernacht waren zij goed en wel op de plaats hunner bestemming gekomen; de heer Mirandi in de woning zijner schoonmoeder, waar hij gelogeerd was gedurende zijn verblijf in Moskou, en dokter Scheidel in zijn gehuurd appartement in een der voorsteden. Laatstgenoemde was een Duitscher van geboorte; te Berlijn had hij zijn studiën voltooid, en was toen een jaar gaan doorbrengen bij zijn eenige zuster, echtgenoot van den heer Petrowitz te Archangel. Vervolgens had hij zich te Moskou als geneesheer gevestigd, waar hij nu sedert vier jaar woonachtig was, en zich reeds een drukke praktijk had verworven. Ook nu werd hem weinig rust gegund, want reeds vóór het aanbreken van den dageraad werd hij gewekt en dringend verzocht terstond bij een zieke te komen. Een half uur later bevond hij zich op weg, want nooit werd zijn hulp tevergeefs ingeroepen; midden in den nacht, of op 't heetst van den dag, immer was hij bereid te gaan, waar men hem riep. Geen vermoeyen kon hem terughouden; en aarzelde hij soms, dan was de gedachte aan den grooten Medicijnmeester, die steeds met innerlijke ontferming bewogen was over alle kranken en bedroefden, voldoende, om hem over alle bezwaren te doen heenzien.

Juist wierp de zon haar eerste stralen over de weilanden en akkers, die zich aan zijn oog vertoonden, toen hij zijn

woning verliet. Haastig liep hij voort, terwijl de frissche morgenlucht hem verkwikte. Nu en dan blikte hij eens rond, maar er was niet veel, dat het oog boeien kon. Het golvend graan, dat eenige weken te voren de velden versierde, was reeds in de schuren verzameld, zoodat er nog slechts eenige stoppels van te zien waren; het gras in de weilanden was verschroeid door de brandende zomerhitte en had geheel zijn frissche, groene kleur verloren; hier en daar slechts prijkte een boschje van beukeboomen en gaf eenige afwisseling aan de eentonigheid van het landschap. Een diepe stilte heerschte rondom, slechts afgebroken door het geblaf van een waakhond bij de fabriek, waarheen dokter Scheidel zijne schreden richtte. Het woonhuis daar vlak bij werd aan zijn oog onttrokken door een aantal hooge, rechtopgaande boomen, wier kruinen in elkander gegroeid, één bladerdak vormden. Om den kortsten weg te nemen, ging hij dat boschje door. Opeens bukte hij zich om iets op te rapen; het was een klein boekje, waarin een los blaadje lag, hetwelk hij vluchtig inkeek.

„Dat lijkt wel zoo iets van de nihilisten,” mompelde hij, het boekje bij zich stekende. „Onder de fabriekarbeiders zullen er toch geen zijn? De fabrikant althans is van geheel andere richting naar ik meen.”

Hierover peinzende, was hij het huis genaderd, waar men hem reeds bemerkte en de deur geopend had, want de bewoners hadden hem in angstige spanning verwacht.

Intusschen begon er meer beweging in den omtrek te komen; de arbeiders der verschillende fabrieken hadden zich op weg daarheen begeven en kwamen langzamerhand in groepjes aan uit „de aarden stad“ — het minst aanzienlijk gedeelte van Moskou, zoo genoemd omdat het vroeger door een aarden wal omgeven was — en ook de landlieden begaven zich aan hun dagelijksch werk. Een dier groepjes sloeg denzelfden weg in als dokter Scheidel een poosje te voren; dicht bij de fabriek van den heer Strelitz gekomen, staken de mannen eensklaps de hoofden bijeen, en keken toen allen naar de richting van het reeds vermelde boschje, waaruit een heer te voorschijn trad, die onrustig rondkeek en blijkbaar iets zocht.

„De boekhouder,” fluisterden sommigen. „Wat doet hij hier, zoo vroeg reeds?”

„Hij schijnt iets verloren te hebben,” sprak er een.

„Ik wou, dat hij den ganschen dag bleef zoeken,” zei een ander, „dan zouden wij geen last van hem hebben; hij

neemt tegenwoordig een toon aan, als ware hij mijnheer Strelitz zelf!"

Een der mannen, kenbaar als een Israëliet, bewaarde echter het stilzwijgen. Eenigszins bezorgd richtte hij zijn blik naar den besproken persoon, als ware het hem gansch niet onverschillig te weten, waarom deze zich hier bevond. De boekhouder had intusschen bemerkt, wie er naderbij kwamen, en, een onverschillige houding aannemende, verwijderde hij zich langzaam, en bleef nu en dan stilstaan om de velden en akkers te beschouwen, naar het scheen, als ware zijn doel slechts een weinig te wandelen en de frissche morgenlucht te genieten; doch zoodra hij buiten 't gezicht der arbeiders was, teekende groote bezorgdheid zich weder op zijn gelaat, en hij mompelde: „Was die brief van Rolf er maar niet in! . . . . Wie kan zoo vroeg reeds hier geweest zijn? . . . . Ik durf er niemand naar vragen . . . . 't zou mij duur te staan kunnen komen!"

Eindelijk besloot hij de fabriek maar vast binnen te gaan en daar eens rond te loopen; wellicht kon hij uit de gesprekken der arbeiders iets te weten komen. Juist trad dokter Scheidel het woonhuis uit. Toen hij daar voorbij kwam, ontmoetten hunne blikken elkaar. Jurg, zoo heette de boekhouder, sloeg de oogen neder, en wendde het hoofd af, terwijl hij haastig groette. De dokter bleef even staan, keek hem verwonderd na, en vroeg zichzelf af, waar hij dien persoon met dat onaangenaam voorkomen vroeger gezien kon hebben. Hij kon het zich echter niet herinneren, en spoedde zich dus weer voort naar zijne woning.

Enige uren later vinden wij hem terug in het drukst gedeelte van de Chineezestad. Het was marktdag, en hoe gewoon dokter Scheidel ook was aan de groote bedrijvigheid in een stad als Moskou, zoo zag hij zich toch nu en dan genoodzaakt even stil te staan, al ware het alleen om de eindelooze treinen van vrachtwagens te laten passeeren, wanneer hij een der hoofdstraten oversteken moest. In de nabijheid van een der vele kerken gekomen, werden juist op dat oogenblik de deuren opengeworpen, zoodat hem een blik daarbinnen werd gegund. Hij zag een priester in prachtig gewaad met een kruis in de hand, voorafgegaan door een diaken en een voorlezer, en gevolgd door een koor-knaap, langzaam voorwaarts treden tusschen twee rijen van knielende mannen en vrouwen door, waarvan de meesten, toen hij voorbijgegaan was, opstonden en hem volgden. De geheele plechtige optocht begaf zich naar buiten, waar de

omstanders eerbiedig terugweken, het hoofd ontblootten of zelfs neerknielden op straat.

„Arme, onwetende menschen!” zuchtte dokter Scheidel, en spoedde zich voort, eensdeels om geen tijd te verliezen, maar anderdeels uit voorzichtigheid. Waarom zou hij zonder noodzaak ergernis geven en zoo doende smaad en beschimping uitlokken? Vreesde hij die al niet voor zichzelf, dan toch voor zijn werk, dat er wellicht door belemmerd of verhinderd zou worden. In alle stilte bracht hij overal, waar hij er slechts gelegenheid toe vinden kon, bij rijken en armen, de blijde boodschap der zaligheid, en nog was de aandacht der priesters niet op hem gevestigd.

Opeens werd hij in zijne overdenkingen gestoord door een groot rumoer in een der zijstraten; en in 't volgend oogenblik zag hij een jongmensch aansnellen, achtervolgd door een menigte schreeuwende menschen, terwijl scheldwoorden als: „smous,” „bloedzuiger,” „leelijke Jood,” zijn oor bereikten. Even daarna was de vluchtende Israëliet een huis genaderd, waarop de naam Waiscovitz te lezen stond. De bedienden in den winkel hadden hem reeds bemerkt; een van hen opende haastig de deur, liet hem binnen, en schoof even snel de grendel er voor. De zaak behoorde thans aan den oudsten zoon van den heer Mirandi. Deze was reeds naar Archangel vertrokken. Een der joodsche bedienden had hem naar het station vergezeld, en op zijn terugweg den priester met zijn gevolg ontmoet. Daar hem grooten spoed aanbevelen was door zijn patroon, had hij zich een weg willen banen door de menigte; hij had een duw gekregen, en was toen bij ongeluk tegen den koorknaap aangetuimeld, die daardoor op den grond viel.

„Dat doet die Jood met opzet!” schreeuwde het volk; „grijpt hem!” klonk het van alle kanten, maar reeds had hij zich uit de voeten gemaakt; en niet ver van het magazijn verwijderd, had hij het raadzaam gevonden daarheen te snellen om aan zijn vervolgers te ontkomen. Juist bijtijds was hem dit gelukt. Intusschen was de woedende menigte ook genaderd, en verdrong zich onder luid geschreeuw en dreigende gebaren voor den winkel.

„Trap de deur in!” riepen sommigen. „Gooi de ruiten stuk!” klonk het van een anderen kant. Een gespierde vuist werd omhoog geheven, en — een schaterend gelach volgde, toen het glas van de groote winkelruit rinkelend op den stoep terecht kwam. En wie weet, wat er nog gebeurd zou zijn, ware de aandacht niet afgeleid door de komst van den

priester, die stil hield voor een der nieuwgeopende winkels in dezelfde straat. Velen begaven zich nu daarheen. Sommigen traden mede naar binnen, anderen vergenoegden zich met te gluren door ruiten of reten.

Wat geschiedde dan daarbinnen? Wel, de priester kwam het huis inzegenen en het reinigen, zoowel als de bewoners. Hij deed dit door eerst een formuliergebed uit te spreken, daarna den heer des huizes te zegenen, en vervolgens het beeld van diens beschermheilige op te hangen; opdat voortaan niets in deze woning geschieden zou, wat dezen schutpatroon mishagen mocht. Geen vroom Katholiek in Moskou zou zegen durven verwachten op zijn werk, of voorspoed in zijn zaak, zonder een dergelijke wijding van een priester; en geen boosdoener zal het wagen een misdaad te begaan in tegenwoordigheid van dat beeld, of hij zou al zeer verhard moeten wezen. Ja, zóó verblind zijn de meeste bewoners van het groote Russische rijk, ook thans nog, dat zij meer ontzag hebben voor een beeld, dat hooren noch zien kan, dan voor God zelf, die immers *overal* tegenwoordig is!

Intusschen was dokter Scheidel inallerijl eenige agenten van politie gaan waarschuwen, dat hunne tusschenkomst vereischt werd, zonder echter mede te deelen, dat de oploop was voor het huis van een Israëliet, want dit zou hen allerm minst tot spoed aangezet hebben, al mochten zij ook niet weigeren te komen. Bij hunne aankomst was echter de menigte reeds uiteengegaan en stonden er nog slechts enkele nieuwsgierigen naar de gebroken glasruit te kijken. Eén agent bleef echter op verzoek van den dokter in de nabijheid om verdere baldadigheden te voorkomen.

Thans gerustgesteld vervolgde laatstgenoemde zijn weg met verdubbelden spoed, en bevond zich weldra buiten de roode muren der Chineezestad, waarin hij dien dag geen patiënten meer te bezoeken had. In de Wittestad gekomen, de stad van den adel, waar ook de overheid zetelt, en de meeste inrichtingen voor onderwijs zijn, kwam hij juist voorbij een der gymnasiums, toen eenige studenten dat gebouw verlieten. Een dier heeren bleef plotseling stilstaan, en na zijne vrienden gegroet te hebben, trad hij haastig op dokter Scheidel toe.

„Wel dokter,” sprak hij na een hartelijken handdruk, „hoe zeer heb ik verlangd u eens te zien en te spreken! Mijn tijd is zoo beperkt, anders zou ik u al eens een bezoek gebracht hebben; doch buitendien, ik had alle kans u niet thuis te vinden, al kwam ik 's morgens vroeg of 's avonds laat!”

Na dezen woordenvloed vatte hij vertrouwelijk dokter Scheidel's arm, en wandelde met hem voort. Deze scheen opeens somber gestemd. Toch was het duidelijk, dat de ontmoeting met den jongeling hem genoeg deed, getuige de schittering van zijn oog, zoodra hij hem gewaar werd, en de hartelijkheid, waarmede hij zijn groet beantwoordde. Terstond daarna was echter de glimlach van zijn gelaat verdwenen, om plaats te maken voor droeven ernst.

„Waarom hebt gij zoo verlangd mij te spreken, Nicolai?“ vroeg hij op een toon, die volstrekt geen bevreemding te kennen gaf, als meende hij de reden er van wel te kunnen raden.

„Hebt gij vernomen, wat er gebeurd is,“ sprak Nicolai aarzelend en op gedempten toon, „met onzen neef Alexandrowitsch?“

Dokter Scheidel knikte toestemmend.

„Weet gij alles?“ hernam de jongeling bijna fluisterend.

„Ik weet, dat mijn arme vriend, na zijn bezoek in deze stad, naar Petersburg is vertrokken, daar gevat en toen . . . naar Siberië verbannen is,“ eindigde hij langzaam.

„Maar, dokter Scheidel, is het niet vreeselijk, dat zoo iets gebeuren kan onder het bestuur van een vorst, die zich op rechtvaardigheid laat voorstaan!“

„Wel, mijn beste vriend, de keizer kan zich toch niet met alle rechtzaken inlaten; hij zelf zou zeker de laatste wezen om een onrechtvaardige daad goed te keuren, maar kan hij alles onderzoeken?“

„Hoe is het mogelijk, dat de verdenking op hem vallen kon?“ hernam Nicolai, zijn eigen gedachtenloop volgende; „hij was zoo goed en edel!“

„Hij onderwierp zich niet aan het gezag der kerk,“ sprak de dokter; „en wellicht meende men gerust te mogen aannemen, dat zoo iemand zich ook aan het gezag van den staat zou willen onttrekken.“

„Maar had de overheid dan geen nauwkeurig onderzoek moeten instellen!“ riep Nicolai uit op een toon vol verontwaardiging.

„Zacht wat, mijn vriend,“ waarschuwde dokter Scheidel, behoedzaam rondziende, „spreek hier vooral zoo luid niet over dergelijke zaken. Gij weet,“ vervolgde hij zeer zacht, „dat de onschuldigen wel eens moeten dienen om alle verdenking af te weren van de ware schuldigen, die soms“ — en weer zag hij behoedzaam rond — „juist te zoeken zijn onder regeeringspersonen; niet het minst, waar het geldt een samenzwering tegen den Keizer.“

Zoo voortsprekende, waren zij een groot huis genaderd, waarvoor Nicolai stilhield. „Gij gaat toch mee naar binnen, en gebruikt bij ons het middagmaal, niet waar?” vroeg hij, den dokter aanzierende.

„Tot mijn leedwezen moet ik mijzelf dat genoeg onzeggen,” antwoordde deze beslist, „ik heb nog veel te doen vandaag en mag geen tijd meer verliezen . . . . Mocht gij soms eenig bericht ontvangen aangaande uw neef, of wat tot zijne invrijheidstelling wordt beproefd, dan . . . .”

„Zal ik zorgen, dat gij het spoedig te weten komt!” viel de jongeling hem vol vuur in de rede.

Daarop namen zij afscheid. Een half uur later betrad dokter Scheidel de ongeplaveide, onregelmatige straten der „aardenstad”, waar hij vele bezoeken had af te leggen; want geen dokter in Moskou was bij den geringen burger zoo gezocht en geliefd als hij. En geen wonder; altoos had hij een vriendelijk woord, ook daar waar hij geheel kosteloos hulp verleende, en deze hulpbehoevenden behandelde hij met evenveel zorg als de meest aanzienlijke zijner patiënten; immers hij deed zijn werk als dienende den Heer van harte, en niet den menschen.

Onder degenen, die hij nog te bezoeken had, behoorde ook een joodsche vrouw, wier echtgenoot arbeider was aan de fabriek van den heer Strelitz. Toen de dokter daar binnentrad, vond hij haar in bed overeind zitten met de handen voor 't gelaat en hevig snikkende. Zij verschrikte bij 't hooren van zijn stem, en wilde haastig de sporen van tranen wegwischen, toen zij hem zag.

„Wel, wel, vrouw Tambolof, zoo moedeloos vandaag?” vroeg hij deelnemend; „hebt ge veel pijn?”

„Neen, mijnheer, dat niet . . . . maar . . . .”

„Nu, wat voor bezwaren zijn er dan? Kan ik ze soms uit den weg ruimen?”

„Neen, neen!” hernam zij, blijkbaar verlegen met de zaak; „misschien is het niets . . . . maar, weet u, mijn man is tegenwoordig zoo stil en afgetrokken, en 'savonds is hij haast nooit thuis; — hij kijkt zoo somber en is zoo ontevreden! ik vrees, dat er iets niet goed met hem staat, maar ik begrijp niet, wat het zijn kan!”

Eensklaps dacht dokter Scheidel weer aan zijn vondst in het boschje dien morgen, en onwillekeurig bracht hij de mededeeling der vrouw hiermede in verband; doch hij wachtte zich wel er iets van te zeggen.

„Kom, kom,” sprak hij geruststellend, „uw man zal ver-

drietig wezen, dat ge reeds zoo lang ziek zijt; doch wij hopen, dat gij nu spoedig hersteld zult wezen."

Na haar de noodige rust aanbevolen en medicijnen voorgeschreven te hebben, verliet hij de armoedige woning, om zich eindelijk huiswaarts te begeven. Het was nu omstreeks zes uur in den namiddag en hij begon behoefte te gevoelen aan rust en ook te verlangen naar zijn middagmaal. Wel had hij bij dezen en genen zijner kennissen een poosje vertoefd en iets ter verkwikking gebruikt, maar hij was nu ook ruim tien uren van huis geweest en de hitte was afmattend. Na het middagmaal had hij nog eenige patiënten in de voorstad te bezoeken, zoodat hij niet voor acht uur dien avond geheel rust nemen kon.

Eindelijk in zijn gemakstoel voor het open venster gezeten, turende in het verre verschiet, verzonk hij in treurig gepeins: „Waar zou zijn trouwe vriend Alexandrowitsch nu zijn? — Aan hoeveel ontbering en ellende is hij misschien ten prooi!"

Hij dacht aan zijn jongelingsjaren op de hoogeschool te Berlijn doorgebracht, waar hij Alexandrowitsch had leeren kennen. Deze had reeds vroeg zijne ouders verloren, en stond onder voogdij van een oom, in wiens huis hij verblijf hield. Die oom bezat den vrede, die alle verstand te boven gaat. Met zijn gezin las en besprak hij dagelijks de H. Schrift; ook kon hij niet nalaten zijn neef, die in de dwalingen der Grieksche kerk was grootgebracht, gedurig te wijzen op den eenigen Redder van zondaren, en hem aan te sporen tot ernstig onderzoek van Gods Woord. Dit alles bleef niet zonder uitwerking op Alexandrowitsch, gelijk wij reeds weten; hij kwam tot het geloof in den Heere Jezus, en werd daardoor onuitsprekelijk gelukkig. Vurig wenschte hij nu, dat ook zijn vriend Scheidel dat geluk deelachtig mocht worden. Deze was van jongs af met de waarheid bekend gemaakt, maar er onverschillig voor gebleven. De groote verandering echter, die hij bij Alexandrowitsch opmerkte, bracht hem tot nadenken, en het duurde niet lang, of zij waren niet slechts vrienden, maar broeders in Christus geworden. Hoe innig werd thans de band, die hen aan elkander verbond! Wel kwam er scheiding, en reeds spoedig, maar zij wisten, dat er een weerzien volgen zou, zij het niet op aarde, dan toch in den hemel.

Alexandrowitsch, eenige jaren ouder dan Scheidel, moest de hoogeschool verlaten en naar Moskou vertrekken, waar de familie zijner moeder woonde. Daar vertoefde hij nog, toen zijn vriend Scheidel er zich, tot zijn groote vreugde,

als geneesheer kwam vestigen. Hoeveel hadden zij toen samen genoten; hoe menig genoegelijk uur doorgebracht in den gezelligen familiekring, waar Alexandrowitsch verkeerde, en waar hij door allen zeer geliefd was, niettegenstaande zijn „kettische denkbeelden,” die zij toeschreven aan den „Berlijnschen invloed.” Vooral Nicolaï, de oudste zoon, met wien de lezer reeds kennis gemaakt heeft, had zich zeer aan hen beiden gehecht en was ook der waarheid niet ongenegen. Zoo was er een jaar voorbijgesnel, toen Alexandrowitsch genoodzaakt was zich naar Kasan, zijn geboortestad, te begeben, om daar zelf zijne goederen te gaan beheeren. Dubbel smartelijk viel de scheiding na deze korte hereeniging! Nog eenmaal hadden zij elkander daarna ontmoet, drie jaar later, toen Alexandrowitsch, wegens familie zaken een reis moest maken naar Petersburg en meteen in Moskou een bezoek had gebracht. Wat er verder gebeurde is ons reeds bekend.

Dit alles kwam dokter Scheidel weer voor den geest, en stemde hem zoo droevig. „Alexandrowitsch verdacht van medewerking met de nihilisten . . . onzinnig denkbeeld!” Opeens tastte hij in zijn zak en haalde er zijn vondst van dien morgen uit te voorschijn. Het was echter reeds te donker om te lezen; hij sloot dus het venster, stak een licht aan, en plaatste zich bij de tafel. Weer opende hij het boekje, en nam er het blaadje uit, dat het eerst zijn aandacht getrokken had. Het was inderdaad een dier vlugschriften, waardoor de nihilisten hunne denkbeelden trachten te verbreiden, niettegenstaande dit zoo velen reeds de vrijheid, ja het leven had gekost! Haastig doorliep hij het geschrift, dat een gesprek van zeer opruienden aard bevatte tusschen twee boeren, die, met de bestaande toestanden ontevreden, een rijk voorspiegelden, waarin armoede en onderdrukking, en daardoor ook oneenigheid en misdaad, onbekend wezen zouden.

„Dwaze menschen!” sprak hij half overluide; „zij droomen van vrijheid, en onderwerpen zich aan den geweldhebber dezer eeuw, den Satan; zij willen een vrede rijk en verwerpen den Vrede vorst! Doch eenmaal zal aan al dat woelen en streven een einde komen, wanneer de gerechtigheid de aarde zal bedekken, gelijk de wateren den bodem der zee.”

Opnieuw doorbladerde hij het boekje, dat aantekeningen in cijferschrift bevatte, waaruit hij niets wist te maken, en opeens viel er een brief uit; hij nam hem op en begon te lezen. De inhoud was als volgt:

„Waarde vriend, hoe staat het met onze zaak in uwe

omgeving? Gaat alles naar wensch? Hebt gij al eenigen der arbeiders tot medewerking kunnen overhalen? Zorg dat er Joden bij zijn; zij toch vooral hebben reden om zich te beklagen, en zullen dus in hun eigen belang gaarne de ontevredenheid en de verbittering tegen de regeering doen toenemen. Ge hebt een aardig sommetje gelds weten machtig te worden onlangs. Ik heb tenminste zoo iets kunnen opmaken uit een brief, dien mijn patroon schreef aan zijn vrouw, en dien ik als gewoonlijk eerst gelezen had; er stond zoo iets in van een aanzienlijke som gelds ontvreemd en . . . een christen-klerk, en toen begreep ik genoeg. Zeker heeft de politie zich weinig aan de zaak gelegen laten liggen? Hoe kan zij zich ook met al de klachten der Joden bezig houden! Bovendien, ge hebt uwe vrienden onder het stedelijk bestuur, niet waar? — Nu, ik heb ook gezorgd mij van eenig geld te voorzien, om onze goede zaak beter te kunnen steunen. In de afwezigheid van mijn patroon liet ik bij ongeluk een brandende lucifer vallen, even voordat ik het kantoor verliet; ge begrijpt, dat ik eerst eenige papieren van waarde onder mijn berusting genomen en in veiligheid gebracht had; — dat ze vermist worden, staat nu op rekening van dien ongelukkigigen brand. Intusschen heb ik vernomen, dat hij goed en wel op weg is naar Siberië, en ik dus in geen geval iets van hem te vreezen heb. Onze vrienden in Petersburg hebben het wel slim aangelegd, vindt ge niet? Toen de aanslag mislukt was, vonden zij dit al teleurstelling genoeg, en stond het hun volstrekt niet aan er ook nog het leven bij in te schieten, of tenminste een woonplaats in Siberië te krijgen. Zij begonnen daarom zelf ijverig mee te helpen om de schuldigen op te sporen; het eerst viel hun aandacht op sommige rijke Joden, die steeds hadden geweigerd hen te steunen; dezen en ook anderen, die onze zaak niet wilden begunstigen, werden aangewezen; bij huiszoeking werd de politie in haar vermoeden versterkt door het vinden van nihilistische blaadjes in hunne woningen, daar binnen gesmokkeld door sommigen van onze club. Anderen van de onzen, — ge weet, wij vinden medewerking onder alle rangen en standen in de maatschappij, politiebeambten niet uitgezonderd, — zorgden, dat de zaak niet al te nauwkeurig onderzocht werd; en de hooge regeering was tevreden, toen een aantal personen, als schuldig bevonden, werden gestraft. — Zend mij spoedig weer eenig bericht; vergeet niet al mijne brieven terstond te verbranden.” R. te A.

Met steeds toenemende ontroering had dokter Scheidel

dezen brief doorgelezen. „Welk een weefsel van boosheid!” Wat zou hij doen? Alles in handen der politie stellen? Maar wat zou het baten! Viel er te rekenen op een overheid, die zelf in het kwaad betrokken scheen? Maar als het eens dienen kon tot redding van zijn vriend Alexandrowitsch? — Tegenover deze vage hoop stond echter, dat hij den heer Strelitz stellig in gevaar bracht, daar het boekje in de nabijheid van diens woning gevonden, en hij bovendien een Jood was. Vermoeid van het denken, begaf dokter Scheidel zich eindelijk ter ruste; en wij willen thans terugkeeren naar Archangel.

HOOFDSTUK VI.

Plannen voor de Toekomst.

Het plan tot Samuël Waiscovitz' ontvluchting was gelukt; grootendeels door de welwillende medewerking van den heer Petrowitz. Deze betoonde zich ook een waar vriend in nood voor de zwaarbeproefde echtgenoot van Nathan Waiscovitz. Zonder zijne hulp had de arme Ruth inderdaad niet geweten wat te beginnen. Twee maanden verliepen er, voordat zij iets met zekerheid aangaande het lot van Nathan vernam, en gedurende al dien tijd had zij hem van dag tot dag in de grootste spanning verwacht; nu wist zij, dat hij in Petersburg gevangen genomen was, en angstig klemde zij zich vast aan de hoop, dat weldra zijn onschuld aan het licht treden zou. Er moest echter raad geschapt worden; haar geld raakte op en de geheele voorraad hout, welks verkoop de heer Petrowitz gaarne op zich genomen zou hebben, was vernield. Laatstgenoemde liet een onderzoek instellen naar de oorzaak van den brand, hetwelk echter tot niets leidde, en op verzoek van Ruth nam hij inzage van alle papieren, aan Nathan behoorende, waardoor hij echter tot ontdekking kwam, dat er veel van waarde vermist werd. Wel had ook hij vermoeden op Rolf, maar wat baatte dit? Er waren geen bewijzen te vinden, allerminst nu Nathan afwezig bleef; en de heer Petrowitz wist wel, dat hij naar alle waarschijnlijkheid nimmer terugkeeren zou, want van een zijner

kennissen te Petersburg had hij het nieuws aangaande de ontdekte samenzwering en de verbanning, ook van Waiscovitz, vernomen; hij durfde echter de vreeselijke waarheid niet aan diens echtgenoot mededeelen; en toch zou dit vroeger of later moeten gebeuren.

Aan den boekhouder was intusschen de betrekking opgezegd, daar de zaken stilstonden; en dit kwam juist overeen met diens verlangen om, zonder argwaan te verwekken, de stad te verlaten, aan welk voornemen hij, tot groote verlichting van Rebekka, weldra gevolg gaf.

Daar trad op zekeren dag, in 't begin van de maand September, de heer Mirandi binnen. Ruth herkende hem in 't eerst niet, want vele jaren waren er verloopen sedert zij hem, een enkele maal ook slechts, had ontmoet; doch Rebekka vloog met een kreet van blijdschap op hem toe. Zij zag echter terstond aan geheel zijn voorkomen, dat hij geen goede tijding kwam brengen. Angstig vragend keek zij hem aan, maar bedacht zich tegelijkertijd, dat hij wel zeer vermoeid van de lange reis zijn moest, waarom zij haastig heenliep om hem de noodige verkwikking te bereiden. Benjamin, die in den laatsten tijd zijn onstuimige vroolijkheid had verleerd, bleef den vreemden oom van terzijde aanstaren; en deze was zoozeer met zijn sombere gedachten vervuld, dat hij den knaap niet eens opmerkte. Middelerwijl had hij zich neergezet, en rustte zijn oog met innig medelijden op Ruth, die zoo moedeloos en verslagen daar zat.

„Hebt gij iets van Nathan vernomen, Mirandi?” vroeg zij in zenuwachtige spanning, terwijl haar gelaat zoo mogelijk nog bleeker werd.

Hij knikte toestemmend, maar gevoelde zich buiten staat iets te zeggen . . . . Hoe zou hij uitspreken, wat haar verpletteren moest!

„O, zeg mij alles!” hernam zij smeekend.

„Ik kan u niet zeggen, waar hij zich thans bevindt,” sprak hij ontwijkend, „maar ik heb vernomen, dat hij verdacht wordt van medewerking met de nihilisten . . . voor eerst zal hij niet terugkeeren . . . .”

„Is hij veroordeeld?” viel zij hem in de rede, zóó gejaagd, dat Mirandi inderdaad begon te vreezen voor de gevolgen, zoo hij haar de volle waarheid meedeelde, hoe noodzakelijk hem dit ook toescheen. Doch reeds ging zij voort: „Zeg mij, is hij verbannen? Weet gij waarheen? Ik wil hem volgen! O, ik moet!”

„Moeder, moeder!” riep Benjamin uit, nu naderbij gekomen; en op haar toesnellende, sloeg hij beide armen om haar hals en kuste haar hartstochtelijk.

„O kind, arm kind!” stamelde zij, en een stroom van tranen gaf haar eenige verlichting.

Juist kwam Rebekka weer binnen; ontsteld bleef zij staan. „Wat is er gebeurd?” riep zij uit, Mirandi aanziende. Deze wenkte haar geen verdere vragen te doen, en Ruth aan de zorg van Benjamin overlatende, die blijkbaar de beste vertrooster was in deze oogenblikken, verliet hij het vertrek, gevolgd door Rebekka. Zoodra hij zich alleen met haar bevond, begon hij voorzichtig mede te deelen, wat eigenlijk het doel zijner komst was. Hoewel hevig geschokt, trachtte zij toch de noodige kalmte te bewaren, om te beraadslagen, wat er nu gedaan moest worden. „Wat zou Ruth gaan beginnen en wat moest er van Benjamin worden, nu hij zijn vader miste?” Deze vragen bevredigend te beantwoorden, was allesbehalve gemakkelijk; er moest terstond een besluit genomen worden, want Mirandi was reeds te lang van huis geweest, en ook Rebekka wenschte onverwijld te vertrekken om haar zieke moeder te gaan oppassen.

„Waar zou Ruth heengaan met haar zoontje?” Dit was de vraag, die beantwoord moest worden.

„Zij is geboortig uit Witebsk, en heeft er, naar ik meen, nog familie wonen,” zei Mirandi nadenkend, „daar zal zij dus wel opname kunnen vinden, en indien zij het wenscht, ben ik bereid haar te vergezellen; Benjamin zou er nog een jaar school kunnen gaan en dan kunnen wij verder zien.”

Hiertoe werd dan voorloopig besloten, en toen zij er later met Ruth over spraken, vond deze alles goed; het was haar geheel onverschillig, waar zij heenging, zoo zij toch haar echtgenoot niet volgen kon. En dit was ten eenenmale onmogelijk. Hoe zou zij, met haar wankelende gezondheid, de lange, vreeselijk vermoeiende, gevaarvolle reis naar Siberië kunnen ondernemen? Zij zou immers onderweg moeten bezwijken! En bovendien, „mocht zij haar kind aan al de ellende van zulk een tocht blootstellen, of wel het geheel als wees achterlaten?” In doffe moedeloosheid hoorde zij naar deze beweegredenen van Mirandi en Rebekka, en sprak er daarna niet meer over.

Benjamin scheen intusschen zijne vroolijkheid herkrepen te hebben; voor een levendige knaap van twaalf jaar was het vooruitzicht van een lange reis te maken en naar een vreemde stad te gaan, wel in staat om al zijne gedachten in

te nemen, zoodat hij zich bij niets anders bepalen kon voor 't oogenblik. Ja, het kwam hem bijna onverklaarbaar voor, dat zijne moeder voortdurend zoo treurig bleef. Wat er eigenlijk met zijn vader gebeurd was, begreep hij niet recht, en hij durfde er niet naar te vragen; maar dit geloofde hij toch zeker, zijn vader zou terugkeeren — „vooreerst nog niet,” had oom gezegd; maar het gebeurde immers wel meer, dat hij eenige maanden of zelfs een half jaar van huis bleef. — Soms echter werd de knaap opeens stil en afgetrokken, en op den dag der afreis vooral.

„Daar is zij!” riep hij opeens uit, nadat hij een tijd lang voor een der vensters had staan turen.

„Wie?” vroeg zijn tante verwonderd, maar reeds was hij de kamer uitgesneld, en even daarna kwam hij terug met Olga.

Zij moest uit, en kwam nu eerst nog even afscheid nemen. Een oogenblikje was Benjamin alleen met haar. „Olga,” sprak hij fluisterend, „als onze Messias komt, dan zal Hij u zegenen, omdat gij zoo vriendelijk voor mij geweest zijt!”

Verbaasd keek het meisje hem aan. „Hij is al gekomen,” sprak zij, „Jezus Christus is uw Messias,” zegt moeder.”

„O, neen, neen!” riep de knaap verschrikt uit, als had hij zoo iets van haar niet verwacht; maar juist kwam zijne moeder binnen, en hij begon over iets anders te praten.

Een maand later vinden wij Ruth met haar zoontje terug in een dorp tusschen Wilna en Witebsk gelegen; daar was zij gaan wonen bij hare zuster, wier echtgenoot een graanhandel dreef, die hem een ruim bestaan opleverde, en ook zonder de aangeboden vergoeding zou Baltikof zijn schoonzuster bereidwillig in zijn huis opgenomen hebben; want hij was zeer begaan met haar lot. De kinderen, vier in getal, vonden het heel prettig een nieuwe speelkameraadje te krijgen, maar tante Ruth vonden zij in 't eerst niets aardig, zij lachte in 't geheel niet tegen hen, en uren lang kon zij voor zich zitten turen, zonder een enkel woord te spreken. Allen hielden zich dan ook voorloopig op behoorlijken afstand van haar, behalve de kleine Rachel, een lief, aanvallig kind van omstreeks drie jaar. Met haar blauwe kijkers stond zij „de tante” soms verwonderd aan te staren, wanneer zij nu en dan alleen met haar in de kamer was, als kon zij maar niet begrijpen, waarom zij niet eens eventjes naar haar keek. Dan kwam zij wel eens zachtjes naderbij trippelen en legde haar handje op tante's shoot; eindelijk, toen ook dat niet hielp, vroeg zij eens met haar vlelend stemmetje: „Tante

boos?" Snel hief Ruth het hoofd op en zag de kleine krullebol zoo treurig en toch zoo liefdevol aan, dat het kind haar mondje toestak om een zontje te geven. Nu nam Ruth haar op en de kleine sloeg beide armpjes om haar hals. Zoo kwam de kleine Rachel haar telkens weer uit hare mijmeringen opwekken. Langzamerhand begon zij meer belang te stellen in hetgeen er om haar heen voorviel; en nu ontging het haar ook niet langer, dat hare zuster een heimelijke onrust voor haar trachtte te verbergen.

„Lea," sprak zij op zekeren dag, alleen met haar zijnde, „Lea, scheelt er iets aan? Is er iets, dat u hindert?"

„Neen," antwoordde de aangesprokene aarzelend, „maar waarom denkt ge dat Ruth?"

„Ge ziet er zoo neerslachtig uit, en vroeger waart ge altijd zoo vroolijk . . ."

„Meent ge dan," viel Lea haar in de rede, „dat uw smart mij ongevoelig zou laten?"

„Neen, neen, dat niet!" sprak Ruth met warmte, „van uw medegevoel ben ik overtuigd; maar toch, ik heb reden om te vermoeden, dat een bijzonder leed u drukt; kom, zeg het mij, misschien kunnen wij elkander troosten!"

„Welnu," hernam hare zuster, „het is de toekomst, die mij met zorg vervult; de haat tegen ons volk openbaart zich weer overal in hevige mate. Dagelijks komen er geruchten tot ons van plundering en wreedheid, ook in Wilna is binnenkort allerlei geweld tegen de Israëlieten gepleegd; vrouwen en kinderen werden mishandeld, en de politie hield zich afwezig, of zag lijdelijk toe. Wie weet, wat ons en onzen kinderen nog boven 't hoofd hangt!"

Ruth zag haar angstig aan, en wist niet wat te zeggen; maar juist kwamen de kinderen thuis, en dit gaf eenige afleiding.

Benjamin ging dagelijks met zijn neefje Jonathan naar een school in een der naburige dorpen, wat hem best beviel, alleen de spotternijen, die hij, evenals de andere joodsche leerlingen, van zijne medescholieren te verduren had, stelden zijn geduld meer dan ooit op een zwaren proef. En zeker had hij hen nu en dan eens terdege zijn vuisten laten voelen, zoo Jonathan hem er niet telkens van teruggehouden had. Deze, hoewel volstrekt geen lafaard, kende maar al te goed de gevolgen van zulk verzet, om er niet voor te vreezen; ook was hij meer aan allerlei beschimping gewoond dan Benjamin. Archangel, waar veel Duitschers en andere vreemdelingen wonen, staat meer onder den invloed van westelijk

Europa, waarom de afkeer tegen de Joden niet zoo groot is.

„Ik word koopman,” zei een der schoolknapen op zekeren morgen, toen zij voor de schooldeur stonden te wachten; „mijn vader zal mij naar Moskou brengen, om daar opgeleid te worden, en dan krijg ik er later zelf een zaak.”

„Ik wil ook koopman worden!” sprak Benjamin met vuur; „evenals . . .” Opeens zweeg hij.

„En ga je dan ook naar Moskou?” vroeg de eerste spottend.

„Nu, waarom niet?” vroeg Benjamin fier.

„Waarom niet!” herhaalden de andere jongens onder honend gelach; „je bent immers een jodenkind, niet waar?”

Benjamin kleurde, en sprak: „Mijn vader heeft in Moskou gewoond, en mijn grootvader had er een meubelmagazijn.”

„En waarom woont je vader er dan nu niet meer, zeg?” riepen sommigen; „is je vader dood?”

Benjamin zweeg.

„Misschien zit hij wel in Siberië!” schreeuwde er een onder schaterend gelach.

„Ja, ja,” riepen allen tegelijk; „zie maar hoe verlegen hij wordt!”

„Vader zegt, dat de meeste Joden nihilisten zijn,” zei een groote, ruwe knaap, „en dat ze maar allen tegelijk verbannen moesten worden, die vreemde vagebonden!”

Benjamin was beurtelings rood en bleek geworden, en ware niet juist de schooldeur geopend, wellicht zou er een hevige kloppartij gevolgd zijn, die voor hem niet dan kwade gevolgen had kunnen hebben.

„Ik mag immers koopman worden, moe?” vroeg hij dien avond, zoodra hij een oogenblik alleen was met zijne moeder.

„Dat kan ik je nog niet beloven, kind,” antwoordde zij zuchtend, „over eenige maanden komt oom Mirandi hier, dan zullen wij er samen eens over spreken, maar mij dunkt gij moest liever een handwerk leeren.”

„Een handwerk, moe? Waarom zoudt u dat beter vinden?”

„Wel kind, handwerkslieden mogen zich vestigen, waar het hun goedgebeurt, en hebben dus altoos meer kans een goed bestaan te vinden.”

„Maar grootvader dan, en oom Mirandi?”

Met opzet vermeed hij zijn vader te noemen.

„Jongenlief,” sprak zij, haar hand op zijn schouder leggende, „meen niet, dat gij het ooit zoover brengen zult! gij hebt geen groot kapitaal om mede te beginnen, en zult bovendien geheel aan vreemden overgelaten zijn, wat zoomin met uw grootvader als met uw oom het geval geweest is;

zij hadden een vader, die hunne belangen behartigde . . . .”

Met moeite bedwong zij hare tranen, en haar stem beefde, toen zij voortging: „Van studeeren kan ook geen sprake zijn, hoewel het mij voorkomt, dat leeren uw lust is; — zelfs indien het ons mogelijk zou zijn de kosten daarvoor te bestrijden, zoo is de kans om aan een der universiteiten geplaatst te worden al te gering voor een Israëliet.”

Na dit gesprek dacht Benjamin er dikwijls over na, welk handwerk hij dan wel kiezen zou, en meermalen sprak hij er over met Jonathan. Deze wenschte niets liever dan landbouwer te worden, evenals een broer zijns vaders, oom Machir, die een groote boerderij had op een uur afstands van het dorp. Zijn vader had er niets op tegen, want Levi, de jongste zoon, een schrandere knaap van tien jaar, was beter geschikt om hem in de zaak behulpzaam te wezen en die naderhand voort te zetten.

Jonathan verheugde zich reeds in 't vooruitzicht de school te verlaten en bij zijn oom te gaan inwonen. „Heerlijk zou het wezen, vooral des zomers! In plaats van den ganschen dag op de schoolbanken te moeten zitten of in een muffe werkplaats bezig te zijn, gelijk Benjamin in 't vooruitzicht had, kon hij door velden en akkers vrij rondloopen. — Aan de brandende zonnestralen, waaraan hij den geheelen dag blootgesteld zou wezen, dacht hij niet — en des winters, nu ja, dan zou hij moeten leeren schoenen van boombast te maken, evenals zijn oom, maar dat zou toch ook wel prettig wezen in de gezellige huiskamer van de vriendelijke tante Judith.”

„En als gij nu ook eens een handwerk leeren moest, wat zoudt ge dan kiezen?” vroeg Benjamin eens, toen zij weer over hunne vooruitzichten spraken.

„Wat ik voor mijzelfven kiezen zou weet ik niet,” antwoordde Jonathan, „maar als ik zooveel van boeken hield als gij, dan werd ik boekdrukker.”

„Inderdaad, dat was een goed denkbeeld,” meende Benjamin, en als zijne moeder en oom Mirandi het goed vonden, dan wilde hij daartoe besluiten.

Zoo spoedde het jaar ten einde, en vol hoop en verwachting van de dingen, die komen zouden, traden de beide knapen den nieuwen tijdkring in. Het jaar 1882, voor de meeste Joden zoo noodlottig, was aangebroken. Tegen het einde van April vertrok Jonathan naar de boerderij, tot grooten spijt van Benjamin, die zijn neefje waarlijk liefgekrepen had. Zijne moeder troostte hem echter met de belofte, dat hij,

als oom Machir het goedvond, de eerstvolgende vacantie op de boerderij mocht gaan doorbrengen. Veertien dagen verlieten er, toen Baltikof op zekeren avond de woonkamer binnentrad met een uitdrukking van diepe verslagenheid op zijn anders zoo opgeruimd gelaat.

„Wij zullen deze woning en het dorp moeten verlaten, Lea, wellicht heel spoedig,” sprak hij, zijne vrouw aanzien- de.

„Deze woning en het dorp verlaten!” riep zij ontsteld uit; „waar denkt gij aan, Baltikof?”

„Ik denk aan wat ik zoeven vernomen heb,” antwoordde hij treurig; „dat geen Israëliet voortaan meer in een dorp wonen mag.”

„Kom, dat zal een los gerucht wezen,” sprak Lea geruststellend; „waar zouden al die dorpsbewoners dan heen moeten?”

„Wel, naar de steden, waar de concurrentie toch al zoo groot is!”

„Daar zouden zij immers geen woonplaats, veel minder een bestaan kunnen vinden!”

„Daar bekommert de regeering zich niet over Lea; integendeel, haar doel schijnt juist te wezen ons tot het uiterste te drijven, en ons elke kans te benemen in ons levensonderhoud te voorzien, dan moeten wij sterven of uitwijken naar den vreemde. Dit meent men te moeten opmaken uit de nieuwe besluiten, die nu weer ten onzen nadeele genomen zijn; wat die eigenlijk inhouden, weet ik nog niet precies, maar velen zullen er hun bestaan door verliezen, dat is zeker. Er moet ook nog iets in staan over 't koopen of pachten van bouwland; het is te hopen, dat Machir in zijn boerderij zal kunnen blijven!”

„Maar kom, mijn beste man, nu ziet ge ook opeens alles zóó donker in; ge maakt u noodeloos bezorgd!”

En dit scheen ook inderdaad het geval te zijn, want maanden gingen er voorbij, zonder dat er iets bijzonders gebeurde in het dorp, waar zij woonden. Hunne bezorgdheid week echter niet, want allerlei onrustbarende geruchten kwamen hen ter oore; en van een hunner kennissen, die in de stad woonde, vernamen zij, dat daar dagelijks joodsche huisgezinnen aankwamen uit de voorsteden en naburige dorpen, waaruit men hen verdreven had, wie kon zeggen, hoe spoedig de beurt aan hen zou komen?

Zoo stonden de zaken, toen de heer Mirandi een bezoek kwam brengen aan zijne schoonzuster. En, helaas! hij kon niet anders dan de treurige berichten bevestigen. Overal

heerschte groote verslagenheid onder de Israëlieten, vertelde hij, en op sommige plaatsen werden de „Meiwetten” ¹⁾ met groote gestrengheid uitgevoerd, iets wat natuurlijk geheel afhing van de gezindheid der stedelijke besturen, die er hun eigen uitlegging aan gaven. Evenwel kon hij hun de geruststellende verzekering geven, dat zij vooralsnog niets te vreezen hadden, daar de verdrijving alleen dezulken betrof, die vóór 3 Mei 1882 nog niet gevestigd waren in een dorp of op het platteland, en Baltikof had er reeds tien jaar gewoond. Jonathan echter zou een ander beroep moeten kiezen, want wat baatte het hem den landbouw te leeren, als hij zich buiten de stad niet vestigen, en evenmin grond koopen of pachten mocht.

Intusschen moest er een besluit genomen worden aangaande Benjamin; zijn wensch om boekdrukker te worden, vond bij den heer Mirandi veel instemming. Hij zelf had een zoon, die dit handwerk leerde aan een der grootste boekdrukkerijen in Moskou, en hij hoopte Benjamin daar ook wel geplaatst te kunnen krijgen. Later zouden de beide neven dan zelf een drukkerij kunnen oprichten, waartoe de heer Mirandi hun de benodigde gelden zou verstrekken; en Benjamin zou de zaak alleen kunnen besturen, totdat zijn neef aan de militieplichten voldaan zou hebben, ²⁾ waarvan hij zelf, als eenige zoon en verzorger zijner moeder, vrij was. Voorloopig zou men plaatsing voor hem zoeken in een der naburige steden; en bleef hij bij zijn voornemen, dan zou zijn oom hem het volgende jaar naar Moskou brengen. — Benjamin was overgelukkig in dit vooruitzicht; en vol geestdrift stelde hij zijne moeder voor, hoe heerlijk het wezen zou, wanneer zij later bij hem in kwam wonen, en hij dan voor haar zorgen kon. Dan zou het alles weer wezen als vroeger, toen zij nog in Archangel waren . . . . Opeens zweeg hij en wendde het hoofd af; hij dacht aan zijn vader, en ook aan Olga.

„Kind,” sprak zijne moeder, hem treurig aanzierende, „droom niet van geluk; „het uitnemendste van onze jaren is moeite en verdriet,” dit staat in een van onze Psalmen, en het is waar! — Vreugde moge er soms op aarde te vinden zijn, maar een Israëliet moet zich liever op smart en scheiding voorbereiden, vooral in dezen tijd en in dit land.”

Nog menigmaal dacht Benjamin later aan deze woorden, en maar al te spoedig zou hij de waarheid er van ondervinden.

---

¹⁾ Zie de aantekeningen.

²⁾ Aan een Jood wordt het niet vergund een remplaçant te stellen.

HOOFDSTUK VII.

Rebekka op de hoeve van Jaspar.

Het wordt nu tijd, dat wij terugkeeren naar de boerderij van Jaspar, waar wij de goede Barbara alleen hebben achtergelaten aan het ziekbed van mevrouw Waiscovitz. Hoezeer speet het de trouwe verpleegster, dat zij zoover van de stad verwijderd en daardoor van geregelde geneeskundige hulp verstoken waren. Slechts eenmaal per week zou de dokter kunnen komen, en zelfs dit was een groote vriendelijkheid van hem. En van vervoer naar de stad kon voor eerst geen sprake zijn, had dokter Scheidel gezegd; dus zouden zij waarschijnlijk den heelen winter op de hoeve moeten doorbrengen, want als de koude winden en de sneeuwstormen op handen waren, zou het reizen door die streek niet mogelijk zijn, al was de zieke hersteld.

Hoe verlangde zij naar de komst van Rebekka, en hoe blij was zij, toen na ongeveer twee weken het bericht kwam, dat Rebekka in Moskou was aangekomen, ten huize van haar neef, waar Jaspar haar per tarantasse moest komen afhalen. De heer Mirandi was doorgereisd naar Wilna met zijne schoonzuster en haar zoontje, want hij vreesde voor een ontmoeting tusschen Ruth en hare schoonmoeder.

Hoe eenzaam gevoelde Rebekka zich intusschen. Zij was teruggekeerd in het ouderlijk huis, maar wie verwelkomde haar? wie betoonde haar liefde? Niemand van al degenen, die haar dierbaar waren; vreemden hadden hun plaats ingenomen, want haar neef kende zij nauwelijks, en zijn echtgenoot had zij nooit tevoren gezien. Ook hadden zij beiden het te druk, de een met zijn zaken, de andere in haar huishouden, om zich veel aan haar gelegen te laten liggen. Daar zat zij dus alleen, verlaten, zonder iemand op wien zij steunen kon. Haar moeder had haar bidden geleerd, maar Jehovah, de God Israëls, bewoonde immers een ontoegankelijk licht, — zou haar zwakke kreet tot Hem doordringen? Hij scheen zoo onmetelijk ver verwijderd! En . . . . zij dacht aan den rabbijn, tot wien zij nooit een vertrouwelijk woord had kunnen spreken; was de afstand tusschen Jehovah en haar niet oneindig veel grooter nog? Hoe kon zij Hem van haar droefheid, hare angsten en zorgen meedeelen?

Zoo in treurig gepeins verzonken, schrikte zij eensklaps op door een luid rumoer op straat. Zij liep naar een der vensters,

en zag, hoe een joodsch dienstmeisje, haar welbekend, omringeld werd door een aantal werklieden. Angstig, als een gejaagd hert, trachtte het arme meisje zich een weg te banen door de ruwe bende, wat haar echter telkens belet werd. Eindelijk gelukte het haar toch; tierend en schreeuwend liepen haar kwelgeesten haar na, maar opeens vluchtte zij een winkel binnen; en reeds slaakte Rebekka een zucht van verlichting, toen zij zag, dat het meisje meedoogenloos weer naar buiten werd geduwd. Ten einde raad hief zij smeekend de handen omhoog en keek schuw naar alle zijden heen, zeker in de hoop een politie-beambte te ontdekken, maar tevergeefs. Reeds werd zij opnieuw aangegrepen door een dier laaghartigen, toen plotseling een heer zich vlak voor haar plaatste en, met de armen kruiselings over elkaar, de onbeschaamde troep kalm overzag. Hij zeide iets, dat Rebekka natuurlijk niet verstaan kon, maar zij zag, dat de mannen, de een na den ander, weggingen, waarna het meisje haastig haar weg vervolgde, op eenigen afstand gevolgd door haar beschermer. „Hij moet een edel mensch zijn!” dacht Rebekka, „en alles behalve een lafaard!”

Even daarna trad haar nicht de kamer binnen. „Hebt gij gezien, wat daar gebeurde op straat?” vroeg Rebekka.

„O, tante,” sprak Naomi op onverschilligen toon, „zoo iets zien wij hier dagelijks! Een joodsch meisje doet beter zich niet alleen op straat te wagen.”

Rebekka zag haar verwonderd aan.

„Wel,” hernam zij, „hebt gij dan nog niets vernomen van al de schandalen, die in den laatsten tijd gepleegd werden tegen ons, Israëlieten? Weet gij niets van den haat en de woede des volks, die zich gedurig lucht geeft, zonder dat de overheid iets doet om ons te beschermen? Nog geen twee weken geleden zijn hier al de ruiten stuk gegooid en verkeerden wij in den grootsten angst, dat ons magazijn geheel geplunderd zou worden, gelijk bij zoo velen onzer geloofsgenooten gebeurd is!”

Rebekka zuchtte, en stelde zich voor, hoe vreeselijk het voor haar wezen zou, indien zij eens alleen en onbeschermd te midden van zulke menschen zou moeten wonen! En toen zij zich eenige uren later ter ruste had gelegd, werd zij door allerlei akelige droomen gekweld.

Den volgenden dag tegen den avond kwam Jaspas; en Rebekka maakte zich dadelijk gereed mede te gaan. Door Barbara's trouwe zorg waren er een aantal kussens in het ongemakkelijke voertuig, zoodat Rebekka gevrijwaard bleef

tegen pijnlijke kneuzingen bij het onvermijdelijke hotsen en stooten. Omstreeks een uur voor het aanbreken van den morgen bereikten zij de hoeve, waar iedereen nog in diepe rust verkeerde, behalve Barbara, die zelden uit de kleeren was. Nu echter zou zij opgebleven zijn, al ware het alleen om haar jeugdige meesteres terstond te kunnen verwelkomen. Op haar aandringen ging Rebekka eerst eenige uren slapen, waaraan zij dan ook wel behoefte gevoelde.

Mevrouw Waiscovits verkeerde nog steeds in bewusteloozen toestand, maar zij was rustiger geworden, en had niet zulke hevige koortsen meer als in 't eerst. Wel was het een treurig wederzien voor Rebekka! En onuitsprekelijk bedroefd was zij, toen de zieke haar met doffen blik aanstaarde, zonder eenig teeken van herkenning te geven. Zij barstte los in een zenuwachtig snikken, onder den uitroep: „Moeder, lieve moeder, spreek toch tegen mij als vroeger!”

„Vroeger!” herhaalde de zieke, die overeind was gaan zitten, en met de hand over 't voorhoofd streek, als trachtte zij zich iets te herinneren. . . . „Is het een droom? Alles een droom?”

Toen knielde Rebekka neder bij haar bed, vatte haar beide handen, en sprak op een toon vol liefde: „Mijn lieve, lieve moeder! Zie toch, ik ben Rebekka, uw kind; ik ben teruggekomen!”

„Mijn kind . . . . teruggekomen!” herhaalde haar moeder weer; daarop sloot zij de oogen en viel opnieuw in slaap.

„Arme, arme moeder!” sprak het meisje zacht, en zette zich neder bij het bed om het oogenblik van ontwaken af te wachten.

„Is Rebekka hier?” Deze vraag deed haar eensklaps opschrikken uit de sluimering, waarin zij gevallen was.

„Ja, moederlief, hier ben ik!” riep zij uit en boog zich over haar heen.

„Kind,” zei de zieke, haar aanziende met een blik, waaruit bewustzijn sprak, „waar is Nathan?”

Rebekka ontstelde; wat zou zij antwoorden? Een oogenblik zweeg zij, maar de angstige spanning op het gelaat harer moeder drong haar tot spreken.

„Hij is weggeëisd,” sprak zij zoo kalm als haar mogelijk was, „en wij weten nog niet, wanneer hij terugkeeren zal.”

„O, Rebekka,” fluisterde de zieke, „ik heb van hem gedroomd, zoo vreeselijk! Hij was geketend als een misdadiger, en ik kon niet bij hem komen!”

„Denk daar niet meer aan, moederlief,” hernam Rebekka haastig, innig verheugd, dat haar moeder blijken gaf van

terugkeerend bewustzijn, maar niet minder bevreesd, dat de herinnering en de hevige smart daarmee verbonden, haar opnieuw in dien staat van wezenloosheid zou doen terugkeeren; „u moest liever nog wat gaan rusten; dan spreken wij er later verder over, als gij wat sterker zijt.”

Geslingerd tusschen hoop en vrees, vertoefde zij nu voortdurend aan het ziekbed, behalve des nachts; dan nam Barbara haar plaats in, en was door niets te bewegen die voor het aanbreken van den morgenstond te verlaten. De toestand der zieke had echter blijkbaar een gunstige wending genomen, en dokter Scheidel stond er verbaasd over, toen hij eenige dagen later zijn wekelijksch bezoek kwam brengen.

„Uw komst heeft zeker veel tot zulk een verandering ten goede bijgedragen!” sprak hij, Rebekka aanziende, die, na zijn beleefden groet beantwoord te hebben, een weinig terzijde getreden was.

Intusschen had zij hem met opmerkzaamheid gadegeslagen en, in gedachten verdiept, verstond zij maar half wat hij zeide.

„Ja, moeder schijnt veel beter te zijn!” sprak zij haastig, en wendde zich af om den blos te verbergen, die haar door de verwarring naar 't aangezicht gestegen was.

„Hij is het, ja zonder twijfel!” mompelde zij, naar 't venster gaande.

„Wel wat onverschillig,” dacht dokter Scheidel, haar een weinig verwonderd nastarende; daarop nam hij andere medicijnen uit zijn tasch en gaf ze aan Barbara. Deze geleidde hem vervolgens naar een der benedenvertrekken, om daar als gewoonlijk wat rust te nemen en iets ter verkwikking te gebruiken, alvorens hij weer vertrok.

„Hoe bevalt dokter Scheidel u?” vroeg zij bij haar terugkeer aan Rebekka.

„Hij is een edel mensch!” antwoordde het meisje met vuur, zoodat Barbara haar wel wat verbaasd aankeek, want Rebekka had haar niets verteld van het gebeurde met het vervolgde joodsche dienstmeisje en haar beschermer, en zij kon dus met geen mogelijkheid vermoeden, dat haar jonge meesteres in dokter Scheidel denzelfden persoon had herkend.

Met opzet had Rebekka daarvan gezwegen, want het deed haar pijnlijk aan te spreken over den smaad haar volk aangedaan, al was het ook tegen Barbara, die er haar, noch degenen, die haar lief waren, ooit minder om achten zou, dit wist zij; maar zij schaamde zich voor de vernedering, waaronder een gansche natie gebukt ging, die eens den voet had gezet op den nek dier onbesnedenen, en het weder doen

zou, dit geloofde zij vast, als de Messias zou gekomen zijn.

„Hij schijnt dan wel een gunstigen indruk op u gemaakt te hebben!” sprak Barbara glimlachend.

„Dat heeft hij!” hernam Rebekka, meer tot zichzelf dan tot Barbara; „weinig katholieken zouden zoo gehandeld hebben!” liet zij er op volgen, maar binnensmonds, want voor niets ter wereld had zij de goede ziel willen krenken.

De zieke nam gedurig in beterschap toe; haar bewustzijn keerde langzamerhand geheel terug; doch over Nathan sprak zij niet meer, en Rebekka wachtte zich wel, dat vreeselijk onderwerp aan te roeren. Zoo brak de winter aan, en nog steeds kwam dokter Scheidel eenmaal per week zijn patiënt bezoeken. Dit was voor Rebekka de eenige afwisseling in haar eentonig leven op de hoeve, waar nu geen bezoekers meer kwamen; en nergens in den omtrek was iets anders te zien dan sneeuw. Was het wonder, dat zij telkens weer verlangend uitzag naar den dag, waarop hij komen zou? En was er iets vreemds in, dat zij nu en dan de binnenplaats overliep, op de lage omheining klauterde, en uitkeek, of zijn slede nog niet in aantocht was? — Zag zij hem eindelijk komen, dan snelde zij naar binnen, en ging rustig, schijnbaar althans, zich bezighouden met een handwerkje, of nam een boek voor zich.

„U schijnt veel van lezen te houden?” sprak hij eens, met belangstelling ziende naar het boek, dat voor haar lag. — Het was een deel van het Oude Testament.

„Ja,” antwoordde zij, „maar ik heb hier zoo weinig boeken.”

„Ik bezit een boek,” hernam hij, „dat ik voor geen schatten zou willen missen, want het bevat een geheim, dat mij uitzicht geeft op een groote erfenis.”

„Waarlijk? Dat doet mij veel genoegen voor u,” sprak zij gulhartig.

„Het lezen er van zou voor u wellicht ook van belang kunnen wezen,” sprak hij weer; „er komen namen in voor, die u niet onbekend zijn, en wellicht zou het kunnen blijken, dat ook gij een der erfgenamen waart!”

„Ik?” vroeg zij, hem glimlachend aanzijnde, als vertelde hij een vermakelijk sprookje.

„Ja,” antwoordde hij in ernst; „de erfenis is ontzachtlijk groot, en er zijn vele erfgenamen, het zou niet onmogelijk wezen, dat u onder dit aantal behoortet.”

Niettegenstaande zijn ernstig voorkomen, dat volstrekt niet aan gekscheren deed denken, kwam de geheele zaak haar ongelooftelijk voor; maar toch was hare nieuwsgierigheid ten

hoogste geprikkeld en dringend verzocht zij hem, het boek den volgenden keer eens mede te brengen.

„Ik heb er een tweede exemplaar van,” zei hij, „dat zal ik u geven, en ge kunt het houden, zolang het u bevalt.”

Meer dan ooit zag Rebekka zijn komst met verlangen te gemoet, en op den dag, toen hij verwacht werd, stond zij telkens op den uitkijk, doch tevergeefs! Reeds was de schemering ingevallen, en nog was hij niet gekomen. Ware het zomer geweest, dan zou zij gedacht hebben, dat hij wellicht onderweg was, en plan had met den nacht den terugtocht te aanvaarden, om geen hinder te hebben van de brandende zonnehitte op de open vlakte; doch in dit jaargetijde was het reizen bij nacht volstrekt niet verkieselijk en zelfs gevaarlijk. Toch stond zij den volgenden morgen reeds vroeg op de lage omheining, om te zien, of er mogelijk een slede in aantocht was, maar weer ging de dag voorbij, en dokter Scheidel kwam niet. Waarom maakte zij zich zoo angstig? Dringend noodig waren zijn bezoeken toch niet meer, al was haar moeder nog niet geheel hersteld. Evenwel, zij kon het zich niet ontveinzen, dat zijn wegblijven haar niet weinig ongerust maakte. En nauwelijks kon zij een vreugdekreet weerhouden, toen hij op den derden dag eensklaps verscheen; waarom hij nu eerst kwam, vroeg zij echter niet, doch hij vertelde haar het volgende: Drie dagen te voren was hij in den vroegen morgen een zieke gaan bezoeken, die op eenigen afstand van de stad woonde. Onderweg had hij plaats genomen in een slede met vier paarden bespannen, en had een koetsier verzocht den kortsten weg te kiezen, waartoe het noodig was een breede rivier over te steken. Dit was echter geen bezwaar, want reeds weken lang had het hard gevoren. Toch scheen er een brooze plek te wezen in het ijs, want plotseling was een der achterste paarden er doorgezakt. Terstond was hij, zoowel als de voerman, uit de slede gesprongen, want het gevaar was groot, daar de andere paarden meegetrokken werden, en ieder oogenblik verwacht kon worden, dat zij met slede en al in de diepte zouden storten. Voorzichtig hadden zij getracht het dier op te trekken, waarbij echter het ijs telkens afbrokkelde, en bij een dier pogingen was hij uitgegleden, gevallen en ook in 't water terecht gekomen. Intusschen was het zontje van den koetsier heengesneld om hulp te halen, die dan ook weldra kwam opdagen; en na veel inspanning was het aan de vereende krachten gelukt, hem zoowel als het paard weer op het droge te brengen. Tengevolge echter van den schrik, het koude

bad, en de ongewone inspanning was hij eenige dagen ongesteld geweest, zoodat hij niet eerder had kunnen komen. Rebekka was bleek geworden bij deze mededeeling; zij hilverde bij de gedachte, dat hij in de rivier zijn graf had kunnen vinden en zij hem dan nooit zou hebben weergezien. Eén ding verbaasde haar zeer, dat hij den dood niet vreesde, zooals zij uit zijn spreken had kunnen bemerken; en aan zijn oprechtheid twijfelde zij niet.

„Mijn erfenis zou ik er niet door verloren hebben, al ware ik in de diepte verzonken,” sprak hij glimlachend, als raadde hij hare gedachten, en meteen haalde hij een pakje te voorschijn, dat hij haar overreikte met de woorden: „Dit is het beloofde boekje; mocht het u zoo rijk maken, als ik er door geworden ben!” — Zij wist niet, wat van dit alles te denken, maar toen hij weg was, sloeg zij haastig het boekje open en haar oog viel op de woorden: „En God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen; en de dood zal niet meer zijn, noch rouw, noch gekrijt, noch moeite zal er meer zijn, want de eerste dingen zijn voorbijgegaan.” (Openb. 21 : 4.) Overwel digend was de indruk, die deze woorden op haar maakten; lang, zeer lang bleef zij op datzelfde vers zitten staren, als kon zij niet gelooven, dat het er werkelijk stond. Ondanks haarzelve raakte zij geheel in het lezen verdiept; doch haastig sloeg zij het boekje dicht, toen hare moeder, ondersteund door Barbara, binnentrad; en ongemerkt sloot zij het weg in haar kast.

Na dien dag zat zij dikwijls alleen in haar kamertje te lezen, en het boek der profeten, dat aan haar moeder toebe hoorde, lag er altijd op tafel. Dokter Scheidel's Testamentje hield zij echter zorgvuldig verborgen, en tot haar groote verlichting, sprak hij er in 't geheel niet meer over. Tegen het einde der maand Februari verklaarde hij, dat de zieke geheel hersteld en geneeskundige hulp niet meer noodig was. Waarom ontroerde Rebekka zoozeer bij dit bericht? Was het vreugde, dat haar hart zoo heftig deed kloppen, of . . . teleurstelling? Neen, dit was immers niet mogelijk! — Ook dokter Scheidel scheen niet zoo kalm als gewoonlijk, toen hij haar de hand tot afscheid bood.

„Ik wil niet hopen u spoedig weder te zien,” sprak hij zacht, bijna treurig, „tenzij als vriend en niet als dokter, want van harte wensch ik u en de uwen gezondheid en welstand toe, naar ziel en lichaam!”

Daarop keerde hij zich haastig om, en vertrok. Van toen af hield Rebekka nog iets meer voor hare moeder verborgen

dan het boekje; het was een geheim zoo diep in haar hart besloten, dat zijzelve den moed niet had het zich voor de aandacht te stellen.

De winter ging voorbij; hevige voorjaarsregens deden eindelijk de dikke sneeuwlaag wegsmelten, en weldra getuigde zelfs de naakte steppe van terugkeerend leven. Ook in de ziel van Rebekka begon een nieuw leven te ontwaken, dat echter niet vergankelijk, gelijk de kleurentooi der steppe, maar eeuwigblijvend wezen zou; de bloemenpracht, die zich binnen enkele dagen aan haar blik vertoonde, verdween, zoodra de zon haar verzengende stralen daarheen zond; maar het nieuwe leven, door God gewekt in de ziel van het meisje door zijn Woord, zou bestand blijven tegen de hitte der beproeving.

In het begin van Juni kwam de heer Mirandi, naar wiens komst Rebekka verlangend had uitgezien, op de hoeve terug. Hij had zijn zoontje Mesched bij zich, een flinken knaap van veertien jaar, dien hij naar Smolensko wenschte te brengen bij zijn vader, den heer Mozes Mirandi, een azijnfabrikant. Mesched zou er zijn opleiding ontvangen, om later, zoo men hoopte, deelgenoot in de zaak te kunnen worden. De oude heer Mirandi had het opzicht over de fabriek toevertrouwd aan zijn zoon Joseph, die weduwnaar was, en bij hem inwoonde met zijn vier kinderen. In den laatsten tijd nu was de oude mevrouw Mirandi bedlegerig geworden, zoodat het den kleinen geheel aan moederlijk toezicht ontbrak; om hierin te voorzien stelde Mesched's vader aan mevrouw Waiscovitz en Rebekka voor, haar intrek te nemen bij zijne ouders. Eerstgenoemde zou dan het huishouden kunnen besturen, en haar dochter de verzorging der kinderen op zich nemen, wat aan beiden afleiding geven en vóór hem een geruststelling wezen zou, ook ten opzichte van Mesched. Zijn schoonmoeder was echter weinig ingenomen met dit plan, want een drukke omgeving trok haar volstrekt niet meer aan, en bovendien was de familie haar vreemd. Doch waar dan heen te gaan? Gaarne had zij zich ergens op een stil plekje willen vestigen, alleen met Rebekka, doch hieraan viel niet te denken, daar in den laatsten tijd de haat tegen de Israëlieten zich weer overal had geopenbaard, en allerlei geweld straffeloos tegen hen werd gepleegd. Zij zouden dus in elk geval bij de een of andere joodsche familie bescherming moeten zoeken, en dat wel in het Jodengebied, waar zij evenwel thans geen bloedverwanten meer hadden wonen. Smolensko lag wel is waar ook daarbuiten, maar zij en Rebekka zouden een

betrekking waarnemen in het gezin van den fabrikant, op welke voorwaarde haar opname daar geoorloofd was.

Zoo werd er dan eindelijk toe besloten, en binnen enkele dagen alles tot de afreis gereed gemaakt. Barbara moest natuurlijk achterblijven, en besloot op de hoeve te blijven, zeer tot genoegen van Jaspar en diens vrouw, die hare hulp in de huishouding best gebruiken konden.

H O O F D S T U K VIII.

Verdrijving der Joden uit de dorpen.

„Het sneeuwt! hoezee, het sneeuwt!” riep Jonathan Baltikof uit, toen hij op zekeren Novembormorgen naar buiten keek; en hij was niet de eenige, die daarover juichte, want sneeuw brengt gezelligheid mede voor de bewoners van Rusland. Met haar wordt het drukke verkeer mogelijk, en begint de winterpret. De wegen, anders ruw en onbegaanbaar, worden zacht en effen; geen stooten of schokken heeft men meer te vreezen, en de vlugge paardjes galloppeeren voor de lichte, sierlijke sleden, onder het zacht geklingel der kleine schelletjes; terwijl de voetgangers vroolijk voortsnelen over het zachte tapijt. Een winter zonder sneeuw met scherp vriezend weer en ijzige koude, die als fijne naalden het aanzicht verwonden, is inderdaad het ergste, wat men zich denken kan in die koude streken. Elders moge de sneeuw koude brengen, den Russen brengt zij warmte en vroolijkheid.

„Zie eens, oom,” riep Jonathan, naar buiten wijzende, „daar komen twee, neen drie wagens achter elkander aanrijden; hoe vreemd, zoo vroeg in den morgen! Waar zouden die vandaan komen?”

„Er zijn vrouwen en kinderen in!” zei de boer, na een poosje in de aangewezen richting getuurd te hebben; „ze kunnen haast niet voortkomen door de mulle sneeuw; het schijnt, dat de wagens zwaar beladen zijn!”

„Kijk, daar houden ze stil, hier vlak bij!” riep Judith, zijn dochter, uit, die ook was komen kijken. Een oogenblik later kwam een der voerlieden het pad op naar de boerderij, en Jonathan haastte zich de deur te openen.

„Machir Baltikof,” sprak de man op doffen toon, na even

gegroet te hebben, „*gij* zult toch zeker wel hulp willen verleenen aan Israëlieten, die uit hun woonplaats verdreven, bij niemand een onderkomen hebben kunnen vinden, en den ganschen kouden nacht onder den blooten hemel hebben doorgebracht?”

„Natuurlijk!” antwoordde Machir terstond, „mijn huis staat voor u open; vanwaar komt *gij*?”

„Uit het stadje Politsky . . . en —”

„Wat zegt ge?” riep Judith verschrikt uit; „daar mogen toch wel Israëlieten wonen, het is immers geen dorp!”

„Het stedelijk bestuur heeft thans uitgemaakt, dat het wel een dorp is,” sprak de man op een toon van bitterheid, „niettegenstaande de plaats zelfs in officieele stukken sedert jaren als een stad werd aangeduid! Alle Israëlieten, die er voor 3 Mei van dit jaar niet gevestigd waren, zijn verdreven, en bovendien nog vele anderen, die er reeds vele jaren gewoond hadden.”

„Maar dat is vreeselijk onrechtvaardig!” zei Judith verbleekende; „waarom . . . .”

„Vergeef mij,” viel de man haar in de rede, „maar ik zou graag eerst mijn reisgenooten gaan vertellen, dat zij uitstijgen en zich hier wat warmen kunnen; — de kinderen zijn halfbevoren en een der vrouwen is doodziek.”

Daarop liep hij haastig heen, gevolgd door Baltikof en Jonathan, die gaarne hulp wilden verleenen; en Judith haastte zich het geval aan hare moeder te gaan meedeelen, die bezig was de koeien te melken.

„Waar zijn ze nu, kind? Hebt ge wel gauw thee gezet en den oven goed heet gestookt?” vroeg zij, na met zichtbare deelneming geluisterd te hebben, terwijl zij de volle emmers opnam en er haastig mee naar huis liep.

„Nog niet, moeder,” sprak het meisje, haar vooruitlopende, „maar ik zal het terstond gaan doen!”

Daar werd juist de zieke vrouw binnengedragen, toen de boerin de woonkamer ingetreden was.

„Leg ze in mijn bed, hier!” riep zij den mannen toe, die haar droegen, en wees naar een bedstede in het nevenvertrek.

„Wij vreesden, dat zij onderweg bezwijken zou,” sprak een der mannen, die zich bijzonder zorgzaam voor haar betoonde, en zich als haar echtgenoot bekend maakte; „zij lag in een hevige koorts, toen wij vertrekken moesten, en geen dag uitstel werd ons verleend, niettegenstaande ons herhaald en dringend verzoek. Niet eens wilde men toestaan, dat zij

alleen achterbleef met iemand om haar op te passen. — Hadden wij slechts kunnen wachten tot vandaag,” eindigde hij zuchtend, „dan zou haar tenminste de voortdurende marteling, door het hotsen en stooten over den hobbeligen weg, bespaard zijn gebleven!”

„’t Is schande!” sprak de boerin, die intusschen ijverig bezig was de kranke te verzorgen; „en wanneer hebt ge uw tocht aangevangen?”

„Gisteren tegen den avond; er woei een ijzige noordoostenwind en de felle kou deed ons verstijven, niettegenstaande wij al onze kleeren over elkander hadden aangetrokken.”

„En hebt ge den ganschen nacht doorgebracht in die open voertuigen?”

„Ja, want nergens konden wij onder dak komen; wel hadden sommige boeren medelijden met ons, maar het was hun uitdrukkelijk verboden onderkomen te verschaffen, zelfs maar voor één nacht, aan verdreven Israëlieten.”

Intusschen hadden de overigen van het beklagenswaardig gezelschap reeds plaats genomen rondom den oven in de groote huiskamer; daar zaten twee vrouwen, de eene met een zuigeling, de andere met een vierjarig, kreupel meisje op den schoot, en drie mannen met een aantal jongens en meisjes tusschen hen in gehurkt op den grond. Er heerschte een somber stilzwijgen, alsof de smart te groot was om er uitdrukking aan te geven. Langzamerhand echter verdween de uitdrukking van moedeloosheid, die zich op aller gelaat gevestigd had, en de kinderen begonnen weer vroolijk te kijken, waartoe zeker de verkwikkende warmte en de geurige kop thee, vergezeld van een snede eigengebakken brood, veel bijdroeg.

„Blijven wij hier wonen, grootvader?” vroeg een aardige krullebol van omstreeks acht jaar, terwijl hij zijn frisch, blozend gezichtje ophief naar een oud man met rimpelig gelaat, die de verkleumde, bevende handen boven den oven trachtte te verwarmen.

„Neen, Sam, wij moeten hier ook weer vandaan,” sprak hij zuchtend, en dit zeggende drukte hij zijn vierjarig kleindochtertje, op zijn knie gezeten, dichter tegen zich aan, als vreesde hij zijn lieveling te zullen verliezen.

„En waar gaan we dan heen, grootvader?” vroeg de knaap weer, die intusschen naar zijn vader geloopt en triomfantelijk op diens schouder was gaan zitten, terwijl hij guitig rondkeek van zijn hoogen zetel.

„Waarheen, kind, . . . naar het graf,” mompelde de oude

man; en een traan viel op het zwarte kroeskopje, dat tegen hem aanleunde.

„Grootvader weet het niet!” sprak Sam teleurgesteld, rondziende of iemand anders het wist, want zijn vader zat druk te praten met de boerin.

„Wij gaan naar Witebsk,” zei een der andere jongens; „daar gaat vader een bakkerswinkel doen en wij mogen het brood rondbrengen bij de menschen!”

Nu raakten de tongen los; allerlei plannen voor de toekomst werden besproken, en de doorgestane ellende scheen voor een oogenblik vergeten te zijn. De hoop doet leven; maar, helaas! zij wordt zoo menigmaal gevolgd door bittere teleurstelling, wanneer zij niet gegrond is in de Rots der eeuwen, die nimmer wankelt of bezwijkt; in dit geval alleen heeft men de blijde verzekering: „de hoop beschaamt niet!” Deze menschen echter, hoewel kinderen van Abraham, waren toch geenszins kinderen van „den vader der geloovigen.”

„Gij noemdet daar straks mijn naam,” zei Baltikof tot den man, die voor zijn reisgenooten om hulp was komen vragen, „maar hoe kent ge mij? Ik herinner mij niet u vroeger ooit gezien te hebben.”

„Ik heb u eens ontmoet,” antwoordde deze, „bij Simon Nitschewo, die, naar ik meen, uw schoonzoon worden zal?”

De boer knikte toestemmend.

„Het was verleden jaar,” ging de man voort, „toen gij te O. kwaamt voor zaken; uw dochter was bij u en zij bleef er eenige dagen, terwijl gij naar Witebsk gingt, en . . .”

„Ja,” viel Baltikof hem in de rede, „zij wou mij zoo graag eens vergezellen; het kind heeft ook nooit eenige afleiding hier; maar . . .”

„Als gij geweten hadt, dat zij er weldra voorgoed heengaan zou, dan hadt ge haar thuis gelaten?”

„Nu, Nitschewo zal een goed echtgenoot voor haar zijn; en ik zou mijn hoofd niet gerust kunnen neerleggen, als ik haar zonder beschermer achterlaten moest; want wij beleven booze tijden.”

„Ja, ja,” zei de ander, „en er is nu geen Mozes meer om ons uit het land der verdrukking naar het beloofde Kanaän te voeren!”

„Neen,” zei Machir ernstig, „maar Jehovah leeft nog, en Hij vergeet het geroep der ellendigen niet.”

„Dat is makkelijk gezegd, zoolang gij van de ellende nog niets ondervonden hebt,” was het antwoord, op bitteren toon gegeven; „maar, wat ik zeggen wou: uw naam zou ik zeker

vergeten zijn, zoo Nitschewo mij dien niet in herinnering had gebracht; hij heeft mij ook uw woonplaats aangeduid en den raad gegeven uw hulp in te roepen."

"En hoe gaat het Nitschewo?"

"Heel goed; hij denkt binnenkort hier te komen om uw dochter weg te halen; hij heeft een goed zaakje en kan wel een vrouw onderhouden."

"Maar als hij ook eens verdreven werd! Ge hebt zelf gezegd, dat er wel Israëlieten verdreven zijn, die er reeds lang gewoond hadden!"

"O ja, dit was, omdat men vergeten had hunne namen in de registers te schrijven, en op het geheugen der bureu verlaat de overheid zich niet!" Dit zeggende lachte hij schamper. "Nitschewo echter is te P. geboren," hernam hij, "en heeft er sedert altijd gewoond, evenals zijne ouders; hij heeft dus niets te vreezen."

Judith slaakte een zucht van verlichting; zij was juist binnengekomen om iets te halen, en had het laatste gedeelte van het gesprek gehoord. Nog eenige maanden, dan zou Simon komen; en na een vroolijke bruiloft, ging zij met hem mede naar zijn gezellig huisje . . . . Zoo droomde zij voort, totdat zij eensklaps opschrikte door de stem harer moeder, die haar toeriep: „Judith, kind, waar blijf je toch! Er is zoo veel te doen hier!"

Het meisje kleurde en verliet haastig het vertrek. Intuschen was men gaan overleggen, wat er nu verder gedaan moest worden. Raadzaam was het de tocht zoodra mogelijk te hervatten, zoowel voor Baltikof, die in groote ongelegenheid zou kunnen geraken, indien zij langer vertoefden, als ook voor de bannelingen zelf; want dagelijks kwamen er een menigte Joodsche gezinnen uit de omliggende dorpen naar de stad, zoodat de kans om een goed onderkomen daar te vinden, met den dag geringer werd. Men besloot dus te beginnen met de wagens in sleden te veranderen, wat zeer weinig moeite kostte en den tocht vrij wat gemakkelijker maken zou. En Baltikof bood aan hen te vergezellen, daar hij vele kennissen had in Witebsk, wier hulp hij voor hen wilde inroepen. Dankbaar werd dit aangenomen; en Jonathan rustte niet, voordat hij toestemming kreeg om mede te gaan.

Het was ongeveer negen uur dien morgen, toen de vier huisgezinnen verward en verkwikt in de sleden plaats namen; de zieke vrouw ging echter niet mede: „Het zou onverantwoordelijk zijn," had de boerin gezegd, „haar opnieuw

aan koude en ongemak bloot te stellen; haar hoofd had rust noodig en haar zwak lichaam zou tegen verdere vermoeienissen niet bestand zijn; later als haar broer behoorlijk gehuisvest was, dan kon zij afgehaald worden."

„God zegene u!” sprak deze, bewogen door zooveel goedheid; „nooit zal Mesched Mirandi uw weldaad vergeten!”

„Mirandi,” zei de boer peinzend, „waar kan ik dien naam vroeger gehoord hebben?”

Weldra ging het in vliegende vaart voorwaarts; het had nu opgehouden met sneeuwen, en andere sleden hadden den weg reeds glad gemaakt.

„Oom Machir! O, zie eens! wat ligt daar?” riep Jonathan eensklaps uit.

Allen tuurden in de aangewezen richting, en . . . .

„Een vrouw is het!” riepen sommigen.

In een oogwenk was Baltikof van de slede gesprongen, en ja, waarlijk, daar lag iemand, half onder de sneeuw bedolven, bewusteloos, misschien was de ongelukkige wel dood!

„Voorzichtig maar!” riep een der mannen hem toe, „als zij dood is, en wij nemen haar mede, dan is ons leed niet te overzien; de zaak moet dan voor 't gerecht komen, en minstens gaan wij allen voor een of twee jaar achter slot, totdat er onderzoek gedaan is.”

„Ja,” zei een ander, „en men weet wel, dat er van ons weinig meer te plukken valt, dus is er die beampten niet veel aan gelegen, hoe het afloopt ook; bovendien dat wij Joden zijn, is al bezwarend genoeg; — ik raad u, laat haar liggen!”

Middelerwijl was Jonathan zijn oom gevolgd, die, bij de bewusteloze neergeknield, zelf doodsbleek geworden was.

„Moeder!” gilte de knaap opeens; „het is mijn moeder!”

Nu talmde de anderen niet langer; twee mannen sprongen uit de sleden, en de vrouwen haastten zich een plaats gereed te maken, waar de ongelukkige gemakkelijk zou kunnen liggen. Juist was zij daar voorzichtig neergelegd, toen er van de tegenovergestelde richting een slede naderde in vliegende vaart. Er zaten twee mannen in, waarvan de een links, de ander rechts van den weg tuurde. Plotseling hielden zij stil, of trachtten het althans te doen.

„Machir!” schreeuwde een van hen. „O, Machir, heb je Lea niet gezien?” De aangesprokene, nauwelijks in staat een woord te zeggen, zoo hevig ontroerd was hij, wees naar de achterste slede.

„Vader!” riep Jonathan uit, die, over zijne moeder heen-

gebogen, den persoon niet gezien, maar terstond diens stem herkend had. „Wat is er gebeurd, vader?”

Deze antwoordde niet, maar bracht haastig een fleschje brandewijn te voorschijn, en goot er de bewusteloze eenige droppels van in den mond; daarna begon hij haar te wrijven, terwijl zijn gelaat grooten angst en geheel zijn voorkomen gejaagdheid kenteevende. Weldra sloeg zij de oogen op.

„Waar zijn de kinderen?” lispelde zij, een poging doende om zich op te richten.

„Wees gerust, Lea,” antwoordde haar man zacht, „ik heb ze gevonden; ze zijn nu goed bezorgd.”

Toen slaakte zij een zucht en sloot de oogen weer. Men besloot thans den tocht voort te zetten, doch Levi Baltikof wendde zich eerst tot zijn broeder:

„Machir,” sprak hij dringend, „wilt gij in mijn plaats naar het dorp terugkeeren om Ruth te halen? Zij is alleen achtergebleven.”

„Maar Levi,” sprak deze, „wat is er toch gebeurd?”

„Ruth zal u alles vertellen,” was het antwoord; „ga, Machir, haast u, zij zal sterven van angst!”

Zonder een woord meer te zeggen sprong Machir in de slede, waar zijn broeder in gezeten had, en voort ging het als een pijl uit den boog. Twee uren later hadden zij het dorp bereikt; hier en daar stonden groepjes mannen en vrouwen druk te praten, en blijkbaar was het over de bewoners van het huis, waarvoor de slede stilhield, want telkens wees en keek men daarheen. De deur was gesloten, maar hoe Machir en zijn metgezel ook klopten en riepen, er werd niet opengedaan. Zou Ruth in zwijm gevallen zijn? Deze gedachte deed hen besluiten, zich met geweld toegang te verschaffen.

Wij willen intusschen den lezer mededeelen, wat er gebeurd was. Levi Baltikof was, zooals wij vroeger vermelden, reeds meer dan tien jaar in het dorp gevestigd. Het huis, dat hij bewoonde, was zijn eigendom; hij had het zelf laten bouwen en dus geheel tot gemak van hem en zijn gezin laten inrichten; het bevatte vier ruime kamers gelijkvloers, voorzien van bedsteden en kasten, verder een kantoortje en boven een flinken graanzolder. Verbeeldt u dus zijn ontsteltenis, toen hij op zekeren dag in de maand Augustus bevel kreeg terstond het dorp te verlaten. Spoedig stelde hij zich echter gerust, toen hij de „Meiwetten” nog eens nauwkeurig nalas; immers alleen die Israëlieten mochten verdreven worden, welke vóór 3 Mei 1882 daar niet gevestigd

waren; het moest dus een vergissing zijn. Tot zijn schrik echter vernam hij, dat bijna alle Joodsche gezinnen in het dorp dezelfde aanzegging gekregen hadden, waaronder verscheidene, die evenals hij sedert jaren daar gewoond hadden. Hij begaf zich nu naar een der beambten van het stedelijk bestuur om inlichting, doch kreeg slechts ten antwoord, dat hij niet stond ingeschreven, en dus geen recht had in het dorp te wonen. Wat hij daar ook tegen inbracht, en wie hij tot getuige riep, het baatte hem niets. Van de eene overheidspersoon ging hij naar de andere, om zijn zaak te bepleiten, doch alles met hetzelfde gevolg, zoodat hij eindelijk besloot zijn huis te verkoopen en zijn zaak over te doen. Zoo verliep er ongeveer een maand, en in stilte koesterde hij de hoop, dat men hem wel uitstel verleen zou, totdat de winter voorbij was. Het was de avond voordat de bannelingen uit het stadje P. op de boerderij van Machir aankwamen; er woei een ijsskoude wind, die de menschen ineen deed krimpen en hunne schreden verhaasten. Levi Baltikof was naar de stad geweest, en kwam met een gelaat, waarop moedeloosheid te lezen stond, zijn woning binnen. Daar zat Lea met de kleine Rachel op haar schoot; het kind zag er niet zoo blozend uit als gewoonlijk en scheen niet recht in orde te wezen; lusteloos vleide zij haar hoofdje tegen haar moeder aan, in plaats van met een kreet van vreugde, gelijk anders, haar vader tegemoet te springen, als hij binnentrad. Deze scheen het echter niet op te merken, en zijne vrouw, die hem niet ongerust wilde maken, vestigde er zijn aandacht niet op. Levi en zijn broertje Nathan, een guitige knaap van tien jaar, stonden bij tante Ruth en luisterden met zichtbaar genoegen naar hetgeen zij hun zat te vertellen; het was over David en Goliath, en de jongens klaptten in de handen van plezier, toen zij vernamen, hoe de reus in elkaar zakte en met zijn eigen zwaard werd gedood. /

„t Ware te wenschen, dat er nu ook nog zulk een held gevonden werd om voor ons volk te strijden,” sprak Baltikof, die met de hand aan 't hoofd bij de tafel zat; „wij zijn thans wel onder den druk der Filistijnen, en de overheid is de vreeselijke reus, die zich volkomen bewust is van onze onmacht!”

„De zoon van David zal immers komen,” zei Ruth zacht en weifelend, „de Messias; en Hij zal voorgoed al onze vijanden ten onder brengen.”

„De tijd voor zijn komst is reeds lang verstreken,” antwoordde haar zwager op somberen toon, „en waar zijn thans

nog nakomelingen van den grooten Koning der Joden?" „Jehovah, de God onzer vaders, zal toch Zijne beloften vervullen?" hernam Ruth na eenig stilzwijgen.

„Jawel, zeker Ruth," antwoordde Baltikof, „maar ons volk heeft gezondigd, en . . . ."

„Vader," zei Levi opeens, „de jongens op school zeggen, dat de Joden hun eigen Messias hebben vermoord, dat is toch niet waar?"

Baltikof ontroerde zichtbaar; hoe menigmaal reeds, en vooral in den laatsten tijd, waren er allerlei twijfelingen dienaangaande in zijne ziel opgerezen; hij was goed bekend met de Schriften des Ouden Verbonds, en vreemd kwam het hem voor, dat Jehovah zijn volk zoo geheel had overgegeven aan allerlei smaad en onderdrukking, zonder ooit een helper te zenden gelijk vroeger; vreemd bovenal, dat de Messias niet op den bepaalden tijd verschenen zou zijn.

„Dwaas kind," antwoordde hij, een poging doende om te glimlachen, „meent gij dan, dat de Messias dit zou hebben toegelaten? — doch het wordt tijd voor de kinderen om naar bed te gaan," vervolgde hij haastig, „vindt ge ook niet, Lea?"

Zijne vrouw glimlachte en stond op om hun avondeten te krijgen. Binnen een uur lagen de jongens gerust te slapen.

„Hebt ge nog geen koper gevonden voor ons huis?" vroeg Lea, toen het haar gelukt was ook Rachelte in slaap te sussen.

„Nee," antwoordde Baltikof met een zucht; — „weet gij, waar ik al over gedacht heb, Lea?" vervolgde hij, half aarzelend; „. . . of het niet goed zou wezen dit land te verlaten en naar Amerika te gaan."

Verbaasd en half verschrikt zag zij hem aan.

„Na aftrek van de reiskosten zal er zeer weinig overblijven om er een nieuwen handel mede te beginnen, doch daartegen over staat, dat de toestand in de stad met den dag treuriger wordt, en waar het eerst reeds moeielijk was zich een tamelijk goed bestaan te verzekeren, zal men weldra dankbaar mogen wezen, zich voor verhongeren te kunnen vrijwaren. Wij wagen dus in het eene geval evenveel of even weinig als in het andere, hoe denkt gij er over, Lea?"

De aangesprokene zuchtte, keek van terzijde naar hare zuster, die blijkbaar hare ontroering trachtte te verbergen, en antwoordde toen:

„Wellicht zal het ons nog vergund worden hier te blijven, althans tot het voorjaar."

Er volgde nu een pijnlijk stilzwijgen. Ruth zat over haar naaiwerk gebogen en Lea breide met zenuwachtige haast aan Rachel's kous, terwijl Baltikof in het vuur zat te staren, zoo lang, tot de heldere vlam verdwenen en er nog slechts een paar glimmende kooltjes overgebleven waren. Toen sprong hij op, en zei: „Kom, wat baat het er langer over te peinzen! Laten wij het voorbeeld der kinderen volgen en ons ter ruste begeven, want het begint hier koud te worden!”

En zoo gebeurde het. Rustig sliepen allen tot omstreeks drie uur in den nacht, toen eensklaps een hevig gebons op de voordeur hen deed wakker schrikken.

„Hooft ge dat?” riep Lea uit, terwijl zij overeind sprong, en angstig luisterde.

„In naam der wet, doe open!” riep een forsche stem daar buiten.

Baltikof verbleekte, en haastte zich op te staan.

„Doe je open, of ik trap de deur in!” schreeuwde de stem weer. Inmiddels waren de kinderen ook wakker geworden; de kleine Rachel riep schreiend om hare moeder; en de jongens sprongen uit bed. Juist had Lea licht aangestoken in de woonkamer, een doek gegrepen, het kind daarin gewikkeld en op haar arm genomen, toen de deur opengeduwd werd en de commissaris van politie binnentrad, gevolgd door een zijner beampten. Doodelijk ontsteld staarde Lea hem aan, doch zonder op haar te letten, sprak hij op ruwen toon tot den beampte: „Toe kerel, pak maar mee, wat voor de hand staat en gooi het in den wagen! Wij zullen dat Joden-volk leeren zich wat te haasten!”

Daar kwamen de jongens te voorschijn. Nathan klemde zich angstig aan zijn moeder vast, maar Levi, die juist aan 't droomen was geweest, dat hij David was en den reus tegemoet ging, trad recht op den grooten, breedgeschouderden man toe, dien hij zeker voor Goliath aanzag, en hief dreigend de kleine vuist omhoog, gereed tot den aanval.

„Wacht, brutale rekel!” riep de commissaris uit, woedend over zooveel vermetelheid, „durf jij ook al in verzet komen, evenals je vader!” Meteen pakte hij den knaap beet, die nu geheel ontnuchterd, begon te schreeuwen van angst en smeekend zijn vader aanzag. Deze trad nader en zei beleefd, hoewel bevend van verontwaardiging: „Mijnheer, zou ik de reden mogen weten van uw nachtelijk bezoek?”

„Ha, ha!” lachte de aangesprokene; „de reden weten! Wel, wel, hoe onnoozel! Denk je soms, dat ons geduld onuitputtelijk is en wij dat getalm nog langer kunnen dulden?”

Drie maanden geleden hadt je reeds moeten vertrekken, en nog sta je verbaasd, dat wij eindelijk dwang gaan gebruiken? ha, ha! — Zet dien bengel in den wagen!” beval hij nu aan den binnentredenden beambte, „en zorg dat hij niet ontsnapt!”

Een oogenblik stond de ontstelde vader gereed, de uitvoering van dat bevel met geweld te verhinderen, doch hij bedwong zich, overtuigd, dat verzet niet anders dan vreeselijke gevolgen kon hebben, wellicht voor zijn geheele gezin; immers, wat moesten de zijnen beginnen, zoo hij eens verbannen werd, wat heel licht het geval zou kunnen wezen! Maar zijn arme jongen zou doodziek worden; hij kwam zoo warm en wel uit bed, en er woei een ijzige noordoostenwind. Snel greep hij een dikke winterjas, een bonte muts en nog eenige warme kleedingstukken, liep er mee naar buiten en reikte ze den jammerenden knaap toe in het voertuig, met de woorden: „Huil maar niet, mijn jongen, ga rustig zitten en stop je er warmpjes in, hoor! Vader komt gauw weer bij je!”

Intusschen was Lea neergezonken op een stoel, buiten haarzelve van schrik en ontzetting; doch opeens vloog zij op: Racheltje werd haar uit de armen gerukt!

„Als je haar terug wilt hebben, loop den wagen dan maar na,” riep de barbaarsche commissaris haar honend toe, terwijl hij het schreiende kind wegdroeg, door de voorkamer heen, naar buiten. Juist keerde Baltikof door den gang naar de woonkamer terug, doch vond er niemand dan Ruth, die roerloos daar stond, als van hare zinnen beroofd. Radeloos van angst was Lea den commissaris nagelopen, hem smeevende om erbarming: „Mijn kinderen, ach ik bid u, geef mij de kinderen terug!” gilde zij, „dan zullen wij terstond van hier gaan!”

„Nu loop dan maar vast mee,” antwoordde hij spottend, en greep meteen den kleinsten knaap, die zijne moeder gevolgd was, tilde hem in den wagen en riep, na er zelf ook ingestapt te zijn: „Vooruit, voerman, we zijn klaar!”

En Baltikof, die weer teruggesneld was, kwam juist bijtijds om het logge voertuig te zien vertrekken, waarin zijn drie lievelingen werden weggevoerd.

„Haal ze terug, Levi! haal ze terug!” riep Lea handenwringend uit.

„Dat kan niet,” sprak hij, naar binnen vliegende om jas en muts te halen, „maar ik zal den wagen naloopen, dan weet ik tenminste, waar hij ze brengt!”

„Ik ga mee!” zei Lea vastbesloten, en liep inallerijl mee

naar binnen om een bonten mantel om te slaan. Daar zat haar zuster, buiten staat iets te doen of te zeggen.

„Arme Ruth,” sprak Lea gejaagd, „ik moet gaan en zien, wat hij met mijn Racheltje doet!”

De aangesprokene knikte slechts even met het hoofd, en Lea ijfde weg, zonder zelfs te luisteren naar de dringende bede van haar echtgenoot om hem alleen te laten gaan. Het scheen, of zij niets hoorde dan het geratel der wielen over den hobbeligen weg, en in hare verbeelding het jammergeschrei harer kinderen. In 't eerst holde de wagen voort, als had de voerman er vermaak in, zijn paarden te laten wedijveren met de wilskracht eener wanhopende moeder. En waarlijk, Lea scheen met bovennatuurlijke kracht beziel! Onvermoeid draafde zij voort als een gejaagd hert; doch weldra moest zij het opgeven; hijgend naar adem stond zij stil; het zweet gutste haar van 't voorhoofd, niettegenstaande de felle koude, en zij voelde zich nauwelijks in staat verder te gaan. Levi was voortgelopen, zonder om te zien; hij hoopte den wagen, die wat langzamer begon te rijden, te kunnen bijhouden, en bleef dus niet wachten op Lea, wel wetende, dat ook zij niets liever wenschte, dan dat hij het voertuig zoo dicht mogelijk volgde. Eindelijk echter was ook hij genoodzaakt den pas te vertragen, en steeds grooter werd de afstand tusschen hem en zijne kinderen. Opeens zag hij witte vlokjes dwarrelen en een vreugdekreet ontsnapte hem; de sneeuw zou immers den zwaarbeladen wagen belemmeren, en hij werd er niet door gehinderd, zoo meende hij; en voort liep hij weer zoo snel zijne beenen hem dragen konden. Al harder en harder begon het te sneeuwen, zoodat Levi moeite had voor zich uit te zien. Plotseling slaakte hij een kreet van pijn; hij was uitgegleden en voorover op den grond gevallen; met moeite kon hij weer opstaan en niet dan met groote inspanning zijn weg vervolgen. Intusschen hotste de wagen voort, terwijl de voerman zijn paarden nu eens met vleiende woordjes en dan weer met vloeken en schelden tot spoed zocht aan te sporen. Eindelijk hield hij stil, op bevel van den commissaris.

„Zijn we niet dicht bij Witebsk?” vroeg deze.

„Ja,” antwoordde de voerman, „nog een kwartier, dan hebben wij de stad bereikt.”

„Zoo, pak hier dan maar uit,” hernam de ander, „ik wed, dat de ouden hun gebroed achterna zijn gevlogen; zij zullen de jongen wel vinden en dan geen nest meer bouwen op verboden plaatsen, ha, ha!” Dit gezegd hebbende, pakte

hij Levi, die bevend in een hoekje zat met Racheltje op zijn knie, bij den arm, zette hem uit den wagen, en beval den beampte eveneens te doen met de andere kinderen. Daarna werd het medegenomen huisraad op den weg neergezet en de tocht hervat.

Doodelijk bevreesd, dat de verschrikkelijke man hen weer meenemen zou, gaven zij geen geluid, voordat de wagen uit het gezicht was; zelfs Racheltje deed al haar best om niet te schreien, want nog zag zij de dreigende vuist en hoorde zij de ruwe stem, waardoor haar telkens het zwijgen was opgelegd onderweg.

„Zijn hier geen wolven?” vroeg Nathan angstig rondziende.

„Ginds in 't bosch zijn ze wel,” antwoordde Levi fluisterend; „laten wij maar heel stil zijn!”

„Niet huilen, Racheltje!” zei Nathan zacht tot zijn zusje, daar het kind hoe langer hoe luider begon te snikken.

„Ik wou zoo graag naar moeder!” riep zij schreiend uit, terwijl Levi haar opnam en in een stoeltje zette, dat daar stond.

„Het is nog te donker,” zei hij, „wij kunnen nu niet naar huis gaan; maar vader zal ons wel gauw komen halen, hoor!”

De kleine vleide nu haar kopje tegen Nathan aan, die zijn arm om haar heensloeg en dicht bij haar bleef staan.

„Wat is zij warm!” riep hij uit, toen zijn hand in aanraking kwam met haar gezichtje; en inderdaad haar koontjes gloeiden en haar handjes waren klam.

„Nu, ik ben verkleumd,” zei Levi, „en als vader mij die dikke jas niet gegeven had, zou ik zeker bevroren zijn! mijn voeten zijn het al haast, geloof ik.”

„De mijne ook,” zei Nathan, die voortdurend stond te trappelen; „en hoe gelukkig, dat vader zijn bonten mantel in den wagen had gelegd, anders zou ik in mijn nachtgoed hier staan, en dan bevroor ik zeker!”

„Maar dan had ik natuurlijk mijn jas aan u gegeven,” zei Levi, die echter hartelijk blijde was er nu zelf mee gedekt te zijn. Gelukkig voor de kinderen, dat de wind was gaan liggen en het nu sneeuwde, anders zouden de goede zorgen hunner ouders wellicht toch onvoldoende zijn gebleken om hen tegen den fellen vorst te beschermen. Weldra waren zij overdekt met een dikke laag sneeuw, die mede tot beschutting kon dienen, terwijl de witte massa overal in 't rond, en het gedwarrel om hen heen, de duisternis minder verschrikkelijk maakte en afwisseling gaf in de angstwekkende eenzaamheid. Zoo stonden zij daar een uur lang, dicht tegen

elkander aan, want heen en weer loopen durfden zij niet, en de eenige beweging, die zij maakten, was wrijven met de handen of stampen met de voeten, terwijl Racheltje in een onrustige sluimering was gevallen. Daar hoorden zij voetstappen kraken over de sneeuw.

„Wat zou het wezen?” fluisterde Nathan, angstig uitziende naar den kant, vanwaar het geluid kwam.

„Misschien een boer, die vroeg naar de stad gaat,” zei Levi geruststellend.

„Zou hij ons niet willen meenemen?” vroeg Nathan; „er wonen immers kennissen van vader in de stad.

„Neen, stil!” hernam Levi, „dan zou immers alles weggenomen worden, wat hier staat!”

„Is daar iemand?” riep een stem.

„Vader is het!” juichte Levi, en sprong te voorschijn.

„O, vader, vader!” riep Nathan, die zijn zusje niet los wilde laten, en zich ook moeielijk bewegen kon in den langen mantel, die hem om de schouders hing; „Racheltje, word wakker! 't is vader!”

Baltikof, want hij was het werkelijk, dreigde in elkaar te zakken, overweldigd als hij werd door een gewaarwording van onuitsprekelijke blijdschap en doodelijken angst tegelijk, waarbij nog kwam een gevoel van uitputting, die aan machteloosheid grensde. Levi zag hij, en Nathan's stem had hij gehoord, maar hoe stond het met zijn kleine Rachel? Het kind was den geheelen dag reeds ongesteld geweest, had Lea hem verteld, en nu zat of stond het daar meer dan een uur zeker in de koude nachtlucht, bij fellen vorst! En half gekleed was zij eerst uit haar warme bedje in den wagen gezet! Zij sliep, zei Levi; o, als het eens de doodslaap was!

„Waar is zij?” vroeg hij gejaagd, en zijn zoontje bij de hand nemende, wendde hij zich naar de plek, waar Nathan stond. Deze had juist met groote inspanning zijn zusje op den arm genomen, en gaf haar nu over aan zijn vader, die zijn kleine lieveling aan 't hart drukte en met kussen overlaadde. „O, God, ik dank U, zij leeft!” prevelde hij.

„Is zij niet heerlijk warm, vader?” vroeg Nathan, terwijl hij om hen heen sprong en dartelde als een jong hondje, want de knaap was opeens alle leed vergeten, nu zijn vader maar bij hen was.

„Heerlijk warm!” herhaalde Baltikof zuchtend, „helaas, het is koortsgloed! Arme kleine, hoe beeft zij! — Wist ik nu maar, of Lea teruggekeerd zou zijn! En hoe kan ik de kinderen weer alleen en nog langer hier aan de koude bloot-

gesteld laten! Met hen terugkeeren gaat ook niet; — Witebsk is niet ver hier vandaan, ik zal ze daarheen brengen bij een onzer kennissen, om dan terstond terug te keeren naar Lea.”

En zoo deed hij. Vermoeienis en pijn opnieuw vergevende, ging hij op weg en kwam een half uur later bij Eli Berditova voor de deur. Men denke zich de verbazing en ontsteltenis der familie, toen zij hem daar zagen staan met zijn drie kinderen. Haastig en in weinige woorden deelde hij mede wat er gebeurd was, en terstond waren allen met medelijden vervuld.

„Laat de arme schepseltjes gerust hier blijven, ik zal goed voor hen zorgen,” sprak Sara, de zwaarlijvige huisvrouw.

„En ik ga dadelijk met u mee!” zei Eli, terwijl hij zich haastte nog eenige kleedingstukken aan te trekken. Daarop gingen zij samen inallerijl naar Sam, den joodschen slager, die zich terstond bereid verklaarde paarden en slede te leenen, en bovendien beloofde een zijner knechts te zullen zenden om op te passen, dat het huisraad niet weggenomen werd.

Zoo bevond Levi Baltikof zich dan weldra weer op weg naar huis, en hoe hij Lea terugvond is den lezer reeds bekend. Maar hoe ging het Ruth intusschen? Na het vertrek van Lea was zij een geruimen tijd als wezenloos blijven zitten; alles scheen haar een benauwdens droom toe; doch langzamerhand kwam zij meer tot bezinning en rees de vraag bij haar op, of zij niets zou kunnen doen om hulp te verleen?

„Ik zal naar Machir Baltikof gaan!” riep zij opeens uit; „hij zal wel raad weten, en in elk geval vast naar de stad kunnen gaan om een woning te zoeken, of voorloopig in zijn huis plaats inruimen.”

En zoo deed zij, niettegenstaande de boerderij op een uur afstands vandaar lag en het hard sneeuwde. Het was ongeveer een uur na haar vertrek, dat Machir en Eli Berditova het verlaten huis binnentraden.

HOOFDSTUK IX.

Teleurgestelde verwachtingen.

Vier jaar waren er verlopen sedert de gebeurtenissen in het vorige hoofdstuk beschreven; de aanvankelijke toepassing der Meiwetten had in Westelijk Europa groote verontwaardiging gewekt, en na de aftreding van den minister, die er de ontwerper van geweest was, schenen ze langzamerhand in discredit te zijn geraakt. Velen waren zelfs van meening, dat ze ingetrokken waren; en op een aanvrage omtrent de toepassing er van in een zeker geval, antwoordde de gouverneur van Wilna in 1884 ook inderdaad, dat er een besluit van den Senaat dienaangaande ingewacht moest worden. Machir Baltikof was dus rustig op de boerderij gebleven, na een onderhandsche schikking met den eigenaar, toen in 1884 de pachtijd verstreken was, en Jonathan legde zich thans met ijver op den landbouw toe. Judith was nog bij haar ouders in huis, want om verschillende redenen was haar huwelijk eenige jaren uitgesteld; nu echter zou het binnenkort voltrokken worden, en groote bedrijvigheid heerschte er op de boerderij, om alles voor de groote gebeurtenis in orde te brengen. Simon Nitschewo werd verwacht tegen het einde van den oogsttijd, in 't begin van September; hij zou dan voor eenige dagen zijn intrek nemen bij Levi Baltikof, Jonathan's vader. Deze had zijn huis en zaak voor een spotprijz moeten overdoen, daar iedereen wist, dat hij tot den verkoop genoodzaakt was. Zijn voornemen om naar Amerika te gaan, had hij moeten opgeven, eensdeels omdat hij geen voldoende reiskosten meer bezat, en ten andere wegens ziekte van zijn echtgenote, tengevolge van angst, vermoeienis en koude in dien verschrikkelijken nacht. Gedurende eenige maanden verkeerde zij in levensgevaar; daarna begon zij langzamerhand te herstellen, doch een vreeselijke smart stond haar nog te wachten, waardoor voorgoed haar gezondheid werd geschokt. De lieve, kleine Rachel, haar eenigst dochtertje, was gestorven! Lang had men dit voor haar verborgen gehouden, wat in de eerste weken nog al gemakkelijk ging, daar zij meestal buiten kennis was. En toen zij naar de kleine begon te vragen, werd haar gezegd, dat het kind op een goede plaats zich bevond, waar het beter verzorgd kon worden dan thuis. Eindelijk echter werd haar vragen zoo dringend, dat de pijnlijke mededeeling niet langer

verschoven kon worden. Wie zou het haar zeggen? Dit was de vraag, die gedurig herhaald werd. Op dringend verzoek van Baltikof nam Ruth ten laatste die taak op zich, en met een bezwaard hart ging zij er zeer voorzichtig op zekeren dag toe over. Tot hare verbazing stortte Lea geen enkele traan, uitte geen kreet van smart, en sprak er ook na dien tijd geen woord meer over. Doch geen glimlach verscheen er meer op haar anders zoo vriendelijk gelaat; geen vroolijke bedrijvige vrouw werd zij meer gelijk voorheen; stil en afgetrokken bleef zij; zwak en lijdend, en nimmer week de trek van onuitsprekelijke droefheid, door dit bericht te voorschijn geroepen. Levi en Nathan, haar beide zoontjes, hadden geen kwade gevolgen ondervonden van den nachtelijken tocht; beiden verheugden zich thans niet weinig in 't vooruitzicht van de vroolijke bruiloft; de gansche familie zou dan naar de boerderij gaan, en natuurlijk zou tante Judith allerlei lekkernijen klaar maken. Benjamin Waiscovitz behoorde ook tot de genoodigden, tot groot genoegen van Jonathan, die altoos heel blijde was, als zijn neef en vroegere speelmakker eenige dagen naar huis kwam, wat geregeld eens in 't jaar gebeurde. Hij was nu zeventien jaar oud en sedert vier jaar als boekdrukkersleerling werkzaam aan een der voornaamste drukkerijen in Moskou. Zijn grootmoeder, mevrouw Waiscovitz, zorgde geheel voor zijn onderhoud; dit was op haar eigen uitdrukkelijk verlangen; het was haar een zekere troost iets te doen voor het kind van haar ongelukkigen Nathan, en het verzoende haar tevens meer met haar verblijf ten huize van den ouden heer Mirandi, waardoor zij er beter toe in staat gesteld werd.

Benjamin had veel lust in het vak, en legde er zich met allen ijver op toe. Zijn vrijen tijd gebruikte hij tot het lezen en bestudeeren van alle boeken, die hij machtig kon worden, en vooral las hij gaarne in een Hebreeuwschen Bijbel, wat hem veel inspanning kostte, daar hij weinig van de taal geleerd had. Op Sabbath kon hij er uren lang in verdiept zitten, alles behalve tot genoegen van zijn neef Mozes Mirandi, die liever uitging of zich op andere wijze vermaakte. Mozes en Benjamin, aan dezelfde drukkerij werkzaam, stonden onder toezicht van den fabrikant Strelitz, en hadden elk een kleine kamer in diens huis tot hun gebruik. Hij gaf nauwlettend acht op de beide jongelingen, en waakte er voor, dat zij de plichten van hun godsdienst in geen enkel opzicht verzuimden. Benjamin was hierin zeer nauwgezet, uit eigen beweging ging hij elken Sabbath naar de Synagoge, niet

voor den vorm, maar om er Gode een dienst mede te bewijzen; en nooit verzuimde hij de verbodsdagen, en allerminst den grooten Verzoendag te houden. Dat Jehovah rechtvaardig vertoornd was op Zijn volk, hield hij voor uitgemaakt, maar ook dat Zijn toorn eenmaal afgekeerd zou worden. Het lezen der Profetiën had hem tot deze overtuiging gebracht. Hij vond daar vreeselijke bedreigingen, maar ook beloften als deze: „Zoo zegt de Heere, indien Mijn verbond niet is van dag en nacht, indien Ik de ordeningen des hemels en der aarde niet gesteld heb, zoo zal Ik ook het zaad van Jacob en van Mijnen knecht David verwerpen . . .” enz. (Jerem. 33 : 35), en: „Het zal Mij zijn tot een vroolijken naam, tot een roem en tot een sieraad *bij alle heidenen der aarde*, die al het goede zullen hooren, dat Ik hun doe, en zij zullen vreezen en beroerd zijn over al het goede, en over al den vrede, dien Ik hun beschikke”; (Jerem. 33 : 9.) of ook: „In een kleinen toorn heb Ik Mijn aangezicht voor u een oogenblik verborgen, maar met *eeuwige goedertierenheid* zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser; want dat zal Mij zijn als de wateren van Noach, toen Ik zwoer, dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zouden gaan, alzoo heb Ik gezworen, *dat Ik niet meer op u toornen, noch u schelden zal . . .*” enz. (Jesaja 54 : 8, 9.)

Verdiept in overpeinzingen over Israëls heerlijke toekomst, verscheen daar tusschen altoos een liefelijke gestalte in zijne verbeelding: een meisje, vriendelijk en zacht; Olga was het, zijn vroeger speelmakkertje in Archangel. Zonder haar scheen er aan die schoone voorstelling iets te ontbreken. Wel is waar, zij behoorde niet tot het uitverkoren volk, maar welk bezwaar kan niet weggeredeneerd worden door een jeugdig gemoed, dat droomt van liefde en geluk? Geen scheidsmuur zoo hoog, of hij moet vallen voor de verbeeldingskracht van een hoopvol menschenkind, dat nog geen kennis gemaakt heeft met de bittere teleurstellingen van het leven. Olga zou de majesteit en de macht van den Koning Israëls zien, want „Hij zal heerschen van de zee tot aan de einden der aarde,” zoo stond er geschreven. En dan zou zij zeggen, evenals Ruth, de schoondochter van Naomi: „Uw God is mijn God en uw volk is mijn volk;” dan zou Jehovah haar zegenen, evenals de Moabietische, die toch ook wel huwde met een Israëliet! — Binnenkort hoopte hij haar te zien, want haar vader, dien hij eenige malen gesproken had tijdens zijn verblijf in Moskou, had hem verteld, dat zij en hare moeder het volgende jaar eens meekwamen naar de oude hoofdstad,

om er eenigen tijd door te brengen bij dokter Scheidel, die zelf te drukke bezigheden had, om zijne zuster in Archangel te komen bezoeken. Benjamin had den dokter meermalen ontmoet en gesproken; hij was met hem in kennis gebracht door zijn oom Mirandi, en had hem daarna ook aangetroffen ten huize van den heer Strelitz. Met veel belangstelling vroeg dokter Scheidel telkens naar zijn grootmoeder en tante Rebekka, en steeds betoonde hij hem groote hartelijkheid. Een en ander in overweging genomen, meende Benjamin wel gelegenheid te zullen vinden om Olga nu en dan te spreken gedurende haar verblijf aldaar; en dan zou hij spoedig kunnen ontdekken, of zij hare genegenheid voor hem nog niet verloren had.

Het was nu September van 't jaar 1886; Benjamin was dat jaar nog niet naar huis geweest, en op zijn verzoek kreeg hij nu verlof een week in Witebsk te gaan doorbrengen. Opgetogen van blijdschap bij de gedachte zijn lieve moeder weldra te zien, en in 't vooruitzicht van al het genoeg, dat hem wachtte, vertrok hij op zekeren morgen met den eersten trein, en kwam omstreeks vijf uur in den namiddag te Smolensko aan, waar hij zijn grootmoeder een bezoek wilde brengen. Weldra stond hij stil voor een net huis, in de nabijheid eener fabriek, waar groote bedrijvigheid heerschte; een aantal werklieden waren er bezig de vaten azijn, hier en daar opgestapeld, voort te rollen over den weg, naar een gereedliggend schip in de rivier, en anderen haastten zich een wagen met ledige vaten te ontladen, dit alles onder druk gelach en geschreeuw natuurlijk. Benjamin stapte echter haastig door de openstaande huisdeur naar binnen. Het was niet de eerste maal dat hij deze woning betrad, want nooit ging hij naar Witebsk, zonder tevens zijne familie in Smolensko te bezoeken. Hij was de lieveling zijner grootmoeder, die in hem hoe langer hoe meer het evenbeeld van haar geliefden Nathan begon te zien; en tante Rebekka was niet minder ingenomen met den ernstigen jongeling, diepdenkend als zijn vader, met denzelfden trouwhartigen blik in het sprekend, vriendelijk oog; en meer dan ooit voelde zij zich tot hem aangetrokken, toen zij begon te bespeuren, dat hij de boeken der profeten op hoogen prijs stelde en ze ijverig onderzocht. Zij nam zich voor, hem voortaan in hare brieven opmerkzaam te maken op de voorspellingen aangaande den Messias, vooral wat betrof diens lijden en sterven; wellicht zou ook hij dan nog eenmaal tot de erkenning komen, dat Jezus van Nazareth waarlijk de Gezalfde des Heeren, de Koning Israëls

was. Zij zelve aanbad Hem in stilte, maar nog ontbrak haar de moed, om openlijk uit te komen voor het geloof in den gekruisten Heiland, zoo zeer versmaad door haar volk. Ook deinsde zij er voor terug, zich aan te sluiten bij de Christenen, want haar gansche hart kwam er tegen op, zich te moeten neerbuigen voor een beeld; of een mensch, hoe heilig dan ook, te aanbidden, behalve den Zoon van God. Hoe kon Jehovah dat goedkeuren, daar Hij eenmaal zoo uitdrukkelijk alle beeldendienst verboden en gesproken had: „Den Heere, uwen God, zult gij aanbidden en Hem *alleen* dienen.” En tot nog toe had zij geen enkele aanwijzing daaromtrent gevonden in het Nieuwe Testament, haar door dokter Scheidel gegeven. Zoo was zij dan geheel in 't onzekere, wat hieromtrent hare roeping zijn kon, en tot niemand durfde zij er over spreken. De lezer begrijpt zeker, dat alle zoogenaamde Christenen, die zij kende, tot de Grieksche kerk behoorden. De Protestanten, die er wonen, zijn meest vreemdelingen; deze worden met rust gelaten, zoo zij geen poging aanwenden om anderen tot hunne denkbeelden over te halen. Een geboren Rus echter, die het waagt het gezag der kerk in twijfel te trekken en zich te buigen voor Gods Woord, kan slechts aan vervolging ontkomen, hetzij door omkoopning der priesters, die zeer gaarne verdraagzaam willen wezen, zoo lang hunne stoffelijke welvaart geen gevaar loopt, of door eerbied te huichelen voor de bestaande ceremoniën. De arme Rebekka stond dus geheel alleen, en menigmaal gevoelde zij zich zeer bezwaard. Gaarne had zij dokter Scheidel, wien zij meer dan iemand anders vertrouwde, haar geheim willen meedeelen en hem om raad vragen, maar reeds de gedachte er aan deed haar hart sneller kloppen. Zou het niet den schijn hebben, als wilde *zij* den scheidsmuur tusschen hen afbreken en toenadering zoeken? Neen, dat nooit!

Intusschen was Benjamin de woonkamer ingetreden; zij zag er gezellig uit, schoon niet fraai gemeubeleerd. De mooie kamers waren boven; daar vond men kostbare tapijten en fraaie stoelen, groote spiegels en fijne vazen. Hier was echter alles eenvoudig, maar tot gemak en genoegen der bewoners ingericht. Op een rustbed voor een der openstaande vensters, die een ruim uitzicht gaven op landerijen en tuinen, lag mevrouw Mirandi; zij zag er bleek en lijdend, maar toch vriendelijk uit. In hare nabijheid zat haar echtgenoot, een eerwaardig grijsaard, in een lage leunstoel, vergenoegd zijn pijpje te rooken; terwijl mevrouw Waiscovitz, voor de theetafel gezeten, met blijkbaar welgevallen luisterde naar een

jong student, die vol geestdrift sprak over zijn plannen voor de toekomst. Het was de eenige zoon van den heer Joseph Mirandi; hij was leerling aan het gymnasium daar ter stede, en hoopte binnen een jaar zijn eind-examen af te leggen, om daarna aan de hoogeschool te Wilna zijne studiën te voltooien. Hij had drie zusters, van twaalf, dertien en veertien jaar oud; deze meisjes bevonden zich ook in het vertrek en zaten dicht bij „tante Rebekka,” zooals zij haar noemden. Tante Rebekka, voor het spinnewiel gezeten, gaf de meisjes, die zich bezighielden met naaien en breien, nu en dan een terechtwijzing, altoos vergezeld van een vriendelijk woord of een glimlach.

Eensklaps keken allen op, toen de student, midden in 't vuur zijner redeneering, ophield en uitriep: „Daar is wezenlijk Benjamin uit Moskou!”

Mevrouw Waiscovitz, die met haar rug naar de deur gekeerd zat en haar kleinzoon dus niet had zien binnenkomen, liet bij dezen uitroep de groote trekpot haast uit de hand vallen, en haastig keerde zij zich om. In een oogenblik was Benjamin omringd door vriendelijke gezichten en werd hij bestormd met vragen. Zijn zorgzame grootmoeder echter, na hem hartelijk gegroet te hebben, stelde voor, hem met rust te laten, totdat hij zich wat verfrischt en iets ter verkwikking gebruikt zou hebben, waaraan hij inderdaad behoefte had na een vervelende reis van meer dan acht uur. Zeer genoegelijk ging de avond voorbij, en toen de gesprekken een weinig begonnen te verflauwen, ontstond er nieuwe opgewektheid door het binnentreden van Mesech en zijn oom Joseph Mirandi, die in de fabriek en op 't kantoor drukke bezigheden hadden gehad.

Tijdig begaven allen zich ter ruste, want Benjamin wenschte den volgenden morgen vroeg weer te vertrekken, en zijn neven en nichten wilden hem naar het tamelijk afgelegen station vergezellen. Toen allen in huis sliepen, zat Rebekka echter nog op. Zij bevond zich alleen in haar kamertje, en had haar Nieuw Testamentje te voorschijn gehaald om er een gedeelte uit te lezen, waartoe zij overdag zelden een rustig oogenblik vinden kon, zonder bespied te worden. Zij sloeg het boekje open bij het 10de hoofdstuk van Mattheüs, en haar oog viel op de woorden: „Zoo wie Mij belijden zal voor de menschen, dien zal Ik ook belijden voor Mijnen Vader, die in de hemelen is.” Langen tijd zat zij met de hand aan 't hoofd op dezen tekst te staren, en er ontstond een hevige strijd in haar binnenste. „Ik zal het doen!” sprak

zij eindelijk vastbesloten; „morgen zal moeder weten, wie Jezus van Nazareth voor mij is!”

Den volgenden dag, terstond na Benjamin's vertrek, begon zij uit te zien naar een gelegenheid om met hare moeder alleen te zijn; toch kon zij zichzelf niet ontveinen, dat elke verandering haar welkom was. Ook bleef zij onrustig en gejaagd, niettegenstaande gedurig de verzuchting uit haar hart opsteeg: „O Heer, geef mij toch moed om Uwen naam te belijden!”

Arme Rebekka, zij stond voor een zee van bezwaren en moest beginnen met den voet in het water te zetten, eenvoudig op Gods bevel; doch zij wenschte eerst een pad gebaad te zien, en zoo werkt God niet, daarom vond zij ook geen kalmte. Hij geeft moed en kracht en uitkomst eerst dan wanneer de gevaren en moeilijkheden er zijn, en het geloof volgt eenvoudig. In den namiddag evenwel gebeurde er iets, dat opeens een eind maakte aan haren strijd. Weer zaten bijna al de huisgenooten in de gezellige woonkamer bijeen, toen de heer Joseph Mirandi met een ontsteld gelaat binnentrad.

„Vader,” zeide hij op gejaagden toon, „ik wenschte u wel even alleen te spreken.”

Verschrikt keek de oude heer hem aan, stond haastig op, en beiden verlieten het vertrek.

„Wat zou er gebeurd zijn?” vroegen de achtergeblevenen elkander angstig af, maar niemand kon ook zelfs maar vermoeden, wat het zijn zou. Daar kwam Dina, de meid binnemen, om het theegoed te brengen; zij had blijkbaar geschreid, en nu kwam het mevrouw Waiscovitz opeens voor de aandacht, dat het meisje den geheelen dag zoo stil en neerslachtig geweest was. Hoe vreemd zoo treurig gestemd te wezen, terwijl zij binnen eenige dagen de gelukkige bruid zou zijn van een knap handwerksman, een bakker, die een druk beklante zaak had en in zijn eigen huis woonde; — en Rebekka was ook al afgetrokken geweest! Zij vroeg echter niets, bij ondervinding wetende, dat droefheid zich niet gaarne uit in tegenwoordigheid van zoovelen; eenige oogenblikken later ging zij naar de keuken.

„Wel, Dina, wat scheelt er aan?” vroeg zij op zoo meewarigen toon, dat het meisje alle terughouding vergat.

„Mijn verloofde moet de stad verlaten, mevrouw,” antwoordde zij haastig, en keek toen weer verlegen voor zich.

„Wel, kind, is het dat!” zei mevrouw Waiscovitz glimlachend, „hij zal toch zeker spoedig terugkeeren, nietwaar?”

„Neen, dat is het juist,” antwoordde Dina, „hij mag in 't geheel niet meer terugkeeren!”

„In 't geheel niet? Wat heeft hij dan gedaan?”

„Niets kwaads heeft hij gedaan, mevrouw, maar hij wordt niet meer onder de handwerkslieden gerekend, en mag dus hier niet meer wonen.”

„Maar er moet toch een reden voor zijn . . . verstaat hij soms zijn vak niet goed, en is hij daarom uit het bakkers-gilde gebannen?”

„Neen, mevrouw, dat is het niet! maar de overheid heeft uitgemaakt, dat bakkers, slaggers, glazenmakers en . . . en . . . nog anderen, niet meer gerekend kunnen worden een handwerk uit te oefenen; de Israëlieten onder hen moeten dus allen terugkeeren binnen de grenzen van het Jodengebied, waar het toch al zoo moeilijk is een bestaan te vinden!”

„Wel, wel, dat is inderdaad erg, hoor! En wanneer moet hij vertrekken?”

„Binnen dertig dagen reeds; hij zal dus alles, huis en zaak, tegen een spotprijs moeten overdoen, want iedereen weet immers, dat hij slechts heeft te kiezen tusschen weinig of niets; al onze plannen voor de toekomst zijn dus op eenmaal in duigen gevallen; er kan niets meer van komen!” En deze gedachte deed het arme meisje opnieuw in tranen uitbarsten.

In het woonvertrek teruggekeerd, vertelde mevrouw Waiscovitz hetgeen zij vernomen had aan Rebekka, en voegde er zuchtend bij: „Hoelang zal ons volk nog verdrukt, verbannen en verworpen worden?”

„Zolang het den Messias blijft verwerpen, en zich voor Hem niet buigt,” sprak Rebekka zacht maar beslist, doch zonder op te zien.

„Wat zegt ge, kind?” riep mevrouw Waiscovitz ontsteld uit.

„Ons volk heeft den Messias smaadheid aangedaan, moeder, en Hem van de aarde verbannen,” hernam Rebekka met meer vrijmoedigheid, „en nu ondervindt het de gevolgen van die vreeselijke daad.”

Haar moeder werd doodsbleek, doch sprak geen enkel woord; blijkbaar had zij thans Rebekka's bedoeling begrepen, en wilde er in 't bijzijn van anderen niet verder op door-dringen. Er heerschte nu gedurende eenigen tijd een pijnlijke stilte, slechts afgebroken door het eentonig getik der breinaalden of het gesnor van het spinnewiel. Eindelijk kwam de oude heer Mirandi weer binnen; zijn echtgenoot was in een lichte sluimering gevallen, en van de anderen durfde niemand hem vragen wat er gebeurd was, terwijl hij

zelf in somber gepeins verzonken voor zich bleef zien. Zo ging de avond voorbij; de heer Joseph Mirandi kwam eerst laat thuis en Mesech, die wat eerder kwam, scheen van de zaak niets te weten; althans hij was vroolijk en luchthartig als gewoonlijk. Eer men zich ter ruste begaf, nam mevrouw Waiscovitz hare dochter even terzijde en sprak fluisterend: „Kom even op mijn kamer en verklaar u nader.”

Een poosje later bevond Rebekka zich met haar moeder alleen, en legde nu een vrijmoedig getuigenis af van haar Heer en Heiland. Mevrouw Waiscovitz was verslagen.

„Ongelukkig kind,” sprak zij ten laatste, „meent gij wijzer te zijn dan onze leeraars, die Hem een bedrieger noemen? Wilt gij u scharen bij Zijn volgelingen, onze onderdrukkers? Bedenk, dat de toorn van Jehovah zwaarder is te dragen, dan de zwaarste onderdrukking Zijner vijanden.”

„Die den Zoon ongehoorzaam is, de toorn van God blijft op hem,” zei Rebekka op een toon, die van diepe ontroering getuigde. „O, moeder, Hijzelf, Jezus Christus, heeft die toorn gedragen, waaronder wij hadden moeten bezwijken, en de straf, die ons den vrede aanbrengt, was op Hem.”

„Zwijg, kind,” sprak mevrouw Waiscovitz, blijkbaar getroffen; „ga nu heen, ik zal er met Mirandi over spreken, hij is beter thuis in de Schriften dan ik.”

Eenige dagen verlieden er; allen gevoelden, dat hen een dreigende wolk boven 't hoofd hing, maar zij hoopten, dat hij nog afdrijven zou; dit was echter het geval niet.

„Alle moeite is tevergeefs geweest, vader,” sprak de heer Joseph Mirandi op zekeren avond, „men blijft er bij, dat het beroep van azijnfabrikant geen recht geeft buiten de grenzen van het Jodengebied te wonen; wij moeten binnen drie weken vertrekken!”

Ontzet keek de grijsaard hem aan. „Maar Joseph,” riep hij uit, „dertig jaar heb ik hier reeds gewoond, hebt ge dat niet gezegd?”

„Welzeker, vader, maar men neemt het niet in aanmerking; — mijn verzoek om tenminste onze Daniël nog één jaar hier te laten blijven, tot hij zijn studiën voltooid heeft, is ook afgeslagen,” vervolgde hij op bitteren toon; „de arme jongen, nu is al zijn hoop vervlogen! En wat heeft het een moeite gekost hem geplaatst te krijgen!”

„Wat zullen wij toch beginnen, Joseph?” hernam de grijsaard weer. „Waar zullen wij van leven?”

„Ik weet het niet, vader,” was het moedelooze antwoord; „het beste zou nog zijn te sterven, want niets dan

ellende en ontbering staat ons en onze kinderen te wachten.”

Intusschen werd er op de boerderij van Baltikof vroolijk bruiloft gevierd, doch zonder brandewijn en dans, wat wel een bijzonderheid mocht heeten, want de Russische boer, vooral in 't Noorden, kan zich moeielijk een feestelijkheid voorstellen, zonder dronkenschap en uitgelatenheid. Ruth, hoewel stil als gewoonlijk, zag er toch vergenoegd uit, waartoe zeker de tegenwoordigheid van haar Benjamin, wiens schoon gelaat en flink voorkomen zij telkens in stilte bewonderde, veel bijdroeg. Lea was er ook, doch slechts op uitdrukkelijk verlangen van haar schoonzuster Judith, en voornamelijk om deze behulpzaam te wezen bij de toebereiding der verschillende gerechten, waarbij de lekkernijen, waarop Levi en Nathan reeds hadden gehoopt, niet achterwege bleven. Zoo'n prettigen dag hadden de jongens in langen tijd niet gehad, en zij wenschten niets liever, dan dat er maar spoedig weer iemand van de familie ging trouwen. Er was echter heel wat anders aan de beurt! Een week nadat Judith vol blijde verwachting met haar echtgenoot vertrokken was naar Palitzy, vinden wij het gezin van Levi Baltikof om den avonddisch gezeten, bestaande uit zwart brood en zure kaas.

„Daar is waarlijk Machir nog!” riep Levi opeens uit en keek verbaasd naar de deur, die juist geopend was. Zoo laat op den dag kwam zijn broeder nooit in de stad; er moest dus iets bijzonders gebeurd zijn. Iets goeds was het zeker niet, want hij zag er zoo neerslachtig uit, zoo geheel anders als gewoonlijk, dat allen hem ontsteld aankeken.

„Judith is teruggekomen,” begon hij na een zwijgende groet; „haar man is verdreven uit Palitzy!”

„Simon Nitschewo verdreven!” sprak Levi op een toon van de uiterste verbazing; „maar dat *moet* een vergissing wezen! Hij is immers in Palitzy geboren en heeft er sedert altijd gewoond? Aangenomen nu dat het een dorp en geen stad is, zooals men lang gemeend heeft, dan mogen toch alleen zij verdreven worden, die er voor Mei 1882 niet gevestigd waren; en hij moet toch wel als zoodanig ingeschreven staan!”

„Jawel,” zei Machir, „dat is alles waar, maar gij weet toch ook, dat de wet naar goedvinden uitgelegd kan worden en men, onder den schijn die te handhaven, altoos een stok kan vinden om ons te slaan? Het geval is, dat Nitschewo ter oorzaak van zijn huwelijk eenige dagen buiten Palitzy heeft vertoefd om er daarna met zijn vrouw terug te keeren; welnu, men rekende dat hij zich toen pas daar kwam ves-

tigen, waarom hij maar dadelijk weer vertrekken moest."

„Maar zou het niet goed wezen, Machir, als hij er den districts-gouverneur mee in kennis stelde?"

„Meent ge dan waarlijk, Levi, dat die zich inlaten zou met de klachten van een Israëliet? Maar zelfs indien hij zich daartoe verwaardigde, en onderzoek deed, dan zou er toch zooveel tijd verlopen, eerdad de zaak uitgewezen was, dat Nitschewo inmiddels toch genoodzaakt zou wezen elders een bestaan te zoeken. Ik ben echter zeker, dat het hem in geen geval iets baten zou; — is niet het gansche regeeringstelsel een weefsel van onrecht en willekeur? Hoeveel te meer dan, waar het geldt ons, Israëlieten!"

„En wat denkt Nitschewo nu te gaan doen?" vroeg Levi weer.

„Dat is het juist, waarvoor ik hier kom," zei Machir; „ik wilde u vragen, ten eerste, of gij hier ook kennissen hebt onder de winkeliers en er wellicht een weet, die hem als winkelbediende of desnoods als loopknecht zou kunnen gebruiken; en ten andere of gij hem en Judith ook eenige dagen zoudt willen logeeren, tot zij een woning gevonden hebben; — gij weet, aan alle Israëlieten is zelfs een tijdelijk verblijf op het platteland verboden, en de politie schijnt tegenwoordig weer bijzonder waakzaam te wezen in dat opzicht."

Levi zag zijn vrouw aan en deze knikte toestemmend.

„Ik wenschte," zei hij toen, „dat het eerste gedeelte van uw verzoek zoo weinig bezwaar opleverde als het tweede; de menschen verdringen hier elkander om iets te verdienen, en steeds wordt het aantal groter van hen, die, opeens broodeloos geworden, door verdrijving uit hun woonplaats, al het mogelijke doen om een bestaan te vinden; en in den handel neemt de concurrentie zoo sterk toe, dat men de waren bijna tegen inkoopsprijs omzetten moet om nog iets te verkoopen. Ik weet inderdaad niet waar 't heen moet met ons!" En somber keek hij voor zich heen. „Maar wacht eens," ging hij peinzend voort, „wellicht zou Mesech Mirandi hem kunnen plaatsens; zijn bediende heeft plan het land te verlaten en in Amerika zijn geluk te beproeven; maar ik weet niet, wanneer hij denkt te vertrekken. In elk geval zal Mirandi doen wat hij kan om u te helpen, want hij is de welwillende opname ten uwent nog niet vergeten, toen hij vier jaar geleden uit Palitzzy verdreven werd, en nog dikwijls spreekt hij over de liefderijke verpleging zijner echtgenoot door Judith. Bovendien, hij kent Simon Nitschewo zelf ook, niet waar?"

„Ja, hij heeft vroeger wel zaken met hem gedaan.”

„Welnu, laten wij hem samen nog even opzoeken om er over te spreken, hij woont hier dicht bij.”

„Goed,” zei Machir, en terstond begaven beiden zich op weg. Weldra traden zij een tamelijk groote kruidenierswinkel binnen, en na den bediende, die achter den toonbank stond, gegroet te hebben, liepen zij door naar het woonvertrek, want Levi Baltikof, die er bijna dagelijks aan huis kwam, behoefde niet op een uitnoodiging daartoe te wachten, en zijn broeder, dit wist hij zeker, zou even welkom zijn als hij. Toch scheen het wel, alsof hij zich hierin vergist had, althans de heer Mirandi, met een brief in de hand voor de tafel gezeten, beantwoordde nauwelijks hun groet en keek ook volstrekt niet verrast op bij dit onverwacht bezoek van Machir; noch gaf hij eenigszins blijk van belangstelling, toen Levi hem het doel hunner komst ging meedeelen. Strak keek hij voor zich heen, en zijn echtgenoot was niet minder stil en afgetrokken, zoodat Machir zich zeer beklemd begon te gevoelen en Levi al spoedig eindigde met de woorden: „Gij weet dus ook geen raad, Mirandi?” uitgesproken op een toon van bittere teleurstelling. Hoe kon hij zich zóó vergist hebben in iemand, dien hij voor een trouw en oprecht vriend gehouden had, en dat, waar het betrof zijn broeder Machir, die terstond bereid geweest was alle hulp te verleen, toen Mirandi en de zijnen zelf in nood verkeerden!

„Geen raad? Neen, waarlijk ik weet niet, wat ik antwoorden en hoe ik helpen moet!” zei Mirandi, den brief weer inziende, die voor hem lag; „mijn oude vader opeens zonder bestaan, tegelijk met mijn broeder Joseph en zijn vier kinderen. En bovendien is mijn arme moeder ziek! Zij komen hier heen en vragen mij, wat zij zullen gaan beginnen? Weet gij er raad op, Baltikof?”

Met groote verbazing hadden de broeders geluisterd; en nu werd het hun duidelijk, waarom Mirandi zoo weinig aandacht geschonken had aan hetgeen zij vertelden; vooral toen zij vernamen, dat hij den brief, die hem dit alles berichtte, ontvangen had even voor hun binnentreden. Hij was er door verbijsterd en scheen voor 't oogenblik aan niets anders te kunnen denken. Van alle zijden werd nu de zaak bekeken en allen waren het daarover eens, dat goede raad duur was.

„Uw neef Daniël zou wellicht plaatsing kunnen vinden bij een notaris,” zei Levi nadenkend.

„Zonder voorspraak zou dat moeielijk gaan,” antwoordde

Mirandi; „maar hij zou mijn bediende kunnen vervangen, die toch denkt te vertrekken.”

Machir en Levi zagen elkander veelbeteekenend aan, doch zeiden niets.

„Mij dunkt echter,” hernam Mirandi, „dat mijn broeder Joseph met zijn kinderen liever naar Amerika moest gaan, waar hij veel meer kans zal hebben een bestaan te vinden dan hier; de reiskosten zou hij er veiliger aan kunnen wagen, dan dat hij hier het weinige wat hem nog rest, op 't spel zet met het vooruitzicht alles te verliezen en niets te winnen.”

„En uwe ouders dan?” vroeg Naomi, zijn echtgenoot, die zich tot nog toe niet in het gesprek had gemengd.

„Zij zouden hier moeten blijven bij ons,” antwoordde Mesech zonder aarzelen; „vader is te oud en moeder te zwak om zulk een verre reis te ondernemen; wij zouden daardoor nog geen gebrek behoeven te lijden, al zouden wij ons in vele dingen moeten bezuinigen; ging het Joseph goed, dan zou hij ons nu en dan iets ter ondersteuning kunnen toezenden.”

Naomi zuchtte; zij zag er bleek en lijdend uit en gevoelde zich menigmaal te zwak om haar huishouden naar behooren waar te nemen, hoe zou het dan gaan wanneer er nog twee menschen bij kwamen, die voortdurend verzorging behoeften? Zij zweeg echter om haar echtgenoot niet te bedroeven; doch hij scheen iets te begrijpen van hetgeen er in haar omging, want hij zag haar vriendelijk aan en zeide geruststellend:

„Alles zal zich wel schikken, Naomi, als het zoover is; gij zoudt in elk geval hulp moeten hebben.”

„Wij zullen allen elkander helpen,” zei Levi; „mijn schoonzuster Ruth zal u zeker ook gaarne van dienst willen zijn, en zieken oppassen kan zij uitstekend.”

Zoo duurde het gesprek nog een poosje voort, tot allen weer moed vatten en de toekomst minder donker tegemoet zagen dan eerst.

Benjamin Waiscovitz was in Moskou teruggekeerd, en drie weken waren er sedert verlopen. Uit een brief van Jonathan Baltikof had hij vernomen, hoe spoedig de blijde verwachting der jonggehuwden in leed en zorg was veranderd; en Mozes Mirandi had in dien tijd een schrijven van zijn vader ontvangen, waarin deze hem de treurige omstandigheden der familie in Smolensko, en Mesech's vervolgen vooruitzichten meedeelde. Weinig echter dachten beide jongelingen, dat ook hen een bittere teleurstelling stond te wachten; ja, de

vernietiging van al hunne plannen. Op zekeren morgen, in 't begin van October, begaven beiden zich als gewoonlijk naar de drukkerij. Daar gekomen vernamen zij, dat al de Israëlieten onder het personeel om tien uur bij den patroon moesten komen.

„Wat zou het zijn?” vroeg de een den ander, maar niemand wist een bevredigend antwoord te geven. Sommigen keken angstig, anderen lachten onverschillig en enkelen meenden, dat zij loonsverhooving hadden te wachten. Zoo verdiepte men zich in allerlei gissingen, totdat de klok tien uur sloeg en allen in gespannen verwachting het kantoor binnen traden, waar hun patroon zich bevond. Hij was een ernstig man, bijna stroef; zelden zag men een glimlach op zijn gelaat, maar toch meende hij het goed met zijne onderhoorigen en genoot in ruime mate hunne achting.

„Het spijt mij, vrienden,” begon hij, „dat ik u een treurige mededeeling te doen heb, maar het geschiedt op hooger bevel, en ik kan er niets aan veranderen; gij allen moet binnen veertien dagen uwe betrekking verlaten, want het verblijf in deze stad is u niet meer geoorloofd.”

In stomme verbazing keken allen hem aan.

„Het boekdrukken,” verklaarde hij, „wordt niet meer als een handwerk beschouwd; gij zult dus binnen de grenzen van het Jodengebied terug moeten keeren.”

Hierop wenkte hij met de hand dat zij gaan konden, en zwijgend verlieten zij het vertrek. De meesten onder hen waren gehuwd en hadden een talrijk gezin; wat anders dan ellende en gebrek stond hen te wachten. Met dezen vergeleken was de slag voor Mozes en Benjamin niet zwaar; maar dit nam niet weg, dat zij zich diep ongelukkig gevoelden; Mozes slechts voor enkele uren, want hij was te luchthartig om lang verdrietig te blijven; Benjamin echter was zoo geheel verslagen, dat hij wel meende nimmermeer vroolijk te kunnen zijn. Wat bleef er nu nog over van zijn schoone verwachtingen? Van zijne moeder had hij reeds vernomen, hoe ellendig de toestand begon te worden in het Jodengebied, en nu zouden de overbevolkte steden nog meer opgevuld worden door de verdrijving van zoovele handwerkslieden uit alle deelen van het groote rijk! Hoe weinig kans van welslagen bleef er over, indien zijn oom Mirandi ook al bleef bij zijn vroeger voornemen. Verloren waren al die leerjaren, nu hij toch zijn vrijheid missen moest; en Olga — dit was nog het ergste van alles — haar zou hij nimmer wederzien, nu hij Moskou verlaten moest! Zijn luchtkasteelen waren

ingestort, en hij kon thans geen bouwstoffen vinden, om ze weer te doen verrijzen.

HOOFDSTUK X.

Tijding uit een ver land en nieuwe hoop.

Een dag nadat Benjamin naar Witebsk en Mozes naar Odessa teruggekeerd was, liep dokter Scheidel met haastige schreden door de „witte stad,” en hield weldra stil voor het huis, waarin zijn jonge vriend Nicolai, de neef van Alexandrowitsch, met zijne ouders woonde. Den vorigen avond had deze hem een briefje gezonden met het verzoek, om zoodra mogelijk bij hem aan te komen, daar er te hunnen huize iemand was komen logeeren, die zeer verlangend was hem te zien en te spreken. Tevergeefs had dokter Scheidel zich afgevraagd, wie het toch zijn kon. „Hoe vreemd,” dacht hij, „dat Nicolai mij niets daarvan schrijft! — doch wellicht is die persoon mij onbekend, en verlangt hij slechts mijn hulp als dokter.”

De knecht, die hem open deed, bracht hem in een rijk gemeubileerde kamer, bood hem een stoel aan, en verwijderde zich toen om den heer des huizes van zijne komst te gaan verwittigen. Dokter Scheidel verkeerde in een spanning, waarvan hij zich geen rekenschap wist te geven, en die hem belette rustig te gaan zitten. Eerst ging hij voor een der vensters staan en keek naar buiten, doch er was niets dat zijne aandacht trok; toen ging hij de kostbare schilderijen bekijken, die de wanden versierden, maar nergens bleef zijn oog op rusten. Juist wilde hij een boek opnemen, toen een deur tegenover hem zacht geopend werd. Een heer, ongeveer van zijn leeftijd, trad binnen; hij had een innemend voorkomen en zijn vriendelijk blauw oog vestigde zich terstond op den bezoeker, terwijl een glimlach om zijn lippen speelde. Een oogenblik stond dokter Scheidel als aan den grond genageld; toen snelde hij met een kreet van verrassing op den binnentredende toe.

„Alexandrowitsch, gij hier!”

„Wel, hoe vindt ge die verrassing?” zei Nicolai lachend, die zijn neef gevolgd was; „ik wilde eens zien, of gij hem dadelijk herkennen zoudt!”

Overstelt van blijdschap was dokter Scheidel niet in staat een woord te uiten; hij keek van den een naar den ander, als kon hij zijn oogen niet gelooven. Wel had hij reeds vroeger bericht ontvangen omtrent de invrijheidstelling van zijn vriend; Nicolaï had hem meegedeeld, hoe de vrienden aan 't hof te Petersburg alle pogingen daartoe in 't werk stelden, en zij eindelijk door het terugvinden van een brief zijn trouw aan keizer en vaderland hadden kunnen bewijzen. Later had hij ook zelf een schrijven ontvangen van Alexandrowitsch, waarin deze hem de reden van zijn langer verblijf in Siberië meedeelde. Een half jaar was sedert verloopen, en reeds had hij met groot verlangen uitgezien naar nieuwe tijding uit het verre land, maar weinig had hij gedacht zijn geliefden vriend zelf zoo spoedig en zoo onverwacht weder te zien.

Weldra ontstond er een levendig gesprek. Hoeveel hadden zij elkander te vertellen! Dokter Scheidel vergat geheel zijn voornemen, om zich niet lang op te houden; een uur was er verstreken, eer hij nog aan den tijd had gedacht; toen echter stond hij haastig op om heen te gaan.

„Ik ga een eind met u mee,” zei Alexandrowitsch; „ik moet naar de bazaar om te informeeren naar de familie van een mijner medebannelingen, een Israëliet, wiens vader, kort voor zijne verbanning overleden, daar een meubelmagazijn had, en . . . .”

„Hoe heet hij?” viel de dokter hem in de rede.

„Nathan Waiscovitz,” was het antwoord.

„Welzoo, dan behoeft ge niet naar de bazaar te gaan, hoewel ik hoop, dat ge mij toch wilt vergezellen; de familie Waiscovitz is mij bekend, en ik kan u genoegzame inlichtingen geven.”

„Dat treft heerlijk!” riep Alexandrowitsch verheugd uit; „ik had mij voorgenomen geen moeite te ontzien om hen op te sporen, en nu wordt mij dit opeens gemakkelijk gemaakt! Zijn vrouw en kind zijn zeker uit Archangel naar het Jodengebied teruggekeerd? Tenminste zoo vermoedde mijn vriend Nathan.”

„Ja, dat zijn zij, maar zijn zoon heeft daarna eenige jaren hier vertoefd, en juist gisteren is hij naar zijn moeder teruggekeerd.”

Daarop vertelde dokter Scheidel al wat wij reeds weten omtrent Benjamin, waardoor een gesprek ontstond over de steeds toenemende vervolging der Joden, naar aanleiding der „Meiwetten,” waaraan weer telkens nieuwe bepalingen ten

hunnen nadeele waren toegevoegd. Geen volkswoeede was het thans, die hier of daar tegen hen losbrak, maar een algemeene, stelselmatige vervolging, uitgaande van de regeering, blijkbaar met het doel hen langzamerhand het leven in Rusland onmogelijk te maken.

„Ik vrees,” zei Alexandrowitsch, „dat het volk zodoende een oordeel over zich haalt; want al is het waar, dat Israël sedert de verwerping van hun Messias „niet Gods volk” (Hosea 1 : 8.) is, zoo zal God toch hen straffen, die het verdrukt en geplaagd hebben; en is wellicht onze regeering thans de roede om het mee te geeselen; die roede zal zelf eenmaal in stukken gebroken worden.” (Jes. 10 : 5; 30 : 31.)

„Ja,” zei dokter Scheidel peinzend, „en de vrijgekochten des Heeren zullen wederkeeren, en tot Zion komen met gejuich, en eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen; vroolijkheid en blijdschap zullen zij verkrijgen, maar droefenis en zuchting zullen wegvlieden. (Jesaja 35 : 10.) Welk een heerlijke toekomst staat Israël nog te wachten! Maar het moet gaan door de groote verdrukking, waarbij hun tegenwoordig lijden zeker nog niet vergeleken kan worden. Zij waren de eersten tot wie Gods vriendelijke uitnoodiging kwam, doch zij zullen de laatsten wezen, die de heerlijkheid beërven.”

„En hoe gaarne,” zei Alexandrowitsch, „had hun God hen dit lijden willen besparen! Hijzelf zegt immers: „Och, dat Mijn volk naar Mij geluisterd had, dat Israël in Mijne wegen gewandeld had! In kort zou Ik hunne vijanden gedempt, en Mijne hand gewend hebben tegen hunne wederpartijders.”” (Ps. 81 : 14, 15.)

Een tijd lang liepen de vrienden, die inmiddels het huis verlaten en zich op weg begeven hadden, zwiingend voort. Eindelijk begon Alexandrowitsch weer:

„De weduwe Waiscovitz heeft zeker ook de stad verlaten?”

„Ja,” zei Scheidel, „zij bevindt zich thans te Odessa bij haar schoonzoon, wiens echtgenoot haar oudste dochter is.”

„Kent gij haar persoonlijk?” vroeg Alexandrowitsch.

„Ja, ik heb haar gedurende eenige maanden onder behandeling gehad, toen zij ziek was tengevolge van de vreeselijke ontmoeting met haar zoon op zijn tocht naar Siberië; zeker heeft hij u daarover wel eens gesproken?”

„Ik was er zelf bij,” zei Alexandrowitsch, opnieuw ontroerd bij de gedachte aan dat tooneel. „Arme moeder!” sprak hij diep bewogen, „hoe ontzettend moet zij geleden hebben, toen zij hem zóó zag wegvoeren! — Zij had ook nog een

dochter," ging hij voort, „die in Archangel gelogeerd was bij haar zoon Nathan; weet gij ook iets van haar?"

Een lichte ontroering was merkbaar op het gelaat van dokter Scheidel, en hij antwoordde haastig: „Zij is vier jaar geleden met haar moeder naar Smolensko vertrokken; doch waar zij thans is, weet ik niet."

„Nu, dat is ook minder, ik ben toch van plan zelf naar Witebsk te gaan, waar haar schoonzuster zeker wel nadere inlichting omtrent haar zal kunnen geven; weet gij precies haar adres?"

„Nee, maar ik kan het u toch wel bezorgen; — wanneer denkt ge te gaan?"

„Liefst morgenochtend reeds; gij weet," vervolgde hij glimlachend, „tjiding uit een ver land is als water op een vermoeide ziel, en mij dunkt, dat zij meer dan ooit behoefte daaraan zullen hebben, na zooveel teleurgestelde verwachtingen."

„Dat is waar; welnu, dan stel ik u voor mij te vergezellen naar den fabrikant Strelitz, die het juiste adres van den jongen Waiscovitz heeft; wij moeten dan mijne woning passeeren, waar wij kunnen theedrinken, en vervolgens keer ik met u een eindweegs terug om nog eenige patiënten in „de aarden stad" te gaan bezoeken."

Dit plan vond instemming bij Alexandrowitsch, uitgenomen de moeite, die het zijn vriend veroorzaakte, waarvan deze echter niets wilde hooren. Zij hadden nu nog een lange wandeling voor zich, maar onder druk gesprek scheen de weg hun zeer kort toe. Bij het huis van den fabrikant gekomen, vernamen zij, dat deze zich op zijn kantoor bevond en voor niemand te spreken was.

„Ik ben zeker, dat hij mij wel een oogenblik te woord zal staan," zei dokter Scheidel, terwijl zij zich verwijderden; „wees zoo goed mij hier in den omtrek te wachten, Alexandrowitsch," vervolgde hij, „dan ga ik hem even alleen opzoeken." Daarop liep hij haastig vooruit.

Hij vond den heer Strelitz geheel verdiept in het nazien van rekeningen en blijkbaar in geen opgeruimde stemming. Half verstrooid stak hij hem de hand toe, en tweemaal moest hij zijn verzoek herhalen, alvorens de fabrikant hem recht begreep.

„O," zei hij toen, met een flauwe poging om te glimlachen, „het adres van Benjamin Waiscovitz meent gij? vlak voor u kunt ge het lezen." Dit zeggende wees hij naar een gereedliggenden brief en ging terstond weer voort met zijn

werk. Dokter Scheidel schreef het over, groette en vertrok, wel wat verbaasd over de zonderlinge houding van den fabrikant.

„Zou hij in moeielijkheden geraakt zijn?” dacht hij, en onwillekeurig trad de boekhouder Jurg hem voor den geest met zijn sluwen blik en onaangenaam voorkomen. Het boekje, door dien persoon verloren, zooals de lezer zeker reeds vroeger begrepen heeft, was nog steeds in zijn bezit; hij kon er niet toekomen het te vernietigen, en evenmin had hij er toe kunnen besluiten het der politie in handen te geven; te minder, daar het op zichzelf geen waarde had en de overtuiging steeds vaster bij hem geworden was, dat Russische politiebeambten slechts door omkoopning tot ijver zijn aan te sporen; dat zij zich niet ontzien door afpersing misbruik te maken van hun macht, en dat men in elk geval wijs handelt met hun tusschenkomst niet in te roepen dan bij direkte noodzakelijkheid. Toch besloot hij er thans nog eens met Alexandrowitsch over te spreken. Thuis gekomen verkwikten zij zich eerst door het gebruik van een kop thee, waarna dokter Scheidel het bewuste boekje voor den dag haalde, den brief er uit nam en dien aan zijn vriend overreikte, na hem medegedeeld te hebben, hoe hij in 't bezit er van gekomen was.

„Welnu?” vroeg hij, toen Alexandrowitsch, na hem gelezen te hebben, nog bleef zwijgen.

„Ik denk over iets, mij door Nathan Waicovitz meegedeeld,” sprak hij peinzend; „het betrof iets dergelijks als in dezen brief voorkomt en hij koesterde verdenking tegen zijn boekhouder . . . .”

„Heeft hij u zijn naam nooit gezegd?”

„Nee; maar wat zou dat ook baten! ik betwijfel zeer of de politie geneigd zou wezen in deze onderzoek te doen; in geen geval ware dit te verwachten ter wille van de benadeelde personen, waarvan de een als banneling, de ander als Israëliet aangeduid wordt in den brief. De drijfveer er toe zou moeten wezen, dat zoowel de schrijver er van, als degene, die hem ontvangen heeft, tot de nihilisten schijnen te behooren, en wel tot de gevaarlijkste soort. Het komt mij echter voor, dat de overheid te veel zou moeten blootgeven, wanneer zij een nauwkeurig onderzoek ging instellen, want niet alleen heeft zij zich, blijkens den brief, door de nihilisten laten verschalken om schuldigen als aanklagers te doen dienen en onschuldigen te straffen, maar schuilt het kwaad zelfs in haar eigen boezem, en wordt haar opzettelijke

medewerking daaraan ten laste gelegd. Zij zal de wonde niet durven peilen, die toch ongeneeslijk is, en zich wel wachten den pleister van schijnbare rechtvaardigheid er af te rukken, opdat zij niet in al hare afzichtelijkheid gezien worde; in dat groote regeeringslichaam woedt een kanker, die niet overal even duidelijk is waar te nemen, maar toch het gansche lichaam krank maakt, en waaraan geen uitsnijden meer helpt. Mijns inziens kunt ge niets beters doen, dan uw geheele vondst aan de vlammen prijsgeven; indien de brief in uw bezit gevonden werd, dan zou dat voor u ernstige gevolgen kunnen hebben."

Dokter Scheidel erkende ten volle de waarheid van een en ander, en besloot den raad van zijn vriend terstond op te volgen. Eenige dagen later had hij reden zich daarover te verheugen.

Intusschen werd het tijd voor beiden om zich weer op weg te begeven; zij deden dus hunne pelsmantels weer om en trokken zich de bonte muts dicht om de ooren, want het was vinnig koud, en traden naar buiten. In „de aarden stad" gekomen namen zij afscheid voor een klein huisje, waar wij dokter Scheidel reeds vroeger zagen binnentreden, en waar nu niet de vrouw, maar Tambolof zelf ziek lag. De man had ijelende koorts en sprak allerlei wartaal.

„Mijnheer Jurg!" riep hij angstig uit, toen de dokter binnentrad, „de politie zit ons op de hielen! vlucht! Alles is ontdekt. — Ha, ha! hij is immers toch maar een jood," klonk het even daarna; „zij zullen ons niet pakken!" Toen weer wenkte hij met de hand en fluisterde: „Mijnheer Jurg, hoor eens — niemand mag het weten — kom dicht bij! . . ."

Was het wonder, dat er allerlei vermoedens oprezen bij dokter Scheidel, en hij de gejaagdheid van den heer Strelitz hiermede in verband bracht? Hij besloot den volgenden dag opnieuw een bezoek te brengen aan den fabrikant, weinig denkende, dat hij vóór het aanbreken van den volgenden morgen de stad reeds verlaten zou hebben, om er nimmermeer in terug te keeren.

Alexandrowitsch begon dadelijk na zijn thuiskomst toebe-reidselen te maken voor zijn reis naar Witebsk, vanwaar hij verder dacht te gaan naar Odessa, om dan over Moskou naar Kasan terug te keeren, waar hij, zooals de lezer reeds weet, zijne bezittingen had. Na twee jaar vrijwillig in Siberië te zijn gebleven, had hij aan zijn dringend verlangen om bloedverwanten en vrienden weer te zien, toegegeven; enerzijds tot groot verdriet van Nathan Waiscovitz, die zich zoozeer

aan hem verbonden gevoelde; maar aan den anderen kant tot zijne vreugde, want Alexandrowitsch had hem beloofd zijn betrekkingen te zullen opzoeken en persoonlijk zijne brieven aan hen te overhandigen, waarna hij hem zoo spoedig mogelijk bericht zou doen toekomen. Hoewel dus zijn neef Nicolai er zeer op aandrong, dat hij nog eenige dagen zou wachten, vertrok hij reeds den volgende morgen.

Het was al donker, toen hij te Witebsk aankwam; maar tot zijn geluk had het dien dag gesneeuwd, zoodat hij per slede den verren afstand van het station naar de stad kon afleggen. Dien avond zat Benjamin Waiscovitz in het woonvertrek van zijn oom Baltikof, in treurig gepeins verzonken. Zijn moeder, tegenover hem gezeten, zag er bleek en lijdend uit, evenals zijn tante Lea, die nu en dan een angstvalligen blik sloeg op het gerimpeld voorhoofd van haar echtgenoot, om dan weer haar fluisterend gesprek met Judith, de dochter van Machir, voort te zetten. De jonge vrouw verkeerde blijkbaar in zeer opgewonden stemming en kon ternauwernood hare tranen bedwingen. Nitschewo, die zich thans in den winkel bevond, was dien dag bij haar vader geweest, en had daar vernomen, dat de onderhandsche koop der boerderij, eenige jaren tevoren gesloten, waarschijnlijk nietig verklaard zou worden, als in strijd met de Meiwetten. Gebeurde dit, dan zouden hare ouders, opeens van alles beroofd, op hun ouden dag nog gebrek moeten lijden! Lea, hoewel zelf zeer ontroerd door dit bericht, trachtte haar gerust te stellen; maar tegelijkertijd kwamen haar zoovele bezwarende omstandigheden voor den geest, dat zij een diepen zucht slaakte. De zaken gingen met den dag slechter, zoodat Levi, in plaats van zijn vader behulpzaam te kunnen zijn, werk had moeten zoeken in een passementfabriek, en Nathan van zijn eigen verdiend weekloon niet eens een nieuw winterpak had kunnen krijgen, hoewel hij het hoog noodig had; en nu zou Jonathan ook nog thuiskomen! Machir en zijn vrouw konden zij toch ook niet aan hun lot overlaten, evenmin als Judith en Nitschewo, wier spaarpenningen niet lang meer strekken konden. Daar trad Judith's echtgenoot binnen met de boodschap, dat er een vreemde heer was om mevrouw Waiscovitz te spreken. Ruth keek Lea en deze haar man aan.

„Laat hem binnen komen,” zei Baltikof, „in 't spreekkamertje is 't nu te koud, en heeft hij geheimen, dan kunnen wij wel even naar de keuken gaan.”

„Misschien bedoelt hij mijn schoonmoeder,” zei Ruth, die niet begrijpen kon, wie haar zou wenschen te spreken. Zij

hield met niemand conversatie sedert Nathan's verbanning, en uit Archangel zou men haar niet komen opzoeken. — „Benjamin,” vervolgde zij, haar zoon aanzien, „ga jij maar eens even met hem spreken; wellicht is het iemand uit Smolensko, die in de meening verkeert, dat uw grootmoeder met de familie Mirandi hierheen gekomen is, en wien men een verkeerd adres opgegeven heeft.”

Zwijgend stond de aangesprokene op, en begaf zich naar den winkel; eenige minuten later kwam hij terug, doch nu niet stil en bedaard, maar in zenuwachtige gejaagdheid. Zoo mat en lusteloos als eerst zijn voorkomen geweest was, zoo geheel in vuur scheen hij nu.

„Moeder!” sprak hij haastig en met trillende stem, „die heer brengt tijding van . . .” hij haperde; het woord „vader” wilde hem niet van de lippen; „. . . uit Siberië!” eindigde hij, terwijl een donkere blos zijn gelaat overtoog.

Met strakken blik keek zij hem aan, en bracht de hand aan 't hoofd als om hare gedachten te verzamelen. „Onmogelijk, kind, onmogelijk!” stamelde zij. „Wie is het?”

„Alexandrowitsch noemt hij zich, maar u kent hem niet zegt hij; zal ik hem binnen laten komen, moeder?”

Zij knikte toestemmend, en hield toen haar oog onafgewend naar de deur gericht, totdat de vreemdeling verscheen; evenzoo deden al de anderen. „Een aanzienlijk heer,” dacht Baltikof, zoodra hij hem gewaar werd, „maar geen koopman, naar het mij voorkomt.”

„Wat ziet hij er vriendelijk uit!” was de opmerking, die Lea bij zichzelf maakte.

Ruth was intusschen opgestaan, doch was genoodzaakt zich aan de leuning van haar stoel vast te houden, zoo beefde zij. Baltikof stelde haar nu voor als mevrouw Waiscovitz, zijn schoonzuster, en bood hem een stoel aan. Niet lang duurde het, of allen zaten met ingehouden adem te luisteren naar hetgeen hij vertelde van zijne verbanning, zijne kennismaking met Nathan, hun verblijf in Siberië, zijne vrijlating en al wat wij dienaangaande reeds weten. Natuurlijk werd zijn verhaal telkens door vragen afgebroken, en onthield hij zich vooralsnog van mededeeling te doen omtrent Nathan's geloof in den Messias. Wel trachtte hij hen daarop voor te bereiden, door te spreken van zijn onderzoek der profetiën, hoe hij daarin troost en verlichting voor zijn smart gevonden had en zekerheid aangaande Gods bedoelingen met het leed hem overkomen; maar verder verwees hij hen naar Nathan's brieven, die hij nu te voorschijn haalde: één voor Ruth en

één voor Benjamin; bovendien had hij er nog twee bij zich, deze waren voor de weduwe Waiscovitz en haar dochter Rebekka. Aan ieder afzonderlijk had Nathan mededeeling gedaan van den vrede, die zijn deel geworden was, en de dringende bede gericht om toch de Schriften te onderzoeken en Jezus van Nazareth niet langer te verwerpen, maar Hem te erkennen als de beloofde Messias, wiens lijden en sterven lang tevoren door de profeten was voorspeld. Hij smeekte hen zich niet te verzetten tegen de waarheid, gelijk hij dit zoo lang gedaan had, en hem te verblijden met het bericht, dat zij geneigd waren „te zien of deze dingen alzo waren.”

Het was Ruth onmogelijk den brief ongeopend te laten, totdat Alexandrowitsch vertrokken was, hoewel zij niets liever zou gewenscht hebben, dan gansch alleen te zijn met dien schat, om den vrijen loop te kunnen laten aan den stroom harer gewaarwordingen; en ook Benjamin brak den zijnen terstond open. Terwijl zij lazen, sloeg Alexandrowitsch hen nauwkeurig gade, al was hij in gesprek getreden met Baltikof en Nitschewo. In 't eerst schenen beiden den inhoud als te verslinden, daarna teekende zich verbazing en eindelijk ontsteltenis op hun gelaat. Benjamin werd beurtelings rood en bleek, en keek van terzijde naar Alexandrowitsch met iets wantrouwends in zijn blik, als begon hij te vreezen, dat deze een bedrieger was, terwijl zijne moeder van voren af aan begon te lezen, blijkbaar in de meening, dat zij verkeerdt gekeken had. De brief was door Nathan zelf geschreven, dit leed geen twijfel; indien zelfs de inhoud haar daarvan niet de verzekering had kunnen geven, zoo had zij nochtans terstond zijn schrift herkend. Eindelijk gaf zij het papier aarzelend aan Baltikof over, als wilde zij van hem weten, wat zij doen of antwoorden moest; deze las het geschrevene haastig door, gaf het haar terug, en zei niets tot groote verwondering van Alexandrowitsch, die van hem althans een uitbarsting had verwacht. „Misschien bedwingt hij zich beleefdheidshalve,” dacht hij, en wendde zich nu tot mevrouw Waiscovitz met de vraag, of zij den volgenden dag een brief gereed kon hebben voor haar echtgenoot, dan zou hij de bezorging er van op zich nemen.

„Ja zeker,” antwoordde zij haastig; „maar is er kans, dat hij in de rechte handen komt?”

„Zonder twijfel,” was het antwoord; „ik heb vrienden te Tobolsk, die niet onder politie-toezicht staan, en gaarne bereid zullen wezen den brief persoonlijk aan uw echtgenoot te overhandigen.” Daarop vertelde hij aan Benjamin, dat

hij dokter Scheidel den vorigen dag gesproken en van hem vernomen had, welke bittere teleurstelling hem naar Witebsk terug had doen keeren.

„Wat! kent u dokter Scheidel?” riep de jongeling zichtbaar verrast uit, en nu geraakte hij al spoedig in druk gesprek met Alexandrowitsch, die weldra bemerkte, dat de jongeling vlug van bevassing en goed ontwikkeld was.

„Mij dunkt,” zei hij eindelijk, „dat gij veel lust hebt tot de studie?”

„Boeken zijn mijn beste vrienden!” antwoordde Benjamin, terwijl zijn oogen fonkelden, „maar zonder leermeesters kan men het niet ver brengen,” liet hij er met een zucht op volgen.

Nu kwam het gesprek op de moeilijke omstandigheden, waarin de geheele familie verkeerde, en Alexandrowitsch, die dit alles met veel deelneming vernam, dacht er ernstig over, of het hem niet mogelijk zou wezen op de een of andere wijze hulp te bieden. In de eerste plaats wenschte hij iets te doen voor den eenigen zoon van zijn vriend en broeder Waiscovitz; hij besloot echter nog te wachten met eenig voorstel dienaangaande en de zaak rustig in overweging te nemen tot den volgenden dag, wanneer hij eerst Rebekka wilde bezoeken. Deze was voorloopig met de familie Mirandi uit Smolensko meegekomen om de zieke te verplegen, die zoozeer aan haar gewend was, en de meisjes onder toezicht te houden, die nog zoo moeilijk hare zorgende liefde missen konden. Zoo nam Alexandrowitsch dan afscheid en keerde terug naar zijn logement, doch eer hij zich ter ruste had gelegd, wist tante Rebekka reeds alles van den vreemden heer uit Siberië, want Benjamin was terstond heengelopen om haar het nieuws mede te deelen. Hij sprak echter met geen enkel woord over de nieuwe inzichten van zijn vader, weinig vermoedende welk een blijde tijding hij haar onthield. Zijn stellig voornemen was het evenwel, de boeken der profeten nauwkeuriger dan ooit te gaan bestudeeren.

„Jezus Christus is uw Messias, heeft moeder gezegd,” dit waren de laatste woorden door Olga tot hem gesproken. — „Als het toch eens waar was?”

Rebekka zag den volgenden dag met vurig verlangen uit naar de komst van den vreemden heer, want Benjamin had haar verteld, dat zijn vader ook voor haar een brief meegegeven had. In den namiddag kwam Alexandrowitsch, en vond haar in gezelschap van den ouden heer Mirandi en zijn echtgenoot; even daarna kwam ook de vrouw des huizes binnen, en zette zich bij hen neder. Terstond opende Rebekka

den brief, daartoe aangemoedigd door Alexandrowitsch, die gaarne getuige wilde zijn van den eersten indruk, welken dat schrijven op haar maken zou, want hij had Nathan beloofd, hem van een en ander mededeeling te doen. Hoe verbaasd was hij echter, toen een glans van blijdschap zich over haar gelaat verspreidde, terwijl hare oogen zich met tranen vulden en de brief aan haar bevende vingers ontviel.

„Ik zal mijn broeder wederzien!” sprak zij diep geroerd, „en daar zal geen scheiding meer zijn.”

„Wederzien!” herhaalde Mesech Mirandi, die juist binnengetreden was, „gij wilt toch niet zeggen, dat Nathan vrijgesproken is?”

Zij zweeg eenige oogenblikken, blijkbaar besluiteloos; daarop keek zij rond om nog eens goed te zien, wie zich in het vertrek bevonden, en zei toen langzaam met duidelijke stem:

„Nathan is vrijgesproken van de *eeuwige* straf, door den Rechter van hemel en aarde, Jezus Christus . . . Ik wil het nu niet langer verzwijgen, Hij is mijn zaligmaker ook — de ware Messias!”

Onmogelijk is het te zeggen, welk een geweldige ontroering deze woorden teweeg brachten. Blonk een straal van vreugde uit het ernstig oog van Alexandrowitsch, woede teekende zich af op de gelaatstreken van Mesech Mirandi, en groote ontsteltenis sprak uit den blik zijner echtgenoot, die stellig meende, dat het jonge meisje opeens krankzinnig geworden was.

„Heeft Joseph dat geweten?” riep Mesech uit, zijn vader aanziende, die nog niet recht begreep, wat er eigenlijk gebeurd was, want in den laatsten tijd was hij zeer verouderd en niet helder van begrip, zoomin als scherp van gehoor.

„Wat geweten, Mesech?” vroeg hij angstig, als vreesde hij nieuwe onheilen.

„Wel, dat hij een vervloekte afvallige in zijn huis had, een aanhangster van dien bedrieger uit Nazareth!”

Juist verscheen Joseph Mirandi, de gewezen aziïnfabrikant, met een zijner dochtertjes bij zich.

„Laat dat kind hier thans niet binnenkomen!” riep Mesech uit, nog bevende van verontwaardiging; „zij zou besmet kunnen worden, als zij het nog niet is!”

Ontzet bleef de aangesprokene staan, het meisje een wenk gevende zich te verwijderen. „Welk gevaar dreigde zijn kinderen?”

In weinige woorden was hij op de hoogte gebracht. Zijne ontsteltenis werd hierdoor niet minder, en met een blik vol afschuw keek hij naar Rebekka, die, met gevouwen handen, zwijgend voor zich keek.

„Ge begrijpt zeker, dat ge hier niet blijven kunt?” sprak hij kort en beslist; „het beste zou wezen, dat ge uw broeder gezelschap gingt houden, om geen van beiden ooit weder te keeren!” liet hij er honend op volgen.

„Wanneer moet ik dit huis verlaten?” vroeg Rebekka.

„Terstond,” was het antwoord, zonder aarzelen gegeven.

Alexandrowitsch had tot nog toe alles zwijgend aangehoord, en de anderen hadden zich vergenoegd hem nu en dan een nijdigen blik toe te werpen, als de brenger van zulke slechte tijding. Thans echter stond hij op, en sprak op ernstigen toon:

„Mijnheer Mirandi, hebt gij nooit in één uwer psalmen gelezen: „Zij hebben Mij *zonder oorzaak* gehaat,” en in den profeet Zacharia: „Ik ben geslagen in het huis Mijner liefhebbers?” Denk hierover na, en vraag uzelf, of gij u eenmaal voor Jehovah verantwoord kunt voor hetgeen gij thans doet. Zie om u heen, hoe uw arm volk gebukt gaat onder smaad en ellende, verdreven en verworpen *zonder oorzaak* . . . . Doch neen, het is omdat uwe vaderen den Messias gesmaad en verworpen hebben, en hunne kinderen er thans nog mee voortgaan!”

Geen verwijt klonk uit die woorden, geen bitterheid, want de liefde van Christus drong hem, en hij had iets overgenomen van de gezindheid zijns Heeren, die weende over Jeruzalem.

Was het daarom, dat er een oogenblik stilzwijgen heerschte, en niemand hem in de rede viel? Ook was het zonder toorn, dat Joseph Mirandi hem antwoordde:

„Van u zijn zulke woorden te verwachten; gij zijt in uw geloof grootgebracht, gelijk wij in het onze . . . .”

„Niet alzo!” viel Alexandrowitsch hem in de rede; „wel is waar had ik den Messias niet leeren haten, maar evenmin zou ik Hem, tengevolge mijner opvoeding, thans kennen en liefhebben. God zelf heeft mij de oogen geopend . . . .”

„Genoeg, genoeg!” sprak Mesech, die thans ongeduldig begon te worden; „onze zaken roepen ons, mijnheer!”

Alexandrowitsch begreep dezen beleefden wenk om heen te gaan te moeten opvolgen, doch eerst wendde hij zich tot Rebekka, en vroeg, of het hem vergund was haar op de een of andere wijze van dienst te zijn.

„Zie in mij een plaatsvervanger van uwen afwezigen broeder,” voegde hij er met aandrang aan toe; want hij begreep ten volle het hachelijke harer posititie, als jong meisje, alleen en onbeschermd in een vreemde stad, gehaat door de

Joden en veracht door de zoogenaamde Christenen . . . waar zou zij opname vinden, tot wien zou zij zich wenden? Doch zij had reeds een besluit genomen.

„Ik zal naar mijn schoonzuster gaan,” sprak zij, na hem haar dank te hebben betuigd voor zijne bereidwilligheid, „en ik ben zeker, dat zij, al ware het alleen ter wille van haar echtgenoot, mij niet geheel aan mijzelve zal overlaten; ook zal ik terstond aan mijne moeder schrijven en haar vragen, wat zij wenscht, dat ik doen zal.”

Alexandrowitsch durfde nu niet langer te vertoeven, maar hoopte in de gelegenheid te zullen wezen nader naar hare omstandigheden te vernemen. Na zijn vertrek verliet ook Rebekka de kamer, en begon onder tranen en gebed haar kleederen in te pakken. Eenige uren later trof Alexandrowitsch haar aan bij de familie Baltikof, waar zij, op Ruth's verzoek, opname gevonden had, althans voor eenige weken, en in dien tijd hoopte zij antwoord te ontvangen uit Odessa.

Levi Baltikof stelde zich daardoor wel onder verdenking van tot het geloof der Christenen over te hellen, en dit zou hem bij velen zijner geloofsgenooten in groote verachting brengen; doch zijne goedhartige natuur kwam er tegen op een hulpeloos meisje onbarmhartig te verstooten en aan allerlei ellende prijs te geven, en bovendien miste hij dien farizeeschen ijver voor de godsdienst zijner vaderen, waardoor het hem mogelijk geweest zou zijn elk gevoel van medelijden te smoren. En wat Ruth betrof, zij was niet bij machte geweest ook maar den minsten tegenstand te bieden of een weigerend antwoord te geven aan Nathan's meest geliefde zuster; want tot in het diepst harer ziel was zij geschokt, allerlei twijfelingen van vroeger waren met vernieuwde kracht bij haar opgerezen, en zij kreeg een gevoel, alsof de laatste steun haar ontzong, toen ook Rebekka beleed, dat Jezus Christus de beloofde Messias was. Zij wist niet meer, waaraan zich vast te klemmen; het eene ontzong haar, en het andere durfde zij niet aangrijpen. In dien geest schreef zij ook aan Nathan, en zij smeekte hem toe te zien, dat hij, behalve door de menschen, ook niet door God verstooten zou worden, zoodat hij dan nimmer deel zou hebben aan de heerlijkheid, die Israël wellicht wachtte; tevens beloofde zij hem echter aan zijn verlangen te voldoen van nauwkeurig de Schriften te onderzoeken, hoewel het haar voorkwam, dat dergelijke studie liever aan de Rabbijnen moest worden overgelaten.

Rebekka was juist bezig aan haar broeder te schrijven,

toen Alexandrowitsch inkwam, en, terwijl zij zich haastte den brief af te maken, trad hij in gesprek met Benjamin, en bood aan hem op zijne kosten te laten studeeren aan een der universiteiten. De oogten van den jongeling schitterden, de luchtkasteelen, zoo kort geleden ingestort, rezen plotseling weer op voor zijn verbeelding; indien het hem gelukken mocht zijn diploma te behalen, dan was zijne vrijheid niet langer beperkt; zijn lieve moeder zou dan eindelijk de nauwde, drukkende atmosfeer van een overbevolkte stad in het Jodengebied kunnen verlaten. De weg tot eer en aanzien stond voor hem open, en zoo was er dan reeds één scheidsmuur tusschen hem en Olga weggeruimd . . . .

„Welnu, hoe denkt ge er over?” vroeg Alexandrowitsch glimlachend. Aarzelend keek Benjamin naar zijn moeder, die minder met het voorstel ingenomen scheen.

„Zijne grootmoeder heeft tot heden toe voor zijn opleiding zorg gedragen,” sprak zij, „wij zouden dus eerst hare meening hierover moeten weten; bovendien is de kans al te gering voor een Israëliet om aan een universiteit te worden toegelaten, om ook maar een weinig hoop te kunnen koesteren, dat zoo iets binnen eenige jaren zou kunnen gebeuren. Wel zou hij nog eenigen tijd moeten besteden aan voorbereidende studie, doch ik vrees, dat slechts nieuwe teleurstelling hem wachten zullen.”

„Ik ben het volkomen met u eens,” zei Alexandrowitsch, „doch meen de bezwaren wel uit den weg te kunnen ruimen. Wat het eerste betreft, zou ik u willen verzoeken, mij toe te staan de zaak zelf met mevrouw Waiscovitz te bespreken, daar ik toch naar Odessa denk te vertrekken en haar uit naam van uw echtgenoot een bezoek te brengen. Keurt uwe schoonmoeder het plan goed, dan zou ik door middel van invloedrijke vrienden hem wel toelating kunnen verschaffen, wellicht aan de hoogeschool te Odessa of anders in Moskou.”

Dit laatste was voor Benjamin het aantrekkelijkst, doch hij zei niets, daar hij er niet gaarne rekenschap van had willen geven; hij durfde echter nauwelijks denken aan de mogelijkheid, dat ook deze wensch vervuld zou worden. Zijn moeder bedankte intusschen den heer Alexandrowitsch voor zijn welwillendheid, en opperde geen bezwaren meer. Den volgenden dag, vóór zijn aankomst te Odessa, ontving Benjamin's grootmoeder een bericht uit Moskou, dat haar zeer deed ontstellen. Het was van den heer Strelitz, die haar meedeelde, dat onverwachte, groote verliezen hem buiten staat stelden haar de rente van dat jaar te voldoen. Op aanraden

van haar schoonzoon had zij, na haar uittreden uit de zaak, haar geld als hypotheek gegeven op de fabriek van den heer Strelitz.

Voor haarzelve had zij niet veel nodig, doch Rebekka moest een toelage hebben, daar de heer Mirandi haar geen salaris geven kon in zijn tegenwoordige omstandigheden; en Benjamin, die nu vooral ondersteuning nodig had, hem zou zij een geheel jaar niets kunnen zenden. Kon Mirandi, haar schoonzoon, dan niet helpen? Zij besloot het hem te vragen, doch zij begreep, dat het hem thans moeielijk vallen zou. Mozes en Mesech, die opeens hun schoone vooruitzichten hadden verloren, moesten of binnen eenige jaren zich vestigen in het Jodengebied, of, indien zij hunne vrijheid wenschten te behouden, een nieuw beroep gaan leeren. Daarbij kwam nog, dat zijne ouders en geheele verdere familie in kommervolle omstandigheden gekomen waren, zoodat hij al het mogelijke doen moest om hen bij te staan, en het hem zeer moeielijk viel boven dit alles ook nog de som van 1000 roebels jaarlijks te moeten storten, wat bepaald noodzakelijk was, indien hij zijn recht om in Odessa te wonen, niet wilde verliezen en daardoor ook zelf geheel geruïneerd te worden. Geen wonder, dat onder deze omstandigheden het voorstel van den heer Alexandrowitsch instemming vond; en toen hij twee weken na zijn vertrek uit Witebsk daar terugkeerde, was het om Benjamin de noodige aanwijzing te geven omtrent zijn voorbereidende studie en hem mede te deelen, dat er na een half jaar waarschijnlijk te Moskou en anders in Odessa een plaats voor hem open zou zijn.

Intusschen had Rebekka een allesbehalve verblijdend bericht ontvangen. Mirandi, haar zwager, meldde haar in korte woorden, dat zij voortaan niet meer als lid der familie zou beschouwd of behandeld worden, zoolang zij den bedrieger uit Nazareth bleef aanhangen. — Van hare moeder was er geen enkel woord bij; had zij waarlijk haar dochter verstooten? Dit was bijna te veel voor het arme meisje. Zeker had Mirandi hierbij zijn invloed doen gelden, en haar lieve moeder gedreigd met den toorn van Jehovah, indien zij toegeeflijkheid betoonde in deze; want bij de eerste bekentenis, twee maanden te voren in Smolensko, was zij haar volstrekt niet hard gevallen.

„Wat nu te beginnen?” dacht Rebekka in groote verlegenheid, en het eerste wat zij deed, was een stil plekje opzoeken, waar zij even haar bijbeltje te voorschijn halen kon; zij sloeg het open en las: „Meent niet, dat Ik gekomen ben

om vrede te brengen op de aarde; Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard. Want Ik ben gekomen om den mensch tweedrachtig te maken tegen zijnen vader, en de dochter tegen hare moeder, en de schoondochter tegen hare schoonmoeder. *En zij zullen des menschen vijanden worden, die Zijne huisgenooten zijn.* Die vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijs niet waardig." (Matth. X : 34—37.) Een ongekende vrede vervulde haar hart bij het lezen en herlezen van die woorden, en haar geloof werd er zeer door versterkt. Haar eigen huisgenooten waren haar tot vijanden geworden, doch nu eerst recht gevoelde zij, dat haar Heiland haar dierbaar was boven alles; en uit den grond haars harten dankte zij Hem, dat Hij haar moed gegeven had om Zijnen naam te belijden, en smeekte Hem om haar en haren broeder Nathan ook verder genade te verleen en om getrouw te blijven en om Zijns naams wil smaadheid te lijden.

Doch waarheen thans te gaan? Lang dacht zij hierover na, terwijl zij den Heere om raad en wijsheid vroeg, vertrouwende op Zijne belofte: „Ik zal raad geven, Mijn oog zal op u zijn." (Ps. XXXII : 8.) Opeens kwam het haar in de gedachte, dat Alexandrowitsch haar zijn hulp had aangeboden, en zijne aanbeveling haar wellicht zeer van dienst zou kunnen wezen, om spoedig een betrekking als huishoudster of iets dergelijks te verkrijgen. Zij besloot dus zich tot hem te wenden, en vond hiertoe gelegenheid bij zijn tweede bezoek te Witebsk, toen hij de blijde tijding voor Benjamin kwam brengen. Terstond raadde hij haar aan naar Berlijn te gaan; want reeds te voren had hij ernstig over hare belangen nagedacht, wel wetende, dat zij genoodzaakt zou worden haar toevlucht te zoeken onder vreemden, en reeds bij voorbaat had hij over haar geschreven aan zijn oom, die het middel geweest was tot zijne bekeering. Ook vreesde hij zeer, dat het pas ontkiemde leven verstikt mocht worden door de benauwende atmosfeer van bijgeloof en priesterheerschappij, waardoor zij overal onvermijdelijk omringd zou wezen; waarbij nog kwam het volslagen gebrek aan gemeenschap met andere kinderen Gods. Wel waren deze te vinden hier en daar in 't verborgen, en hij kende er velen zelfs, vooral in 't gouvernement Tambolt, ten zuidwesten van Kazan waar geregeld in alle stille samenkomsten werden gehouden tot onderzoek van Gods Woord; doch zij als jong meisje en bovendien in betrekking, zou geheel van zulk verkeer verstoken zijn. Het kwam hem dus zeer wenschelijk voor, dat zij het land verliet en elders opname vond in een

christelijk gezin. In 'teerst was zij weinig hiertoe geneigd; doch bij nadere overweging scheen haar dit toch ook 't verstandigst toe, en haar laatste bezwaar viel weg, toen hij haar meedeelde, dat zij er heen gaan kon in gezelschap van een Duitsche dame, die het Russisch goed kende, en die binnen eenige weken met haar echtgenoot naar Berlijn dacht te vertrekken. Eensklaps viel het haar ook in, dat zij dan wellicht iets omtrent haar broeder Samuël zou kunnen vernemen, van wien zij sedert zijn vertrek uit Archangel niets anders dan zijn behouden aankomst in Bremen vernomen hadden; en deze gedachte maakte haar het voorstel zelfs aantrekkelijk.

Benjamin zette zich intusschen ijverig aan 't studeeren en ditmaal werd hij niet teleurgesteld, zooals zijne moeder gevreesd had, want een jaar later bevond hij zich werkelijk onder de studenten te Moskou.

HOOFDSTUK XI.

Een vreeselijke Paaschnacht.

De Meimaand van het jaar 1891 was aangebroken; de winter was bovenmate streng geweest en had nog den aftocht niet geblazen; een dikke laag sneeuw bedekte de straten van Moskou, en het vroom, dat het kraakte. Hoe fel echter de kou ook wezen mocht, ditmaal was zij niet in staat de menschen af te schrikken en in huis te doen blijven, want het was de vooravond van het Paaschfeest, en dan spoedt iedereen in de groote Tearenstad zich naar de kerk, om daar getuige te zijn van de plechtige inzegening der Paaschkoeken, en geduldig te wachten op de aankondiging van den priester: „Hij is opgestaan.”

Een ontzaglijke menschenmassa had zich al spoedig verzameld in de groote kathedraal van het Kremlin, en nog voortdurend stroomde de menigte toe, zoodat er wel evenveel menschen buiten de kerk stonden als er binnen waren; allen in eerbiedige houding met een brandende kaars in de hand, waardoor de huizen in den omtrek spookachtig verlicht werden. Alle standen waren vertegenwoordigd; jonge dames, dicht in haar warme mantels gehuld, naast oude vrouwen,

huiverend van koude door gebrek aan voldoende kleding; eerwaardige pelgrims, met golvend wit haar en ondeugende straatjongens, die al hun best deden om de guitige gezichten in een ernstige plooi te zetten; welgedane kooplieden, wien het blijkbaar moeite kostte zoolang stil te staan, en geduldige boeren met lange baarden in deemoedige afwachting van de dingen, die komen zouden.

Wij zien daar ook Jurg, de gewezen boekhouder van den heer Strelitz; de laatste had twee jaar tevoren, beschuldigd van medewerking met de nihilisten, Moskou in overhaasting moeten verlaten, van welke omstandigheid Jurg gebruik gemaakt had, om tegen spotprijs eigenaar der fabriek te worden. In zijne nabijheid staat Rolf, zijn waardige vriend, die voor zaken in Moskou en bij hem gelogeerd is. Ook dezen was het gelukt zich ten koste van anderen te verrijken. Na zijn vertrek uit Archangel was hij in kennis gekomen met een Joodsch graanhandelaar, in wiens vertrouwen hij zich wist in te dringen, en die gevestigd was even buiten Wilna. In zijn angst om van daar verdreven te worden, toen hij vernam, hoe willekeurig de Meiwetten menigmaal uitgelegd en toegepast werden, en in aanmerking nemende, dat hij daar was komen wonen slechts eenige dagen voor de uitvaardiging er van, besloot hij eindelijk de zaak op naam van Rolf te laten zetten, waarvoor deze een onderhandsche verklaring teekende, dat de ander wettige eigenaar was. Natuurlijk genoot Rolf hierdoor voordeelen, waarmee hij zich eenigen tijd tevreden scheen te stellen. Doch langzamerhand begon hij te handelen, als ware hij niet eigenaar in naam, maar inderdaad, en hij eindigde met zich in 't volle bezit te stellen van huis en goederen, terwijl de Israëliet niet in staat was zich recht te verschaffen. Zonder bestaan en van zijne bezitting beroofd, had Rolf hem onder smaad en hoon laten vertrekken. Dacht hij hieraan wellicht, toen zijn loerende blik onrustig van den een naar den ander dwaalde, en sloeg hij de oogen eensklaps neer, omdat zijn geweten sprak? Wij weten het niet, doch zien de blikken van een tamelijk bejaard persoon, een deftig koopman naar het schijnt, strak op hem gevestigd; het is de heer Petrowitsch uit Archangel, die den gewetenloozen boekhouder van Nathan Waiscovitz heeft herkend.

Naast dezen staat een jong edelman, wien hij nu en dan eenige woorden toefluistert, en in wien wij Nicolai, den ons bekenden neef van Alexandrowitsch herkennen. Hij was met hem in kennis gekomen door zijn zwager, dokter

Scheidel, die zich sedert vijf jaar ongeveer niet meer in Moskou bevond. De lezer zal zich herinneren, dat hij in het huisje van den fabrieksarbeider Tambolof vermoedens opvatte, die hem tot het besluit brachten, den heer Strelitz te gaan waarschuwen voor zijn boekhouder. Dit voornemen had hij echter niet ten uitvoer kunnen brengen, want dienzelfden nacht werd hij van zijn bed gelicht, en vervolgens naar Archangel gevoerd, waar hij sedert dien tijd vertoefde. Het eenige, wat men hem ten laste had kunnen leggen, was zijn vrijmoedig getuigenis voor Christus, en dit had aanleiding gegeven tot zijne verwijdering naar een meer afgelegen gedeelte van het rijk. Een huiszoeking had niets aan 't licht gebracht, wat bezwaard voor hem wezen kon, — het boekje van Jurg had hij juist verbrand, gelijk wij weten — waarom hij nog al vrijheid genoot, hoewel steeds onder politietoezicht. Langen tijd hadden zijne vrienden niet geweten, waar hij zich bevond, totdat de heer Petrowitsch, bij zijn jaarlijks bezoek in Moskou, tijding van hem bracht aan Nicolai en aan Benjamin Waiscovitz. Eerstgenoemde nam weinig deel aan hetgeen er in het prachtige kerkgebouw voorviel. Hij was er slechts heengegaan op verlangen zijns vaders; hijzelf gevoelde reeds lang het ledige van al dat godsdienstig vertoon, en zijn hart smachtte naar iets, waarin hij bevreemding zou kunnen vinden. Onwillekeurig dwaalden zijne gedachten naar Alexandrowitsch, die zich op dat oogenblik in Berlijn bevond, en diens laatste woorden, vóór zijn vertrek tot hem gericht, kwamen hem weer te binnen: „Geloof mij Nicolai, geen voldoening zult gij ooit kunnen vinden dan bij Jezus alleen. Hij schenkt een vrede, die alle verstand te boven gaat.”

Lang dacht hij hierover na, totdat opeens het slaan der groote torenklok, die het middernachtelijk uur aankondigde, hem uit zijne mijmeringen deed opschrikken. Het gefluister om hem heen had opgehouden; het gegons der duizende stemmen in en rondom het kerkgebouw was overgegaan in een diep stilzwijgen. Daar begon de klok van de „Groote Ivan” te luiden, en dit was het sein, waarop alle klokken in geheel Moskou opeens hun vroolijk gelui deden vernemen. Oorverdoovend was al dat gebom en getjingel, waartusschen zich nog het gebulder van zware kanonschoten mengde. Nu namen de plechtigheden eerst recht een aanvang, maar ook iets anders begon, waardoor zich angst en schrik verspreidde onder een deel der bevolking, dat ook het Paaschfeest dacht te vieren, doch op geheel andere wijze en niet ter eere van den opgestanen Heiland. De meesten van hen hadden zich

reeds ter rust begeven, en al werden sommigen ook uit hun slaap opgewekt, toen al dat gebom en gebulder losbarstte, weldra waren zij teruggekeerd in het land der droomen, zonder in 't minst te vermoeden, welk een vreeselijke tijding zij zouden vernemen, eer de morgen aanbrak.

In de groote Synagoge waren velen van hen dien avond samengekomen, weinig denkende, dat zij voor de laatste maal zich daar vergaderden! — Hadden zij gedacht aan hun uittocht uit Egypte, toen Jehovah het pascha had ingesteld tot een eeuwige inzetting in al hunne geslachten? Zoo ja, dan toch zonder het geringste vermoeden, dat hun eigen uittocht zóó nabij was — uit een land van verdrukking gelijk toen, maar zonder verlosser om hen te leiden, zonder vuurkolom om den duisteren nacht te verlichten en hun den weg te wijzen, en zonder vooruitzicht van te komen in een land, vloeiende van melk en honig. Had de engel des verderfs, die het land doorging, hunne huizen verschoond, thans waren het juist hunne woningen, die door de boodschappers der kwade tijding werden opgezocht, niet om hun eerstgeborenen te doodden, maar om hen allen aan jammer en ellende, en sommigen aan den dood prijs te geven.

Juist toen het middernachtelijk uur was aangekondigd, renden allerwege troepen Kozakken de straten door, om halt te houden overal, waar Israëlieten woonden, het huis te omsingelen en de bewoners tot opstaan te dwingen. Benjamin Waiscovitz zat nog op zijn kamer, toen het hoefgetrappel in de stille straat hem op deed springen. Een brief uit Siberië lag geopend op tafel, en daarnaast een bijbeltje; heftige ontroering was op zijn gelaat te lezen, reeds voordat het geluid van naderende ruiters hem naar het venster deed snellen.

Wat kon er de oorzaak van zijn? Wij willen den brief eens inzien, dan zal het ons duidelijk worden; hij luidde als volgt:

„Mijn innig geliefde Benjamin! als gij dezen brief ontvangt, heb ik waarschijnlijk mijn verbanningsoord reeds verlaten, om terug te keeren tot allen, die mij dierbaar zijn. — Zal ik hen wederzien? O, mijn zoon, het schijnt mij somtijds toe een droom te wezen, waaruit ik vrees te zullen ontwaken! Doch neen, het moet werkelijkheid zijn. — O, had ik het vroeger geweten! maar wat zeg ik! mijn Heiland is mij dierbaarder geworden, want ik heb geleerd dat zijne gemeenschap kostelijker is dan alles; en ik weet, nu, dat het mogelijk is verblijd te wezen in omstandig-

heden, die tot wanhoop of doffe moedeloosheid moeten voeren, wanneer men Hem niet kent. In de grootste smarten, blijven onze harten, in den Heer gerust.

Zoo zong ik menigmaal met Alexandrowitsch, toen hij nog hier was; en ik heb de waarheid er van ondervonden. Ja, waarlijk, Zijne nabijheid vergoedt alles! Onbeschrijfelijk groot is echter mijne blijdschap in het vooruitzicht U allen weder aan 't hart te mogen drukken! Hoe zal ik mijn gevoel hierbij onder woorden brengen? Ik kan slechts neerknielen en mijnen God danken, zoo menigmaal ik mij die vreugde tracht voor te stellen. Eenige dagen geleden eerst vernam ik de blijde tijding, dat mijn straftijd haast verstreken was; steeds had ik gemeend mijn gansche leven hier te moeten doorbrengen; of dit ook werkelijk de bedoeling in 't eerst geweest, en men tot andere gedachten gekomen is, dan wel of men heeft willen zien, hoe ik mij gedragen zou, hoe het zij, ik zal mijne vrijheid herkrijgen, zoodra er tien jaar verlopen zijn, sedert mijne gevangenneming, hetgeen gebeurd is in Mei 1881. Uw moeder zal bijna gelijktijdig het bericht hiervan ontvangen, evenals uw grootmoeder; mocht soms een der brieven wegraken, alle drie toch waarschijnlijk niet. En nu, mijn Benjamin, tot weerziens? Mocht het zijn om dan voor altijd vereenigd te blijven, niet slechts voor deze aarde, maar ook in het land der eeuwige heerlijkheid, waar geen scheiding ooit meer zijn zal!

Uw U innig liefhebbende vader.

Langen tijd had Benjamin op dezen brief zitten staren, na hem reeds herhaaldelijk te hebben overgelezen.

„Arme vader,” sprak hij zacht, „hij zal haar niet wederzien, die hem het dierbaarst was op aarde . . . O, dat hij één jaar vroeger had kunnen komen! Misschien zou de vreugde over dat wederzien mijn lieve moeder nieuwe levenskracht hebben ingestort.”

Wat was er dan gebeurd? Helaas, twee maanden te voren was zijne moeder gestorven! Lang reeds was zij zeer zwak en lijdende geweest, doch Benjamin had zich steeds gerust gesteld met de gedachte, dat het beter met haar zou gaan, wanneer de winter voorbij was en zij naar Moskou komen zou, om bij hem in te wonen, en zij niet langer behoefde te verkeereren in de ongezonde atmosfeer van het overbevolkte Witebsk, in een klein huisje, bewoond door drie gezinnen. Want de tijd was nu gekomen, dat hij ruimschoots voor

haar zorgen kon. Zijne studiën had hij naar wensch volbracht, en daardoor was hij gerechtigd overal in het groote Russische rijk te wonen en ook handel te drijven. Dit laatste was een voorrecht, waarvan hij eerst wel gebruik had denken te maken, want als rechtsgeleerde was er voor hem zeer weinig kans in functie te zullen treden, daar het sedert eenige jaren regel geworden was — zonder dat daaromtrent een bepaalde wet bestond — om geen Israëliet in aanmerking te doen komen bij een benoeming van regeeringswege, indien hij zich niet, zij het ook geheel voor den vorm, liet doopen. En hiertoe was Benjamin volstrekt niet geneigd; integendeel, hij was met afkeer vervuld jegens de onderdrukkers, zooals hij de Christenen noemde, en verachtte een godsdienst, welks aanhangers, tevreden met uiterlijk vertoon, door gunst anderen afvallig zochten te maken, en bovendien beeldendienaars en aanbidders van menschen waren.

Hoe kon zijn vader gelooven, dat Jezus van Nazareth de ware Messias was, wiens volgelingen toch zoo geheel in strijd handelden met de heiligheid van Jehovah, die Zijn eer niet geeft aan een ander, en immers waarheid in het binnenste verlangt? Zoo dacht hij menigmaal, en toch werd hij nu en dan door twijfelingen verontrust, vooral sinds hij in het bezit gekomen was van een Nieuw Testamentje, waarin hij uit nieuwsgierigheid eenige malen gelezen had, en hij, bij nader onderzoek der profeten, daarin treffende voorspellingen aangaande het lijden en sterven van den Messias vond. Hierdoor werd hij geheel in de war gebracht, want steeds had hij gemeend, dat de Christus, als Hij kwam, zou zitten op den troon van David en Koning zou zijn over de gansche aarde; en dit denkbeeld trok hem ook veel meer aan.

Intusschen stond hij voor de vraag, hoe zich een bestaan te verschaffen, en zeer welkom was hem een voorstel van een zijner joodsche academiëvrienden, dienaangaande. Deze schreef hem namelijk, terwijl hij zich na afloop zijner studiën te Witebsk bevond, dat zijn vader, die een groote boekdrukkerij had in Moskou, door ziekte blind geworden en daardoor buiten staat geraakt was, zijn zaak naar eisch te besturen, waarom hij een deelgenoot zocht, die er kennis van had. Het storten van kapitaal was geen vereischte, indien de persoon in kwestie een geloofsgenoot en, door het bezit van eenen academischen graad, gerechtigd was in Moskou te wonen. En daar Benjamin aan alle vereischten in deze voldeed, werd hem dringend verzocht zich hiertoe beschikbaar te stellen en liefst zoo spoedig mogelijk. Benjamin bedacht zich niet lang,

maar besloot dadelijk toe te stemmen, indien de heer Alexandrowitsch, aan wien hij zooveel verschuldigd was, er zijne goedkeuring aan hechtte. En deze, zoowel als zijn oom Mirandi, keurde het plan goed; terwijl zijne moeder zich troostte met de gedachte, dat de scheiding ditmaal van korten duur zou wezen, daar Benjamin haar binnen eenige maanden zou komen afhalen, om dan voorgoed bij hem te blijven. Doch kort na zijn vertrek werd zij ziek, en toen hij vier maanden later de begeerte niet langer weerstaan kon, om haar te gaan zien, kwam hij maar juist bijtijds om haar laatste woorden op te vangen.

„Benjamin,” sprak zij zacht, terwijl een glimlach haar gelaat verhelderde, toen zij hem gewaar werd, „ik zal uw vader wederzien! — Schrijf hem dit . . .” Daarna had zij hem een oogenblik angstig aangestaard en met nauw hoorbare stem gezegd: „Benjamin . . . luister . . . O, verwerp niet langer . . . Jezus . . .”

Haar hoofd was op de borst gezonken, terwijl zij nog iets murmelde, dat hij niet kon verstaan, en daarop sloten haar oogen zich voor altijd op aarde.

Hoe verpletterd had hij daar gestaan! Was het niet geweest, alsof een zware nevel opeens al zijne schoone vooruitzichten en plannen voor de toekomst aan zijn oog had onttrokken, zoodat hij niets meer zien kon dan scheiding en smart, teleurstelling en verdriet? Langzamerhand echter was de nevel weer opgetrokken; opnieuw hadden hoop en blijde verwachting zijn hart ingenomen, en meer dan ooit trad de gestalte van Olga hem voor den geest. Hij had behoefte aan liefde en huiselijk geluk, en kon niet nalaten zich weder luchtkasteelen te gaan bouwen. Toch was er meer dan ooit reden om bezorgd te wezen voor de toekomst. De wet van 1882 werd niet alleen met steeds toenemende gestrengheid overal toegepast, maar zoozeer naar willekeur uitgelegd, terwijl er bovendien nog telkens nieuwe bepalingen ter verscherping aan toegevoegd werden, dat velen onder het bereik er van vielen, die gemeend hadden volkomen gerust te kunnen wezen. (*) En in den laatsten tijd hadden vele Israëlieten zelfs bevel gekregen het land te verlaten, waaronder zeer goeode ingezetenen van Moskou en andere steden

---

(*) De bepaling bestond onderandere, dat Joodsche handwerkslieden, buiten het Jodengebied, slechts de voortbrengselen van eigen handenarbeid mochten verkoopen, zelfs wanneer zij tot een koopmansgilde behoorden. Op grond hiervan nu, werden alle horlogemakers verdreven, omdat zij de afzonderlijke deelen, waaruit de uurwerken samengesteld werden, uit Zwitserland lieten komen.

buiten het Jodengebied; sommigen omdat zij geen geboren Russen waren, anderen, omdat zij hun recht om daar te wonen niet genoegzaam — dat wil zeggen, niet naar genoegen der overheid, die zich van hen wenschte te ontdoen — bewijzen konden; en weer anderen, zonder dat er eenige reden voor opgegeven werd. Slechts twee maanden werd aan deze bannelingen toegestaan om hunne zaken te regelen, terwijl vroeger zes maanden daarvoor vastgesteld waren; de meesten van hen werden dus geheel of gedeeltelijk van hunne bezittingen beroofd, die zij nu tot elken prijs moesten afstaan, en het tijdsverloop te kort was om de gelden, die zij van kooplieden uit verschillende deelen des lands te vorderen hadden, behoorlijk te innen, van welke omstandigheid menigeen gebruik maakte om betaling te weigeren, wetende, dat de schuldeischer machteloos was. Ook werd er hier en daar gefluisterd, dat binnenkort alle Joden, uit Moskou althans, verdreven zouden worden, doch dit kwam den meesten al te ongelooflijk voor. 't Was ook nooit erg genoeg, meende men; alles werd overdreven en zeker was het een praatje, uitgestrooid door iemand, die er genoegen in vond hen nog meer vrees aan te jagen. Hoe het zij, Benjamin geloofde er niets van, en vol ijver legde hij zich toe op uitbreiding der zaak, waarvoor hij ook het kapitaaltje, door het overlijden zijner moeder in zijn bezit gekomen, beschikbaar stelde. Wel zou hij dit gaarne aan den heer Alexandrowitsch ter hand hebben gesteld, ter vergoeding van hetgeen deze aan zijne opleiding ten koste had gelegd, doch bij de minste zinspeling hierop, had hij hem uitdrukkelijk doen verstaan, dat hij alleen uit vriendschap voor zijn vader zoo gehandeld had, en hij het volstrekt niet als gunstbetoon ten zijnen opzichte beschouwde, waarom Benjamin er niet verder op durfde aandringen.

Zoo stonden de zaken, toen hij op dien avond voor het Paascheest den brief zijns vaders ontving, waarin hem de blijde tijding van diens terugkeer werd medegedeeld. Opeens stonden de laatste woorden zijner moeder hem weer levendig voor den geest, en onweerstaanbaar gevoelde hij zich gedrongen het Nieuw Testamentje nog eens ter hand te nemen, waarin dien naam, door haar met stervende lippen uitgesproken, te vinden was. Het boekje viel open bij het 27ste hoofdstuk van Mattheüs, in het lezen waarvan hij verdiept was, toen het hoefgetrappel in de stille straat hem deed opschrikken. Een oogenblik later werd er hevig op de deur gebonsd, en toen Benjamin het raam opende om te vragen,

wat men verlangde, werd hem, in naam der wet, gelast terstond open te doen. In groote ontsteltenis snelde hij naar de slaapkamer van zijn neef, die zich reeds lang te bed begeven had.

Wij moeten den lezer nog mededeelen, dat hij voorloopig was gaan inwonen bij den oudsten zoon van zijn oom Mirandi, die, gelijk reeds vroeger gemeld werd, de zaak zijns grootvaders had overgenomen, en in diens huis woonde. Ook bevond zich daar sedert eenigen tijd mevrouw Waiscovitz, zijn grootmoeder. Na de verdrijving der familie Mirandi uit Smolensko, was zij gaan inwonen bij haar schoonzoon in Odessa, in naam als huishoudster, anders zou haar verblijf daar niet geoorloofd zijn geweest. Drie jaar had zij daar vertoefd, toen zij vernam, dat Jurg, de nieuwe eigenaar der fabriek, waarop haar kapitaaltje gevestigd was, weigerde hare rechten te erkennen, op grond daarvan, dat de hypotheek gesloten was op den 4^{den} Mei 1882, dus één dag na de uitvaardiging der Meiwetten. Hij daagde haar uit hem een proces aan te doen, wel wetende, dat zij hiertoe niet zou durven overgaan, en er ook voor haar, tegenover den Joden vijandig gezinde rechtspersonen, geen kans bestond er bij te winnen, maar veeleer gevaar voor boete bovendien, wegens overtreding der wet. Zoo was zij dan opeens geheel afhankelijk geworden van hare familiebetrekkingen, waarom zij er te eerder toe besloten had, gehoor te geven aan het dringend verzoek van haar kleinzoon Benoni in Moskou, om het bestuur zijner huishouding op zich te nemen, opdat zijn echtgenoot zich meer aan de opvoeding der kinderen zou kunnen wijden. Daar was hare hulp noodig, en dit denkbeeld trok haar aan; ook verlangde zij zeer haar Benjamin, het evenbeeld zijns vaders, weer te zien. Zij was dus teruggekeerd in het huis, dat zij sedert acht jaar niet betreden, en waarin zij zoovele gelukkige jaren doorgebracht had. Veertig jaar had zij daar gewoond, en het was of elk plekje, nieuwe herinneringen van vreugde of smart bij haar deed ontwaken; doch weinig tijd tot overdenking werd haar gelaten, want Benoni's jeugdige vrouw had den ganschen dag stof tot praten, en de kinderen, vijf in getal, waarvan 't oudste pas vier en 't jongste eenige maanden oud was, lieten haar van 's morgens tot 's avonds geen oogenblik rust.

Dus bevond zij zich ten huize van Benoni op dien vooravond van het Paaschfeest, weinig vermoedende, aan welke diepe vernedering en algeheele verlatenheid zij weldra prijs-

gegeven zou zijn. Verschrikt was zij overeind gesprongen bij het gebons op de voordeur; — had zij gedroomd? — Angstig luisterde zij toe; het geklop werd herhaald, heviger dan de eerste keer; er kwam iemand naar beneden, barsche stemmen weerklonken, het geluid van zware voetstappen werd vernomen in gangen en kamers, deuren werden dichtgeslagen, stoelen omver geworpen, de kinderen begonnen te schreien, en alles geraakte in rep en roer. Wat kon er toch te doen wezen? . . . Haastig stond zij op, kleepte zich wat aan, en opende juist de deur, toen Benjamin inallerijl kwam aanloopen, en haar toeriep: „Grootmoeder, waar is uw verblijf-pas? Er zijn beambten van politie, die er inzage van eischen en huiszoeking gaan doen?”

Zij verbleekte; Mirandi had telkens haar pas laten afteekenen, waar dit noodig was en zij wist niet recht of zij dien teruggekregen had. Terstond ging zij er naar zoeken, maar tevergeefs . . . Doodsbleek begaf zij zich naar de woonkamer om er Benoni naar te vragen; hij was juist bezig een stapel papieren in zenuwachtigen haast na te zien. „Daar heb ik hem!” riep hij uit, „de uwe is er ook bij, grootmoeder!” Een zucht van verlichting ontsnapte haar, maar hoe groot was haar onsteltenis, toen een oogenblik later een der beambten op norschen toon tot haar zeide: „Die pas is niet in orde! Berdickeff is uw geboorteplaats . . .” vervolgde hij, den pas inziende, „wij zullen zorgen, dat gij er komt.” Angstig keek zij haar kleinzoon aan, die nu op beleefden toon aan den beampte vroeg, wat hij daarmede zeggen wilde. „Wel, dat zij zich terstond gereed maken kan, om met ons mee te gaan!” antwoordde hij met een spottenden glimlach. „Meegaan? . . .” stamelde zij; „midden in den nacht . . . ik alleen!”

„O wees gerust!” hernam hij, en zag daarbij een der aanwezige kozakken veelbetekenend aan, „wij brengen u in goed gezelschap, en met een menigte anderen van uw soort kunt ge dan heel gezellig te zamen vertrekken!”

„U wilt toch niet zeggen, dat mijn grootmoeder zonder uitstel dit huis en de stad verlaten moet, mijnheer?” vroeg Benoni, die moeite deed zijne verontwaardiging te bedwingen.

„Wel kerel, spreek ik dan Spaansch?” hernam de ander op ruwen toon, terwijl hij voortging met het nazien der andere passen, die blijkbaar in orde werden bevonden, want hij wierp ze neer zonder een aanmerking te maken. Doch hoe verschrikte Benoni, toen hem niettemin gelast werd een verklaring te teekenen, dat hij binnen drie dagen met zijn gezin de stad verlaten zou.

„Binnen drie dagen!” riep hij uit, „en waar moeten wij dan heengaan?”

„Het land uit, en gij ook,” zei de man der wet kortaf, terwijl hij bij die laatste woorden Benjamin aankeek.

„Maar ik heb vijf kleine kinderen,” sprak Benoni in verwijfeling, „en hoe kan ik mijne goederen in zoo korten tijd te gelde maken?”

„Dat weet ik niet!” was het onverschillige antwoord, „maar haast u wat, als ge tenminste drie dagen uitstel wenschte te hebben; — ge kunt anders ook wel dadelijk meegaan!”

Verlagen keken de beide neven elkander aan, en met bevende vingers schreven zij hun naam op het papier.

Intusschen had de aanvoerder bevel gegeven aan een paar kozakken, om mevrouw Waiscovitz mee te voeren. Radeloos van angst klemde zij zich vast aan Benjamin, en toen deze door de soldaten ruw terzijde gestooten werd, zonk zij bewusteloos neer op den grond. „Brenge haar weg!” riep de aanvoerder, „en talmt niet langer!” Nu werd zij naar buiten gebracht, half gedragen, half gesleept, en op een paard getild. „Laat mij gaan in haar plaats!” riep Benjamin uit, die bij dat gezicht bijna zijn bezinning verloor, en met de handen smeekend omhoog geheven, hen naliep. Doch men sloeg geen acht op hem en in galop ging het voort, om elders nieuwe jammerkreten te doen opstijgen. —

„Drie dagen maar! Wat moeten wij beginnen!” zoo jammerde Benoni; „wij zullen alles moeten achterlaten, en doodarm aankomen in een vreemd land!”

„Arme grootmoeder,” klaagde Benjamin, die waggelend weer binnenkwam, „wat kunnen wij voor haar doen?”

„En vader zal het pas weten, als wij reeds vertrokken zijn!” hernam Benoni, zijn vrouw aanziende, die als wezenloos daar zat, blijkbaar niet in staat te begrijpen, wat er eigenlijk gebeurd was of gebeuren moest, de schrik had haar als 't ware verlamd, en zij hoorde het geschrei harer kinderen zelfs niet.

Eindelijk brak de morgen aan, en nu begaf Benjamin zich naar den heer Wolf, zijn compagnon, om hem het treurige nieuws mede te deelen; doch wisten zij het reeds? Was niet schrik en onsteltenis op aller gelaat te lezen, toen hij binnenkwam? . . .

„O Waiscovitz!” klonk het hem tegen, „wij moeten hier van daan! — binnen drie dagen reeds!”

„Wat, gij ook!” riep hij ontsteld uit, en vertelde nu, wat er in dien nacht gebeurd was, doch telkens werd zijn verhaal afgebroken door een menigte vragen en mededeelingen, ter-

wijl zijn vriend hem even terzijde trok en toefluisterde: „denk eens, onze Jozef is ook meegeleurd; hij was al een en twintig jaar en moest dus naar het Jodengebied teruggekeerd zijn; maar stil, vader weet er nog niets van!”

En dit zeggende keek hij vol medelijden naar den armen blinde, die gansch verslagen daar zat, en geen woorden scheen te kunnen vinden om zijn smart uit te drukken.

Benjamin trachtte nu eigen leed te vergeten, en allen zoo-veel mogelijk moed in te spreken, terwijl hij besloot, en de anderen er toe aanmaande, den korten tijd, die hen nog overbleef, niet door te brengen met nutteloos jammeren en weeklagen. Hij hoopte wel goedwillige geloofsgenooten te zullen vinden, die zich bereid zouden verklaren, om alles wat niet terstond te gelde gemaakt kon worden, onder hunne berusting te nemen, en het na hun vertrek te verkoopen, of hen op andere wijze te helpen. Met dit doel begaf hij zich terstond op weg, doch zag zich weldra bitter teleurgesteld, want overal vernam hij dezelfde treurmare: „binnen drie dagen moeten wij vertrekken!” Nergens vond hij troost of bemoediging, overal was gejammer en geween; want ditmaal moesten niet enkele, maar alle Joden Moskou verlaten, sommige rijke bankiers uitgezonderd, die echter reeds zoo bestormd werden met aanvragen om hulp, dat Benjamin geen toegang tot hen had kunnen verkrijgen, al zou hij het hebben beproefd. Nooit had hij zooveel onsteltenis, angst en gejaagdheid, zooveel vertwijfeling en wanhoop bijgewoond, als waarvan hij thans getuige was. Velen, die geen reisgeld hadden, liepen radeloos van den een naar den ander om hun kleine bezitting tegen spotprijs te koop aan te bieden, doch de fraaiste inboedels werden verkocht vóór enkele guldens, zoodat niemand iets geven wilde voor de meubeltjes van een handwerksman, en menigeen eindigde met alles te verbranden. Dit toch deden zij liever, dan hunne verdrukkers in het bezit er van laten; en meevoeren, daaraan viel natuurlijk niet te denken. Toch moest er reisgeld wezen, of zij werden op staatskosten vervoerd, maar dan tegelijk met dieven en roovers, na eerst in een ellendige, vreeselijk onzindelijke gevangenis, op een gelegenheid daartoe gewacht te hebben; en aan hoeveel kwelling stonden zij dan niet blootgesteld! Was het wonder, dat velen, die geen reiskosten bijeen wisten te brengen, naar de bosschen in den omtrek vluchtten, om daar voorloopig veilig te wezen, zij het ook prijsgegeven aan koude en gebrek?

Zeer weinig medelijden vonden de arme bannelingen over

't algemeen; de meesten spotten met hunne ellende, of spraken er over met de grootste onverschilligheid, terwijl slechts enkelen pogingen in 't werk stelden om hen te helpen. Onder dezen behoorden Petrowitsch en Nicolai; eerstgenoemde ijverde met nog eenige andere voorname kooplieden om een adres aan den Czaar te verzenden, maar de tegenstanders lieten zich hierdoor niet terughouden van met de grootste hardvochtigheid en zonder uitstel hunne maatregelen ter verdrijving der verachte natie te volvoeren. Nicolai trachtte intuschen gelden voor hen in te zamelen bij kennissen en vrienden, doch zeer weinigen kon hij tot medewerking bewegen.

De eerste Paaschdag ging voorbij, en de apostel Paulus zou van de inwoners van Moskou wel hebben kunnen getuigen, gelijk eenmaal van de Atheners: „Ik zie, dat gij alleszins zeer godsdienstig zijt,” doch er tevens de woorden van den Heer Jezus, tot wiens vereering dit alles heette te geschieden, aan toe kunnen voegen: „Dit volk eert Mij met de lippen, maar hun hart houdt zich verre van Mij.” Geen barmhartigheid werd er betoond, geen recht gedaan aan de arme en verdrukte Israëlieten, en de dag werd besloten met een daad van wreedheid tegenover die weerloozen, zooals zeker van regeeringswege in geen ander land van Europa gepleegd zou kunnen worden, zonder in de hevigste mate de verontwaardiging des volks op te wekken. Doch in Rusland is men gewend aan ijselijke tooneelen, aan verbanning van onschuldigen, aan toestanden, die ons doen huiveren, wanneer wij er slechts aan denken. En niet zoo licht kan dus de groote menigte tot medegevoel en hulpbetoon opgewekt worden, te minder waar het geldt een natie, sedert eeuwen aan verachting en vernedering prijsgegeven, waarbij nog komt, dat niemand gaarne in een kwaden reuk wil komen bij de overheid, die alles, wat ook maar den schijn heeft van verzet of tegenkanting, zonder verschooning, en menigmaal zonder onderzoek zelfs naar de ware toedracht der zaak, met de uiterste gestrengheid straft.

Het vroor hard; de sneeuw lag op sommige plaatsen zoo hoog, dat een mensch er in wegzinken kon. Daar gingen de deuren der gevangenis open, waar de Israëlieten, wier verblijfpas niet in orde was bevonden of die geen reisgeld hadden, heengesleept waren, en een aantal mannen, vrouwen en kinderen, achthonderd ongeveer, traden in de duisternis naar buiten. Het was een treurige stoet! Men zag er moeders met een schreienden zuigeling op den arm, en wanhoop in het starend oog, waaruit geen traan meer vloeide, want

den ganschen dag reeds hadden zij geweend; mannen met een uitdrukking van vertwijfeling op 't gelaat; jongens en meisjes met bleeke, treurige gezichten; jongelingen, eenige dagen te voren nog de trots en steun hunner ouders, en nu als vagebonden voortgedreven, met gebogen hoofd, als vreesden zij iemands blik te ontmoeten, met gebalde vuisten en saamgeperste lippen, doch machteloos en buiten staat hulp te verleenen, evenals de zwakke grijsaards, die voortstropelden, leunend op hun arm. Mevrouw Waiscövitz bevond zich ook onder hen, doch zij had niemand om op te steunen. Alleen, gansch alleen, gescheiden van al hare geliefde betrekkingen, moest zij gaan naar een stad, waar zij nimmer tevoren geweest was, en waar niemand haar kende. Waarom moest de onuitsprekelijke blijdschap bij de gedachte aan Nathan's terugkeer, die haar reeds alle leed had doen vergeten, zoo plotseling veranderd worden in bittere smart? Hoe had zij gesmacht hem weder te zien! En nu . . . . hoe zou hij haar kunnen vinden? Schrijven baatte niet meer, want de brief zou hem vóór zijn vertrek toch niet meer kunnen bereiken. Was zij niet gelijk een schipbreukeling, die met een veilige haven voor oogen, opnieuw in volle zee geslingerd wordt, om voorgoed daarin te verzinken? — Aan haar dochter in Odessa kon zij bericht zenden, en daarheen zou Nathan toch zeker gaan, wanneer hij tevergeefs zijn naaste betrekkingen had gezocht, doch wie weet wat ook Mirandi boven 't hoofd hing of reeds overkomen was? Zoo liep zij voort onder droevig gepeins, met haar valies aan den arm. Benjamin, aan wien het gelukt was haar verblijf uit te vinden en haar dien dag een bezoek te brengen, had haar dit gebracht, volgepakt met de noodigste kleedingstukken, alsmede eenig geld, en ook den bonten mantel, dien zij nu om had. En, schoon zelf overstelpt van smart, had hij getracht haar moed in te spreken; hij had haar aangeraden haar toekomstig adres te zenden aan zijn oom Baltikof in Witebsk, aan wien hij dan het zijne zou doen toekomen. Zoodoende zou hij bericht van haar kunnen ontvangen en zoo mogelijk iets ter ondersteuning zenden, of wel reisgeld om tot hem over te komen. Hij wist niet, dat zij dienzelfden avond reeds vertrekken zou, anders ware hij zeker gekomen, om haar op dien moeielijken tocht te vergezellen en te beschermen tegen ruwheid en geweld, waaraan juist de ouden van dagen, de zwakken en weerloozen het meest waren blootgesteld.

„Halt!” klonk het opeens uit den mond van den aan-

voerder der kozakken, die hen begeleid of liever voortgedreven hadden naar het spoorwegstation, „hier kunt ge wachten totdat de trein arriveert.”

„Mogen wij niet in de wachtkamer gaan?” vroeg een vrouw, die bibberend van koude haar kleintje zocht te verwarmen onder haar dunnen doek.

„Ha, ha!” lachte een ruwe kozak, „een wachtkamer voor jodenvolk!”

Een uur verliep en nog stonden zij daar in de open lucht, verstijfd van koude, bespot door de soldaten, die hunne onbeschaamdheid zelfs zóóver dreven, dat zij de ongelukkige bannelingen van hunne pelsjassen en mantels beroofden, om er hunne paarden mee te dekken! Weer verliep er een uur; een der vrouwen was neergezonken, met haar zuigeling dicht tegen zich aangedrukt; zij was niet bij machte langer te blijven staan; koude en vermoeienis deden haar het bewustzijn verliezen. Mevrouw Waiscovitz zag het en boog zich over haar heen, diep bewogen met het lot der ongelukkige. Drie kinderen van vijf tot acht jaar drongen zich schreiend tegen haar aan en hurkten nu bij haar neder, doch op aandrang der omstanders stonden zij weer op en gingen heen en weer loopen om niet eveneens door de koude bevangen te worden. Intusschen trachtte mevrouw Waiscovitz de bewusteloze een weinig te dekken met een deel van haar eigen mantel, doch zij begreep, dat er meer gedaan moest worden. Werden de levensgeesten niet opgewekt, dan was de arme moeder ten prooi aan een wissen dood. Angstig vragend keek zij om zich heen, doch slechts doffe moedeloosheid stond er te lezen op al die aangezichten; wel wierp deze en gene een meewarigen blik naar de plek, waar de ongelukkige vrouw op de sneeuw lag uitgestrekt, maar niemand trad nader om hulp te bieden. Had de koude dan ook hunne harten doen verstijven? Gevoelden zij al te zeer hun onmacht, om ook zelfs een poging te doen tot afwendig van het gevaar, dat een hunner medegenooten dreigde, of vonden zij den dood verkieselijker dan het leven onder zulke omstandigheden? Daar zag zij een politiebeampte naderen. „Mijnheer,” sprak zij smeekend, „ik bid u, laat deze vrouw naar de wachtkamer gedragen worden, zij zal doodvriezen!”

„Welnu, wat zou dat?” was zijn onverschillig antwoord, „één Jodin meer of minder zal er weinig toe doen!” — En met een spottenden glimlach wendde hij zich tot een kozak, die naast zijn paard stond en het den kop streelde. „Het

dier zit er warmpjes in!” sprak hij, een blik slaande op den bonten mantel, waarmee het gedekt was.

„Ja,” lachte de ander, „ge begrijpt, dat mijn paard mij meer waard is dan een Jodin!”

„Natuurlijk!” was het antwoord, en de beambte trad naar binnen, om zich bij het groote houtvuur in de wachtkamer eens flink te gaan warmen.

Het was een vreeselijke Paaschnacht voor de verdreven Israëlieten! Inderdaad, zij moesten daar iets ondervinden van hetgeen eenmaal hun Messias, door hen verworpen, had moeten getuigen: „Ik heb gewacht naar medelijden, maar er is geen, naar vertroosters, maar heb ze niet gevonden.” Het was nacht, toen ook Hij door ruwe soldaten voortgedreven werd naar het rechthuis, daar bespot en geslagen en vervolgens aan een heiden overgeleverd werd! Het was Paaschfeest, toen de Joden uitriepen: „Weg met Hem! wij willen niet, dat deze over ons Koning zij!” En dit was de liefdevolle Heiland, die innerlijk met ontferming over hen bewogen was, toen Hij hen hongerig om zich heen zag in de woestijn, omdat zij waren als schapen zonder herder. Zou Hij, die gisteren en heden dezelfde is en tot in eeuwigheid, ook thans niet met mededoogen hebben neergezien op die hulpelooze schare? Ja, gewis! En wellicht heeft al die ellende nog daartoe moeten dienen, dat zij de waarheid zouden erkennen en troost zoeken bij Hem, die eenmaal zonder vertroosters was, ook om hunnentwil.

Eindelijk kwam de trein en nu was het van alle kanten dringen en haasten om er in te komen, want alles was beter, dan daar langer te staan! Weldra waren al de goederenwagens volgepropt; ook de bewustelooze vrouw, die nog niet bij kennis gekomen en geheel stijf geworden was, werd er ingelegd; terwijl hare kinderen, door een paar kozakken bij den arm genomen, in een andere wagen waren geduwd, waarin hier en daar nog een gaatje open was. Eer zij aan een volgend station waren gekomen, hadden de hulpbehoevende schepseltjes geen moeder meer!

HOOFDSTUK XII.

Wederzien.

Het was vier maanden na dien bangen Paaschnacht in Moskou, dat een pelgrim tegen het vallen van den avond aanklopte aan een boerenwoning, niet ver van Tambov, een stad ten zuidoosten van Moskou gelegen, en om een onderkomen verzocht. Bereidwillig werd hem dit toegestaan, schoon de bewoners blijkbaar in 't nauw gebracht waren door dit onverwacht bezoek. Een groot, dik boek, dat opengelegd op tafel lag, werd haastig dichtgeslagen en weggeborgen, en allen schenen een weinig in verwarring te zijn. De pelgrim vertelde, dat hij terugkeerde van een bedevaart naar Kazan en het zijn plan was Kiew te bezoeken, om vervolgens over Moskou naar Archangel terug te keeren en op het eiland Solowetsk eenigen tijd te gaan doorbrengen.

Onder de aanwezigen bevond zich ook een persoon, wiens gelaatstrekken uitwezen, dat hij tot de „verachte natie” behoorde. Hij scheen van middelbaren leeftijd te wezen, doch had niettemin reeds grijs haar en iets afgemats in zijn geheele voorkomen; zijn gelaat droeg de sporen van doorgestaan lijden, en men kwam tot het vermoeden, dat hij pas van een zware ziekte was hersteld. Toch lag er een vrede over verspreid en straalde er een blijdschap uit zijn donker, sprekend oog, geheel in strijd met al wat aan smart of lijden kon doen denken. Hij behoorde niet tot de huisgenooten; evenwel scheen er een innige band te bestaan tusschen hem en deze menschen; ja, hartelijke liefde werd hem betoond, tot zichtbare verwondering van den pelgrim. Deze had veel te vertellen over al, wat hem op zijne reizen ontmoet was, en het ontging hem hierbij niet, dat de joodsche vreemdeling niet alleen met bijzondere opmerkzaamheid naar hem luisterde, maar hem ook met belangstelling gadesloeg. „Zijt gij bekend in Archangel?” vroeg hij opeens, met iets gejaagds in zijn stem.

„Een weinig,” was het antwoord; „ik ben er wel dikwijls geweest, maar heb er nooit lang vertoefd.”

„En in Moskou?”

„Daar zou mijn vader u meer van kunnen vertellen,” hernam de pelgrim; „hij is er verscheidene jaren in dienst geweest bij een Israëlietisch koopman.”

De vreemdeling ontroerde zichtbaar en wreef zich met de

hand over 't voorhoofd; de pelgrim kwam hem niet geheel onbekend voor, en allerlei herinneringen uit vroeger dagen werden bij hem opgewekt, telkens wanneer hij hen aanzag of hoorde spreken. Hij trachtte zich te binnen te brengen, waar hij vroeger met hem in aanraking kon geweest zijn.

„Is het al te onbescheiden,” vroeg hij eindelijk, „wanneer ik u vraag uw naam te mogen weten?”

„Wel neen,” antwoordde de pelgrim goedwillig, „ik heet Iwan Strobolowsk.”

Weer bracht de vreemdeling de hand aan 't hoofd en verviel in gepeins. „Strobolowsk,” mompelde hij, „dien naam heb ik meer gehoord; ja, stellig, — wacht eens,” sprak hij opeens, „onze huishoudster heette immers Barbara Strobolowsk . . . . jawel . . . .”

„Ik heb een tante die Barbara heet,” viel de pelgrim hem in de rede op het hooren van dien naam, „kent gij haar wellicht?”

De vreemdeling, in wien de lezer zeker Nathan Waiscovitz, de banneling uit Siberië, heeft herkend, zweeg eenige oogenblikken, als om zich te bedenken, hoe ver hij met zijne mededeelingen zou kunnen gaan; daarop sprak hij langzaam: „Barbara Strobolowsk is vele jaren huishoudster geweest bij mijne ouders, en haar broeder Michiel was in dienst bij mijn vader, totdat . . . .”

„Wel,” riep de pelgrim verrast uit, „dan zijt u mijnheer Waiscovitz! . . . . toch niet uit . . . .” hij aarzelde, niet wetende in hoeverre de lieden, in wier midden hij zich bevond, bekend waren met de treurige geschiedenis, die zijn tante Barbara hem uitvoerig had verteld, toen hij op weg naar Kazan, een bezoek aan haar en zijn oom Jaspas op diens hoeve had gebracht.

„Ja, uit Siberië,” antwoordde Nathan met een glimlach, en nu volgden er vele wederzijdsche mededeelingen en verklaringen, die voor den lezer echter weinig nieuws meer bevatten. Alleen willen wij vertellen, hoe het Nathan gegaan was, sedert hij zijne vrijheid herkrege had. In 't begin van Mei uit Tobolsk vertrokken, had hij zich eerst begeven naar Kazan, als in zijn weg liggende, om daar een bezoek te brengen aan den heer Alexandrowitsch; deze had zich echter een maand tevoren naar Berlijn begeven en niet eens de tijding ontvangen van zijn terugkeer. Dit was de eerste teleurstelling op dien tocht, en weinig vermoedde hij hoevele en diep smartelijke er nog volgen zouden, eer zijn reis volbracht zou zijn. Van Kazan begaf hij zich per stoomboot

naar Nischni-Novgorod; op de boot geraakte hij in gesprek met een boer uit het gouvernement Tambov; en hoe omzichtig beiden ook waren in het uitspreken hunner geheimste gedachten, wat in Rusland altijd gevaarlijk is, toch kwamen zij van elkander te weten, dat zij één Heer dienden en op reis waren naar hetzelfde Vaderhuis. De boer vertelde daarop, dat er in het gouvernement Tambov vele ware Christenen woonden, die in alle stilte des Zondags te zamen kwamen om Gods Woord te onderzoeken, en dringend noodigde hij Nathan uit hem te vergezellen, om eenige dagen in hun midden te vertoeven. En daar hij reeds lang een sterk verlangen had gekoesterd naar gemeenschap met andere kijderen van God, en ook wenschte gedoopt te worden, besloot hij van deze gelegenheid daartoe gebruik te maken. Toen hij echter, na veel liefde ondervonden te hebben van deze stillen in den lande, verkwikt en versterkt in 't geloof, zijn reis weer dacht te vervolgen, werd hij ziek. Met groote hartelijkheid werd hij verpleegd in de woning van den boer, wiens vrouw en beide zoons zich, evenals hij, beijverden om den geloovig geworden Israëliet als een broeder in Christus te dienen. Eenige maanden verliepen er en langzaam begon hij te herstellen. Intusschen bevreemde het hem zeer, dat hij nog volstrekt geen tijding ontvangen had van zijne geliefde betrekkingen, aan wie hij van deze omstandigheid bericht gegeven had. Wel was hem nu en dan iets ter oore gekomen van vervolgingen, van regeeringswege tegen de Joden ingesteld, van verdrijving en verbanning naar het Jodengebied, maar zijn echtgenoot woonde daar immers reeds, en Benjamin, aan wien hij eveneens geschreven had na zijn aankomst in Tambov, zoowel als aan zijne moeder, had toch het volste recht in Moskou te wonen! Evenmin was het aan te nemen, dat al zijne brieven, sedert eenige maanden geschreven, verloren zouden zijn geraakt, want op de voorgaande had hij geregeld antwoord gekregen.

Zoo stonden de zaken, toen Iwan Strobolowsk een onderkomen kwam zoeken in dezelfde woning, waar hij zoo gastvrij opgenomen was. De vrees der bewoners, dat den pelgrim de afwezigheid van kruisen en heiligenbeelden in 't oog vallen en hij bemerken zou, dat zij ketters waren, was niet ongegrond; indien zij echter gemeend hadden, dat dit onaangename gevolgen voor hen hebben zou, dan lieten zij die gedachte al spoedig varen. Wel was Iwan zeer vroom naar de meening van allen, die hem kenden, want hij nam getrouw al de voorschriften der kerk in acht en had reeds

vele bedevaarten gedaan; evenwel was hij geen ijveraar voor het gezag der kerk, en was het hem tamelijk onverschillig wat anderen dachten of geloofden; en in plaats van vrome toewijding, zooals men meende, was het slechts zucht naar verandering geweest, die hem had doen besluiten pelgrim te worden, zoowel als tegenzin in zwaar en geregeld werk. Met oprecht gemeente verontwaardiging sprak hij ook over de onrechtvaardige behandeling, den Joden aangedaan, en dit punt eenmaal ter sprake, vertelde hij zóóveel, dat Nathan inderdaad bange voor gevoelens begon te koesteren aangaande zijne familie. Iwan was juist in Moskou gekomen vóór het Paaschfeest en had er eenige weken vertoefd, zoodat hij getuige geweest was van de gruwzame uitdrijving der Israëlieten, daar woonachtig; en toen hij vernam, dat Nathan plan had over Moskou naar Witebsk te gaan, raadde hij hem dit ten sterkste af. Weinig goeds kon hem daar te wachten staan, terwijl het bovendien nauwelijks te betwijfelen viel, of zijn zoon Benjamin had de stad reeds verlaten, zoowel als de familie Mirandi, bij wie zijne moeder inwoonde. Nathan besloot dus ineens door naar Witebsk te gaan, in de hoop hen allen daar te vinden en, gedreven door angst en onzekerheid, gaf hij zijn voornemen te kennen, den volgenden dag tegelijk met Iwan te vertrekken.

Diep bewogen nam hij afscheid van den boer en zijn gezin, en droeg hen vele groeten op aan de bekenden, die te ver af woonden om ze eerst nog een bezoek te brengen. Tot de stad Orel zou Iwan hem vergezellen, om vandaar naar Kiew te gaan, terwijl Nathan zijn reis zou vervolgen naar Witebsk. Op dezen tocht moesten zij een bosch doortrekken en daarin overnachten. Eerst hield Iwan eenige uren de wacht bij het vuur, door hen aangelegd om de wilde dieren op een afstand te houden, en daarna nam Nathan zijn plaats in, terwijl hij zich ter ruste begaf. Niets anders verbrak de doodelijke stilte dan het gehuil der wolven, die soms tot op geringen afstand naderden; doch Waiscovitz was aan zulke geluiden gewoon en verschrikte er niet van. Toch ontstelde hij eensklaps, toen daar een gedaante naderbij sloop, . . . waggelend als een dronken man, doodsbleek en zwijgend. Bij het vuur gekomen zakte de gestalte ineen; — het was een knaap van ongeveer vijftien jaar, mager als een geraamte en blijkbaar uitgeput van honger; zijn zwarte haren hingen ordeloos om zijn uitgeteerd gezicht, en met zijn holle oogen staarde hij Nathan aan, als wilde hij zonder woorden om ontferming smeeken.

„Wat wilt gij, arme jongen, en waar komt gij vandaan?” vroeg Waiscovitz met zooveel deelneming in zijn stem, dat voor een oogenblik de doffe wezenloosheid plaats maakte voor een straal van hoop.

„Brood!” stamelde hij, nauwelijks hoorbaar.

Nathan haastte zich zijn valies open te maken; hij nam er een stuk gerstenkoek uit, dat hij den knaap toereikte, die het gretig verslond. Gaarne had hij hem meer willen geven, maar hij vreesde, dat het den uitgehongerde niet goed bekomen zou. Hij schonk een bekertje wijn in, en nadat de knaap dit geledigd had, sloten zich zijne vermoeide oogleden en viel hij in een diepen slaap. Met vaderlijke bezorgdheid sloeg Nathan den knaap, in wien hij een zoon Israëls herkende, gade, en wikkelde hem in zijn eigen mantel. Ook wekte hij den pelgrim niet op het vastgestelde uur, maar bleef in treurige gedachten verzonken zitten waken tot het aanbreken van den morgenstond, toen Iwan wakker werd en niet weinig verbaasd opkeek nog een derde persoon te vinden.

„Zeker een banneling,” sprak hij meewarig, ziende dat de knaap een Jood was. Deze ontwaakte thans, staarde verwilderd om zich heen, en rees overeind.

„Wees gerust,” sprak Nathan zacht, „gij zijt onder vrienden; ziet ge niet, dat ik ook een Israëliet ben?”

Daarop gaf hij hem weer wat brood en wijn, waarna hij vroeg, wat hem daarheen gedreven had. Langzamerhand kwamen zij nu het volgende te weten: Machir — zoo heette de knaap — was tot voor eenige weken woonachtig geweest in een dorp niet ver van Kazan, waar hij werkzaam geweest was in een passamentfabriek, evenals zijn vader en zijn broer Levi. Slechts een klein aantal Joden woonde er in het dorp, en die werden voortdurend door de overige inwoners gekweld en geplaagd. Zij verdienden veel minder dan de anderen, en moesten alles duurder betalen. Op zekeren dag verklaarde de bakker, dat hij hun geen brood meer wou leveren, of zij moesten er tienmaal zooveel voor betalen als de anderen. Dit konden zij niet doen, zoodat hun niets overbleef dan honger te lijden. Hierdoor wanhopig geworden, besloten zij de bakkerij te plunderen. Spoedig kwamen er soldaten, en tien van hen werden doodgeschoten, waaronder ook Machir's vader en zijn broeder. Alleen overgebleven vluchtte hij naar de bosschen, vreezende dat men hem naar Siberië zou verbannen. Dagen lang was hij voortgelopen, zonder zich ergens te durven vertoonen. Uitgehongerd had hij het eindelijk

gewaagd een afgelegen boerenwoning binnen te treden, terwijl de bewoners aan den veldarbeid waren; en toen de kinderen bij de onverwachte verschijning verschrikt wegliepen, had hij een kast geopend en er een stuk vleesch uitgenomen, om vervolgens verder te vluchten. Meer dan een week was er sedert verlopen, en in al dien tijd had hij grootendeels moeten leven van fijngewreven boombladeren, zoodat hij geheel uitgeput zich eindelijk neergelegd had om te sterven, toen hij eensklaps in de nabijheid een vuur ontdekte, waar hij met inspanning zijner laatste krachten zich heen begeven had, slechts door één verlangen gedreven: zijn honger te stillen. Het overige weten wij.

Natuurlijk vernamen zij dit alles niet ineens, want de knaap was te uitgeput om veel te spreken, maar af en toe vertelde hij iets, in antwoord op de vragen, die zij hem deden. Hun voorraad levensmiddelen nam evenwel snel af; doch Iwan wist er in te voorzien, want een pelgrim wordt nergens afgewezen. Zoo gingen zij nog eenige dagen te zamen voort; doch bij Orel nam Iwan Strobolowsk afscheid, na hun nog menige aanwijzing gegeven te hebben omtrent den weg en de gevaren, waaraan zij blootgesteld zouden wezen.

Eenige weken later vinden wij hen, doodmoe en uitgeput, op de plaats hunner bestemming. Haastig liepen beiden voort door de straten van Witebsk, want de hoop gaf hun nieuwe kracht, en Nathan beefde van zenuwachtige gejaagdheid, wanneer hij aan het oogenblik van weerzien dacht. Nog enkele minuten, dan zou hij zijn geliefde Ruth in de armen sluiten, en Benjamin wellicht ook.

„Hier moet het zijn!” riep hij eensklaps uit, en stapte een winkel binnen.

„Woont hier de familie Baltikof?” vroeg hij haastig aan een knaap, die lusteloos tegen den toonbank geleund stond; en reeds wilde hij doorloopen naar het woonvertrek.

„Baltikof?” sprak de jongen, die nu langzaam zijn bleek en uitgeteerd gezicht naar hem toewendde, en hem met zijn groote holle oogen verbaasd aanstaarde, „Baltikof? Wel neen! dien naam heb ik nooit gehoord.”

Ontsteld bleef Nathan staan. „Wie woont hier dan?” vroeg hij.

„Wie? Wel, verscheidene menschen! Mijn vader, en Samson, en Berdinova, en . . .”

„Wat zegt ge?” riep Machir verrast uit, „Berdinova? zoo heet mijn oom! Waar is hij?”

Zonder een woord te zeggen wees de aangesprokene naar een man, die juist den winkel intrad, en in wien wij denzelfden

persoon herkenden, die Levi Baltikof zoo trouw ter zijde stond op dien verschrikkelijken morgen, toen hij zijn drie kinderen aan den weg vond staan.

Machir groette hem en begon nu te vertellen, wie hij was, en wat hem daarheen gevoerd had. „Inderdaad, gij lijkt op mijn zuster!” viel Berdinova hem in de rede; „doch ga voort, ik ben benieuwd te weten, wat gij hier komt zoeken!”

Machir vervolgde nu zijn verhaal, terwijl Waiscovitz in stilte zijn bezwaard hart uitstortte voor God, zijnen Vader, die immers wist, waar zijne geliefde betrekkingen zich bevonden.

„Wel, wel,” zei Berdinova, toen zijn neef uitgesproken was, „ge komt maar juist bijtijds, want binnen eenige weken denk ik het land te verlaten. — Nu, schrik maar niet,” vervolgde hij geruststellend, „gij gaat natuurlijk mee, al moet ik er mijn horloge en ring voor verkoopen; het eenigst overgebleven kind mijner zuster zal ik niet van gebrek laten omkomen, zoolang ik zelf nog niet van honger sterven moet.”

Dankbaar zag Machir hem aan, en ook Nathan gevoelde zich zeer verlicht door deze woorden, want in geen geval had hij den wees aan zichzelf willen overlaten, en toch zag hij geen kans voor hem te zorgen. Zeer welkom was hem ook de uitnoodiging van Berdinova om binnen te komen en wat uit te rusten, daar hij zich nauwelijks meer staande kon houden van vermoeyenis. Het was reeds vier uur in den namiddag, en bijna zonder verpoozen hadden zij dien dag geloopt, zoo verlangend waren beiden geweest naar het doel van de reis.

In het woonvertrek gekomen, zagen zij daar, behalve vijf of zes kleine kinderen, die met elkaar stoeiden over den vloer, en eenige vrouwen, ook een grijsaard met een eerwaardig voorkomen; zijn haar was zilverwit, evenals de lange baard, en de fijne gelaatstrekken deden denken aan een man van beschaving. Hij was juist opgestaan van zijn tabouretje, en voorzichtig liep hij naar een kast in een andere hoek der kamer; nu en dan hield hij zich vast aan tafel of stoel, en aan de blanke vingers was het wel te zien, dat zij tot zwaren arbeid nooit waren gebezigd, terwijl iets in houding en manieren deed vermoeden, dat hij meer aan bevelen dan aan gehoorzamen gewend was geweest. Dit alles was echter geheel in tegenspraak zoowel met zijn kleeding als met zijn omgeving: kaal en versleten was de verkleurde jas, gescheurd het vest, vol gaten de groote mullen, die blijkbaar voor andere voeten dan de zijne bestemd geweest waren, geen gemakkelijke leunstoel was er te zien in het armoedige

vertrek, evenmin als een spiegel of schilderijen aan de naakte wanden; slechts het hoogst noodige huisraad was er te vinden: een tafel, eenige stoelen en een kast. Bij het venster, waarvoor geen bloempje prijkte, zat een der vrouwen met een morsig kind op den schoot, terwijl een andere vrouw, tegenover haar met den elleboog op de tafel geleund, zoo zeer in treurige gedachten verzonken scheen, dat zij de binnekomenden niet eens bemerkte.

„Zijt gij het, Berdinova?” vroeg de grijsaard, terwijl hij staan bleef en het hoofd naar de deur wendde.

„Ja, mijnheer Wolf,” was het antwoord, „en ik breng twee vermoede reizigers mede, die gaarne een weinig uit willen rusten.” Daarop vertelde hij in 't kort eenige bijzonderheden, die ons reeds bekend zijn. Intusschen was er bij Nathan op het hooren van den naam Wolf een vermoeden opgerezen, dat zeer versterkt werd, toen hij opmerkte, dat de grijsaard blind was.

„Is de naam Waiscovitz u wellicht bekend, mijnheer Wolf?” vroeg hij, zoodra Berdinova zweeg.

„Wat zegt ge?” riep de blinde uit op een toon van blijde verrassing, „Benjamin Waiscovitz! Ja zeker; hebt ge bericht van hem?”

„Helaas, neen!” zei Nathan treurig; „ik wenschte juist te weten, waar hij zich bevindt.”

„Met zekerheid kan ik niets daarvan zeggen,” hernam de grijsaard blijkbaar teleurgesteld; „ik weet alleen, dat hij het land heeft moeten verlaten ongeveer vijf maanden geleden; zijn plan was zich naar Berlijn te begeven, waar een tante van hem woont, maar ik heb sedert niets meer van hem vernomen; kent gij hem persoonlijk?”

„Hij is mijn zoon, mijn eenige!” hernam Nathan op doffen toon, want de moed begon hem te ontzinken, of hij wel ooit zijn geliefden zou wederzien op aarde.

„Uw zoon!” sprak mijnheer Wolf met een mengeling van verbazing en medelijden; „wel, wel, kon ik u maar eenige inlichting geven! . . . Welk een bittere telcurstelling voor u na zulk een lange scheiding!”

„Wellicht kunt u mij iets meedeelen aangaande mijn echtgenoot,” hernam Nathan na een poosje stilzwijgen; „zeker heeft mijn zoon u wel eens over haar gesproken?”

„In den laatsten tijd van zijn verblijf in Moskou niet meer,” antwoordde de grijsaard langzaam en aarzelend; „doch eenige maanden vóór zijne verdrijving is hij nog naar Witebsk gegaan om haar te bezoeken . . . .”

„Toen woonde zij nog bij de familie Baltikof, niet waar?” viel Nathan hem in de rede.

De blinde knikte toestemmend.

„Baltikof?” sprak nu Berdinova, die opmerkzaam en met belangstelling toegelusterd had, „Levi Baltikof en zijn gezin meent gij?”

„Juist,” zei Nathan in groote spanning, „kent gij hem?”

„Wel zeker,” was het antwoord, „hij is een mijner beste vrienden; menigen genoegelijken avond heb ik in dit huis met hem doorgebracht, en na den dood mijner vrouw . . . . .”

„Vergeef mij, dat ik u in de rede val,” sprak Nathan gejaagd, „maar ik brand van verlangen om te weten, waar hij thans woont! In deze stad nog, hoop ik?”

„Nee,” zei Berdinova, „vijf maanden geleden is hij naar Noord-Amerika vertrokken, en uit New-York heb ik bericht gekregen van zijn behouden aankomst, en daar hoop ik hem weldra te gaan opzoeken.”

„Weet gij ook, of er een schoonzuster van hem meegegaan is?” vroeg Nathan haastig.

„Ja,” zei Berdinova nadenkend, „een schoonzuster is er meegegaan, en ook een nicht, wier echtgenoot reeds een jaar tevoren naar Amerika vertrokken was en daar een goed bestaan gevonden had.”

Nathan zuchtte; nu leed het voor hem geen twijfel meer, of Ruth was, door den nood gedrongen, heengereisd met de anderen . . . . zijn brief, waarin hij zijn terugkeer meldde, had zij wellicht niet eens ontvangen . . . . en Benjamin, wist hij er iets van? Zoo in treurige gedachten verzonken, bleef hij langen tijd zwijgend voor zich staren, terwijl de blinde grijsaard meewarig het hoofd schudde en zichzelf gedurig weer afvroeg, of hij de geheele waarheid meedeelen zou of niet. Want hij wist het wel, dat Benjamin's moeder heengereisd was, niet naar Amerika, maar naar haar eeuwige woning. Hij kon het, echter niet van zich verkrijgen den teruggekeerden banneling, na zooveel leed en teleurstelling, ook de laatste straal van hoop te benemen, alle uitzicht op een wederzien, waarnaar hij zoovele jaren had gesmacht. Helaas! de oude man wist het niet, dat er een vreugde bestaat, die alle leed overtreft; een hoop, die elke teleurstelling hare bitterheid ontnemen kan; een vrede, die alle verstand te boven gaat! Veel minder kon hij vermoeden, dat Waiscovitz daarvan deelgenoot was; „en waarom,” zoo dacht hij, „zal ik hem geheel aan vertwijfeling en wanhoop ten prooi geven? Nee, het is beter te zwijgen.”

„Mijn moeder woonde ook in Moskou,” begon Nathan weer; „heeft zij de stad verlaten, tegelijk met mijn zoon, mijnheer Wolf?”

„Neen,” antwoordde deze aarzelend, „zij is eenige dagen vroeger vertrokken.”

„Waarom en waarheen?” haastte Nathan zich te vragen.

„Haar verblijf pas was niet in orde, daarom moest zij terstond vertrekken, terwijl uw zoon drie dagen uitstel verkreeg.”

„En heeft hij zijn grootmoeder alleen laten heengaan?” vroeg Waiscovitz met een mengeling van verbazing en teleurstelling.

„Het kon niet anders,” antwoordde de aangesprokene; „zij werd terstond meegevoerd om van staatswege naar haar geboorteplaats te worden getransporteerd, terwijl uw zoon bevel kreeg het land te verlaten.”

„Haar geboorteplaats,” mompelde Nathan, „dat is Berdickeff naar ik meen. Arme moeder! wie weet in hoeveel ellende zij daar verkeert! Morgen moet ik er heen; maar hoe zal ik haar vinden?”

„Er woont daar een mijner kennissen,” zei Berdinova peinzend; „ik zal u zijn adres opgeven, misschien weet hij u op 't spoor te helpen.”

Middelerwijl was er een stuk zwart brood en een kom met zure kwas op de tafel verschenen, benevens eenige kroezen, en al de aanwezigen werden thans uitgenoodigd door een der vrouwen, om deel te nemen aan het sobere avondmaal. Sober, en toch heerschte er in deze woning betrekkelijk nog overvloed, want er *was* tenminste avondeten, en niemand van al de bewoners, vier verschillende huisgezinnen, behoefde bepaald honger te lijden, gelijk dit met zoovele hunner geloofsgenooten in de overbevolkte stad dagelijks het geval was. Het gesprek werd nu meer algemeen, vooral toen ook de beide zoons van mijnheer Wolf binnentraden; de oudste, Benjamin's academiëvriend, had met veel moeite een plaats bekomen als loopknecht, terwijl Jozef, zijn broeder, als letterzetter een zeer gering weekgeld verdiende. Moedeloosheid stond in hun gansche wezen uitgedrukt, waarmee hun opgewekte toon, hun schertsend woord nu en dan geheel in tegenspraak was; blijkbaar wilden zij hun blinden vader den indruk geven, dat zij tevreden en opgeruimd waren, om hem grooter smart te besparen; en met opzet schenen zij het bespreken der velerlei ellende onder de Joden te vermijden, want telkens als daartoe aanleiding was, gaven zij het ge-

sprek een andere wending. Zoo bleef er voor Nathan nog veel verborgen, ofschoon hij toch reeds eenig denkbeeld begon te verkrijgen van den vreeselijken toestand, waarin zijn volk over het algemeen verkeerde, en onwillekeurig kwamen hem de woorden uit Jesaja 54 voor den geest: „Gij verdrukte, door onweder voortgedrevene, ongetrooste, zie, ik zal uwe steenen gansch sierlijk leggen . . . . enz.” Ja, er was hoop voor dat volk in de toekomst, Jehovah zou zich hunner weer ontfermen. Deze gedachte gaf hem groote vreugde, maar hoezeer verlangde hij, dat velen van hen den gekruisten en opgestanen Heiland mochten aannemen vóór Zijne wederkomst, opdat zij deel mochten hebben aan de eeuwige heerlijkheid en gezegend worden met alle *geestelijke* zegeningen in Christus Jezus!

Den volgenden dag tegen den avond bevond Nathan Waiscovitz zich in Berdickeff, met een brief van Berdinova bij zich, geadresseerd aan den heer Joseph Mirandi. Zooals de lezer weet was deze, na zijne verdrijving uit Smolensko, gaan inwonen bij zijn zoon Mesech in Witebsk, en daar had Berdinova hem leeren kennen. Eerstgenoemde had echter, gelijk zoo velen zijner vervolgde geloofsgenooten, het land verlaten met zijn gezin, alsmede zijn broeder Joseph, waarna de oude heer Mirandi, wiens echtgenoot intusschen overleden was, zich naar Odessa had begeven, om intrek te nemen bij zijn eenigst achtergebleven zoon, den echtgenoot van Nathan's oudste zuster. Ruim een jaar had hij daar vertoefd, toen er opeens iets gebeurde, dat hem den schrik om 't hart deed slaan: Mirandi, zijn zoon, kreeg namelijk onverwachts bevel het land te verlaten, en wel binnen veertien dagen. Dit gebeurde ongeveer een week na de verdrijving der Joden uit Moskou, waarvan hij juist bericht ontvangen had; en mevrouw Waiscovitz, die, in Berdickeff aangekomen, ziek was geworden, en daardoor niet terstond naar Odessa had kunnen schrijven, bleef tevergeefs op antwoord wachten, terwijl haar schoonzoon van zijn kant niet in staat geweest was haar iets van het gebeurde te doen weten, omdat hij niet wist, waar zij zich bevond. Intusschen had Mirandi inallerijl zijne goederen te gelde moeten maken, tegen uiterst geringen prijs natuurlijk; en daar de meesten, van wie hij iets te vorderen had, weigerden te betalen, of er niet toe in staat waren in zoo korten tijd, was het hem onmogelijk geweest zijn ouden vader mede te nemen. Reeds had hij alles, tot zijn horloge toe, moeten verkoopen om het reisgeld voor

vrouw en kinderen bij elkaar te krijgen, en, hoe smartelijk het hem ook viel, hij moest den grijsaard geheel onverzorgd achterlaten. Radeloos van smart had deze zich toen naar Berdickeff begeven, waar nog verre bloedverwanten van hem woonden, bij wie hij dan ook een onderkomen gevonden had. Na er eenigen tijd vertoefd te hebben, had hij aan Berdinova mededeeling gedaan van het gebeurde, en het antwoord op dien brief had Nathan Waiscovitz thans bij zich.

Met haastige schreden liep hij voort, zonder veel acht te slaan op de menschenmassa, die zich in de straten verdrong, of zich te bekommeren om de scheldwoorden, duwen en stooten, waardoor menigeen zijn diepe minachting te kennen gaf voor den Israëliet; slechts ééne gedachte hield hem bezig, het huis te bereiken, waar hij inlichting hoopte te verkrijgen omtrent zijn lieve moeder, om daarna met haar het land te verlaten en onderzoek te doen naar de verblijfplaats van echtgenoot en zoon. Eindelijk kwam hij in een warnet van nauwe, vuile straten, waar de bouwvallige huizen, ruimschoots van uithangborden voorzien, tot winkels ingericht waren, terwijl de kooplieden, bijna allen Joden, met bleeke, treurige gezichten er voor stonden of heen en weer liepen, om hunne waren den voorbijgangers aan te prijzen. Een oogenblik bleef hij staan, blijkbaar besluiteloos hoe nu verder te gaan. „Kopen, mijnheer?” klonk het hem toe . . . . „Neen, hier moet je wezen!” schreeuwde een ander, die juist een vetkaarsje in een gebroken flesch gezet en aangestoken had, om zodoende zijn armoedige uitstalling van „ongeregelde goederen” aan de invallende duisternis te onttrekken. „’t is nergens zoo goedkoop als hier, geloof me!” zei een derde, op hem toetredend, met de handen in de gescheurde broekzakken, en gevolgd door een drietal smerige kinderen, wier bleeke, oudachtige gezichtjes alle vroolijkheid misten. Nathan glimlachte treurig en zag hen meewarig aan, terwijl hij antwoordde:

„Ik heb niets noodig, goede vrienden, maar kunt ge mij ook zeggen, waar de familie Tambolof woont?”

„Tambolof, zegt ge?” riep een der mannen. „Wel lieve tijd, moet ge bij mijn zuster wezen? Kom maar mee, ik zal er je even brengen,” en meteen liep hij voort, terwijl Waiscovitz hem volgde, na de anderen vriendelijk gegroet te hebben.

Zoo zijn weg vervolgende, viel zijn oog op een oude vrouw, die langzaam voortstropelde; er was iets in haar voorkomen, dat zijn aandacht trok. Zij scheen doodarm te wezen, en

toch, de verkleurde en versleten japon van gele zijde deed vermoeden, dat zij betere dagen gekend had; — was het wellicht haar bruidstooi nog, en het laatste wat zij nu bezat? Zij liep met gebogen hoofd, en keek nu en dan schuw ter zijde, als vreesde zij den nieuwsgierigen blik van voorbijgangers op zich gevestigd te zien. Waiscovitz vermoedde dit en wendde dus het hoofd af; maar toch kon hij niet nalaten nog eens om te zien, toen zij voorbij was, en, zonderling genoeg, ook zij wendde het hoofd om, en haar blik ontmoette den zijne. Waarom ontroerde hij zoo? Hij wist het niet, en liep met haastige schreden voort.

„Hier is het,” sprak zijn geleider, die nu stil bleef staan voor een armoedig huisje. „Zie nu maar eens of je terecht bent,” vervolgde hij, en duwde meteen het lage deurtje open. Daar binnen zat een bleeke vrouw met een kindje op haar schoot, dat nu begon te schreien, terwijl de drie andere kinderen verschrikt ophielden met spelen, toen zij den vreemdeling zagen binnentreden.

„Mag ik den heer Mirandi eens even spreken?” vroeg Waiscovitz, na de vrouw, in wie wij de ons bekende patiënt van dokter Scheidel herkennen en wier echtgenoot arbeider was aan de fabriek van den heer Strelitz, gegroet en zijn geleide een kleine belooning gegeven te hebben, waarna deze vertrokken was. „Hij woont hier immers nog?” vervolgde hij, toen de vrouw hem bleef aanstaren zonder iets te zeggen.

„Neen,” sprak zij eindelijk langzaam, „maar wilt u even gaan zitten, dan zal ik het u vertellen.”

Waiscovitz nam nu plaats op een kist, want stoelen waren er niet te zien.

„Is u van de familie?” hernam vrouw Tambolof weder, die blijkbaar aarzelde met hare mededeeling te beginnen.

„Mijn zuster is de echtgenoot van zijn oudsten zoon,” sprak Waiscovitz. „Hem zelf heb ik maar één keer in mijn leven ontmoet.”

„O zoo,” hernam vrouw Tambolof blijkbaar verlicht. „Hij was al oud, weet u,” vervolgde zij, „en in den laatsten tijd had hij veel verdriet gehad; zijn zoons waren . . . .”

„Ja, ja, dat weet ik,” sprak Waiscovitz een weinig ongeduldig, „maar zeg mij, waar is hij nu?”

„Hij is heengegaan, mijnheer, eenige weken geleden; slappende is hij gestorven; hij zal het nu beter hebben dan hier op deze ellendige wereld,” eindigde zij met een zucht.

„Er is maar één Naam onder den hemel gegeven, door

welken wij kunnen zalig worden, weet gij dit wel, goede vrouw?" sprak Waiscovitz, die zich opeens gedrongen gevoelde voor zijn Heer en Heiland te getuigen, en daardoor voor het oogenblik zijne teleurstelling vergat.

„Eén Naam," sprak zij, hem onderzoekend aanziende, „ja, Jehovah, de God Israëls alleen heeft alle macht."

„Gij hebt gelijk," hernam Waiscovitz met ernst, „maar Jehovah is heilig; durft gij voor Hem te verschijnen?"

„Ik denk daar liever niet aan, en ik hoop, dat Hij ons genadig zal wezen," antwoordde zij.

„Zonder bloedstorting is er geen vergeving," hernam Waiscovitz, „en Hijzelf heeft voorzien in een offer, ... Hij heeft Jezus Christus, Zijnen Zoon, gezonden om verzoening te doen voor onze zonden, en in dien Naam alleen kan Hij zondaren zalig maken, zonder aan Zijne heiligheid te kort te doen."

Verbaasd keek vrouw Tambolof hem aan. „Gij zijt toch een Israëliet?" zeide zij eindelijk, „en gij spreekt als een Christen; ja, precies als dokter Scheidel," vervolgde zij meer in zichzelf.

„Dokter Scheidel zegt ge," riep Waiscovitz verrast uit, „kent ge hem? Hebt gij in Moskou gewoond?"

„Ja zeker, mijnheer, en ik geloof, dat geen dokter in de gansche stad zoo goed was als hij! Soms dacht ik, dat het wel waar wezen kon, wat hij zeide van Jezus van Nazareth; als die tenminste was als dokter Scheidel, dan kan hij geen bedrieger wezen!"

„Het leven van dokter Scheidel," hernam Waiscovitz, „is slechts een zwakke afschaduwing van het Zijne; Hij was de Zoon van God, het Licht der wereld, en dokter Scheidel wandelde in dit licht." Daarop haalde hij een Nieuw Testamentje te voorschijn en bood het haar aan. „Lees dit," sprak hij, „en bid vurig, dat gij het moogt verstaan; uw eeuwig geluk hangt er van af."

„Als mijn man hier was," antwoordde zij, „zou ik het niet durven aannemen; als hij het vond, zou hij vreeselijk boos wezen en het zeker verbranden; hij haat de Christenen."

„Waar is uw man?"

„Ach, mijnheer, dat is een treurige geschiedenis. Hij was in aanraking gekomen met nihilisten, toen wij nog in Moskou woonden; hij werd er toe verleid door den boekhouder der fabriek, waaraan hij werkte, en diezelfde persoon was het, door wien hij later aangeklaagd werd, toen hij zich terugtrekken wilde. De verleider bleef vrij, en mijn arme

man werd verbannen; waar heen weet ik niet, en voor hoe lang ook niet." Een oogenblik zweeg zij en wischte zich de tranen uit de oogen, daarop ging zij voort: „Door geloofsgenooten werd ik in staat gesteld mijn brood te verdienen, zoodat ik tamelijk goed bestaan kon met mijn kinderen, maar toen kwam die vreeselijke Paaschnacht; rijke zoowel als arme Israëlieten moesten de stad verlaten, de meesten met achterlating van hun gansche bezitting; — met mijn kinderen werd ik naar deze stad getransporteerd; gelukkig woonde hier een broer van mij, die ons liefderijk opnam, toen wij half bevroren en verhongerd aankwamen, — het is dezelfde, die u den weg gewezen heeft. Er valt hier echter weinig voor mij te verdienen, want de een verdringt den ander, en menigmaal lijden wij honger.”

„En kon de oude heer Mirandi u nog een weinig steunen?”

„Neen, mijnheer, hij bezat niets; uit medelijden heb ik hem opgenomen, opdat hij tenminste onderdak wezen zou, al was ik dan ook niet in staat hem voedsel te verschaffen; — dagelijks ging hij bedelen.”

„De oude heer Mirandi bedelen?” riep Nathan pijnlijk getroffen uit; „ach, mijn arme moeder, wat zal er van haar dan wel geworden zijn?”

Een oogenblik werd hij door smart overmand, toen hief hij het hoofd weder op en vroeg:

„Is u de naam Waiscovitz bekend?”

„Waiscovitz,” sprak zij aarzelend, „ik heb dien naam in Moskou wel gehoord.”

„In deze stad kent gij dus niemand van dien naam?”

Zij schudde ontkennend met het hoofd.

„Weet gij hier in den omtrek soms een klein logement, waar ik eenige dagen zou kunnen vertoeven?”

„Ja wel, mijnheer, mijn zootje zal u even den weg wijzen. Benjamin,” vervolgde zij tot een knaap van omstreeks tien jaar, „ga eens even mee met mijnheer.”

„De knaap was terstond gereed; blootshoofds en barrevoets vertrok hij, want schoenen en muts waren gansch en al versleten. Weldra bleef hij stilstaan voor een huis van één verdieping, met een zeer onbehagelijk voorkomen.

„Hier is het, mijnheer,” sprak Benjamin, waarna hij aarzelend staan bleef. Waiscovitz begreep hem, tastte in den zak, gaf hem eenige kopeken, en na zijn vroolijken groet beantwoord te hebben, trad hij binnen. Juist had hij plaats genomen op een houten bank in een klein, morsig vertrek, toen hij een norsche stem hoorde zeggen:

„Neen, vrouwtje, ga maar verder, wij kunnen den ganschen dag wel aan het geven blijven; er komen hier wel honderd bedelaars op één dag!”

„Ach, mijnheer,” antwoordde een zachte, klagende stem, „ik heb zoo'n honger! heb medelijden met een oude vrouw!”

Nathan sprong op; die stem had hij meer gehoord! Onwillekeurig opende hij de deur, en daar zag hij dezelfde vrouw, wier aanblik hem een uur te voren zoo had doen ontroeren.

Verschrikt was zij achteruit getreden bij die onverwachte verschijning.

„Hebt gij niemand om voor u te zorgen?” vroeg Waiscovitz deelnemend.

Eensklaps veranderde de uitdrukking van haar gelaat, waarvan de doffe moedeloosheid verdween, om plaats te maken voor verbazing en ontroering. Met strakken blik zag zij hem aan.

„Mijnheer,” sprak zij met bevende stem, „hoe is uw naam, als ik vragen mag?”

„Moeder!” riep hij uit in plaats van antwoord te geven, — want nu kon hij zich niet meer vergissen, zóó was haar blik geweest op dat vreeselijk oogenblik, toen hij haar voor het laatst had gezien bij de hoeve van Jaspar; onuitwischaar was die blik in zijne ziel geprent. Ook zij had hem herkend bij het hooren van zijn stem. „Nathan Waiscovitz is mijn naam,” sprak hij, op haar toetredend, toen zij hem bleef aanstaren.

„Zijt gij waarlijk Nathan mijn zoon?” stamelde zij, en de armen naar hem uitstrekkend, zakte zij ineen. De plotse-linge vreugde was haar te veel.

Eenige weken na het hierboven vermelde, spoedden zich twee jonge dames voort naar het centraal-station te Berlijn.

„De trein is al in aantocht, Olga!” sprak de oudste, wier gelaat haar deed kennen al behoorende tot het uitverkoren, maar thans verachte volk.

„Ja,” antwoordde de aangesprokene, „maar wij zullen toch wel bijtijds komen; ik ben blij, dat zij hier zoo goed ontvangen zullen worden. — Kijk,” riep zij opeens verrast uit, „daar komt oom Scheidel aan! Hij ziet ons al!”

De aangeduide persoon, in wien wij niemand anders dan Dokter Scheidel herkennen, scheen deze ontmoeting zeer aangenaam te vinden; althans hij trad met haastige schreden op de beide dames toe, en verwelkomde haar hartelijk.

„De Israëlieten zijn een uur geleden reeds aangekomen,” sprak hij, wel vermoedende wat hen daarheen had gevoerd, want hij wist, dat zij zich meermalen naar het station begaven om de Russische bannelingen te zien aankomen; de oudste dame vooral in de hoop, dat er bekenden bij mochten wezen.

„Laat u dit niet al te veel teleurstellen, juffrouw Rebekka,” vervolgde hij vriendelijk, ziende hoe haar gelaat betrok, „zij bevinden zich zeker nog allen in het logement, waar hun een maaltijd was bereid; wilt u mij toestaan u daarheen te vergezellen?”

Met een blos van genoegen nam zij dit voorstel aan, vooral toen Olga zich bereid verklaarde met haar mede te gaan.

Intusschen zal de lezer wel met verwondering gevraagd hebben, hoe dokter Scheidel opeens uit zijne ballingschap ontkomen was. Hij zelf zou u daarop niets anders kunnen antwoorden, dan dat hij op zekeren keer, na vijf jaar in Archangel onder politie toezicht te zijn geweest, opeens aanzegging gekregen had te kunnen gaan, waarheen hij wilde. Slechts het verblijf te Moskou en St. Petersburg was hem verboden. Na eenig overleg was hij toen tot het besluit gekomen zich in Berlijn te vestigen, waar zijne familie woonde, en dit te meer, daar zijn zuster, de echtgenoot van den heer Petrowitz, overleden was. Haar eenige dochter Olga had zich op verlangen haars vaders naar een tante te Berlijn begeven, daar zij anders vooral des winters, geheel zonder toezicht zou geweest zijn. Deze tante bezocht dikwijls de familie van den heer Alexandrowitsch, dokter Scheidel's vriend en Nathan's medebanneling, waar Rebekka Waiscovitz huishoudster geworden was; zoo had Olga haar dan al zeer spoedig ontmoet en de kennismaking met haar hernieuwd. Hieruit was weldra een innige vriendschap ontstaan, toen ook Olga den Heere Jezus als haar Heiland had leeren kennen.

De drie ons bekende personen waren weldra ter bestemde plaatse aangekomen en bevonden zich in een ruim vertrek, waar grijsaards, jongelingen, vrouwen met zuigelingen, jonge meisjes en kinderen in bonte mengeling dooreen zaten, lagen of stonden, terwijl hier en daar gelapte zakken van veelkleurige stof op den grond lagen; veel waarde had die bagage niet, al bevatte zij hunne gansche bezitting.

Juist werd er voor de tweede maal brood en visch binnen gebracht, waarop de ongelukkige bannelingen gretig aanvielen, als hadden zij nog niets gehad. In een oogwenk was alles

verslonden, en geen wonder, de meesten van hen hadden dagen lang honger geleden.

Het was reeds schemerdonker, en de petroleumlamp verlichtte het vertrek niet genoegzaam om de gelaatstrekken van al de aanwezige personen, ongeveer zestig, te onderscheiden, te minder, daar sommigen zich een hoekje hadden uitgekozen om er na den maaltijd rustig te kunnen indommelen. Rebekka en Olga wierpen snel een blik in 't rond, en eerstgenoemde verstoutte zich om hier en daar een gesprek aan te knopen, en zoo doende iets naders aangaande haar bloedverwanten en bekenden te vernemen, want reeds had zij de hoop opgegeven een van hen bij deze nieuw aangekomenen aan te treffen. Olga en dokter Scheidel volgden haar voorbeeld, en de arme bannelingen, blijde in hun eigen taal te worden aangesproken, waren niet karig in het vertellen. Hier was het een bevende grijsaard, die het gewaagd had de verre reis naar Amerika te ondernemen, omdat daar zijn eenige zoon was heengegaan. Deze had, door alles te verkoopen, wat hij bezat, ternauwernood reisgeld bijeen weten te krijgen voor zich en zijn gezin; zijn ouden vader had hij tot zijn groote smart onverzorgd moeten achterlaten. Nu echter had een vermogend geloofsgenoot hem reisgeld verschafft. Zou hij zijn zoon wedervinden in het groote werelddeel? Dáár stond een zestienjarige knaap: zijn vader was naar Siberië verbannen, zijn moeder van ellende gestorven, hij zelf uit zijn geboorteplaats verdreven.

Vol deelneming luisterden de bezoekers naar deze verhalen van ellende en smart, terwijl zij hier en daar een woord van vertroosting spraken.

„Rebekka!” klonk het opeens uit een hoek van het vertrek. „Nathan, zie, zij is het!”

Het was mevrouw Waiscovitz, die dezen uitroep deed. Zij was nog gekleed in de verkleurde, geelzijden japon, de eenige, die zij thans bezat; kousen had zij niet meer, en haar bloote voeten waren zichtbaar door de versleten schoenen, terwijl hare grijze haren te voorschijn kwamen uit het dunne doekje, dat als hoofddeksel dienen moest. Nathan had haar tot zijn bittere smart niets beters kunnen bezorgen, want zijn laatste penningen had hij besteed om haar de noodige oppassing te doen geven, en zelf eenige nachten logies te hebben in het logement, waar hij haar had herkend; en ware Iwan, de pelgrim, dien hij daarna weer ontmoet had hem niet met eenig geld te hulp gekomen, hij zou zijn reis naar Berlijn niet hebben kunnen volbrengen. Wat hij verder

zou beginnen, wist hij niet, doch hij wendde zich tot den Heere, zijnen God, die gezegd heeft: „Ik zal raad geven, Mijn oog zal op u zijn?”

In overdenking en gebed verzonken, werd hij opeens opgeschrikt door den uitroep zijner moeder, waarop hij snel het hoofd ophief en rondkeek. Er waren tien jaren verloopen sedert hij zijne zuster gezien had, en in dien tijd was zij veel veranderd; toch herkende hij haar terstond. Met een kreet van verrassing liep hij op haar toe, doch zij trad eenige schreden terug en keek hem verbaasd aan: Wie was die man met grijzen baard en zilverwit haar? Hij kwam haar niet geheel onbekend voor, maar tevergeefs vroeg zij zichzelf af, waar zij hem vroeger ontmoet kon hebben.

„Ik ben Nathan, uw broeder!” sprak hij zacht, zijn hand op haar arm leggende, „en zie, daar is moeder ook!”

Sprakeloos van ontroering en vreugde keek zij hem aan. Was het een droom of werkelijkheid? Doch daar ontdekte zij hare moeder, die naar haar toe kwam strompelen. Haar herkende zij dadelijk. 't Was nauwelijks vijf jaar geleden, sedert zij haar voor 'tlaatst gezien had. Zij wist niet, wie zij het eerst zou omhelzen: den broeder, dien zij gedacht had nooit op aarde te zullen weerzien, of de moeder, door wie zij meende verstooten te zijn. Het was een aandoenlijk tooneel! Olga stond met blijde verrassing er naar te kijken, en dokter Scheidel had stil het vertrek verlaten, om evenwel spoedig terug te keeren en zijn nichtje in te fluisteren:

„Zeg aan juffrouw Rebekka, dat ik mij gelukkig zal rekenen hare betrekkingen in mijn huis te logeeren; het rijtuig staat voor om er hen heen te voeren.”

Met vreugde voldeed Olga aan dit verzoek.

„Vergeef mij, lieve,” sprak Rebekka, beschaamd, toen zij het meisje op haar zag toekomen, „in mijn overgroote blijdschap heb ik aan niemand anders meer gedacht, en . . .”

„O, dat is niets,” viel Olga haar lachend in de rede, en nu volgde er een fluisterend gesprek over dokter Scheidel's voorstel, dat door Rebekka aarzelend, maar toch dankbaar aangenomen werd.

„Wie is toch die jonge dame?” vroeg Nathan, toen zijne zuster weer ging zitten, en Olga het antwoord aan dokter Scheidel bracht. „Zij komt mij zoo bekend voor.”

„Wel,” riep Rebekka uit, „ge kent haar ook, hoe kon ik dit vergeten! Ge herinnert u toch de kleine Olga wel, Benjamin's speelkameraadje?”

„O ja, hij hield zooveel van haar! Mijn lieve Benjamin,

hoe verlang ik hem te zien! Ach, dat Ruth er ook nog ware, dan zou mijn vreugde volkomen zijn, maar nu . . .” Hij boog het hoofd en zuchtte. De gedachte, dat zijn dierbare echtgenoot zóó heengegaan was, zonder dat hij eenige hoop had haar ooit weer te zien, was zóó vreeselijk, dat hij tevergeefs naar troost had gezocht. Zelfs was hij een oogenblik in opstand gekomen, toen zijn moeder hem de treurige mededeeling had gedaan. Hoezeer had hij zich op dat weerzien verheugd! Zijn lieve Ruth zou met hem Gods Woord onderzoeken, en den Heere Jezus als den waren Messias leeren kennen; en te zamen zouden zij Hem dienen, zoo had hij gehoopt. En nu . . . . vervlogen was al zijn hoop! En soms was het hem ondragelijk niets van haar einde te weten! — Rebekka gevoelde dit, zag hem met een blik vol liefde en medelijden aan, en zeide: „Dit is toch zeker, lieve broeder! dat onze God ontfermende is, en Hij voor zijne kinderen alle dingen laat medewerken ten goede!”

Toen wendde zij zich haastig af, en ging haar moeder mededeelen, wat dokter Scheidel hen had laten voorstellen.

„Dokter Scheidel was altijd zoo vriendelijk,” zeide Rebekka’s moeder met bewogen stem; „maar zeg mij, kind! hoe zijt ge weer met hem in aanraking gekomen?”

Bij deze vraag zag zij haar dochter onderzoekend aan, en een bos overtoog Rebekka’s gelaat, terwijl zij antwoordde: „Wel, moederlief, dat is door Olga Petrowitz; hij is haar oom. Zie, daar komt zij naar ons toe!”

Blij het gesprek te kunnen afbreken, wendde zij zich tot Nathan, en vroeg hem zacht, of hij reeds met zijn moeder over den Heere Jezus gesproken had. Opeens verhelderde zijn gelaat: „Ja,” antwoordde hij even zacht, „en zij was zeer genegen te luisteren; het bedroefde haar, dat zij het oor geleend had aan Mirandi’s raad om u te verstooten. De ellende, die over ons volk en ook over-onze gansche familie is gekomen, heeft haar tot nadenken gebracht.”

Eer Rebekka tijd had, hare vreugde hierover te doen blijken, was Olga genaderd, vergezeld van haar oom, die hen uitnoodigde met hem mede te gaan. Weldra waren zij op weg naar dokter Scheidel’s woning, waar Rebekka echter genoodzaakt was terstond afscheid te nemen. Wel genoot zij veel vrijheid in hare betrekking, en werd zij er bijna als een dochter des huizes behandeld, maar zij had nog veel in de huishouding te beschikken en was reeds langer uitgebleven dan haar plan was geweest. Hoe gaarne had zij nog eenige uren willen doorbrengen bij hare geliefde betrekkingen. Er

was zooveel te vragen en te vertellen! En toch verlangde zij ook weer spoedig heen te gaan, want zoo gaarne wilde zij de eerste wezen, die de vreugdevolle tijding aan Benjamin zou mededeelen. Terstond na haar thuiskomst wou zij hem een boodschap zenden, of hij even bij haar wilde komen, en dan . . . . Zij zag reeds zijn van vreugde stralend gelaat. Die gedachte deed haar glimlachend afscheid nemen, en op Nathan's vraag, of zij hem nu niet zeggen kon, waar Benjamin verblijf hield, antwoordde zij vroolijk: „Dat zou u weinig baten, lieve Nathan, ge zoudt hem toch niet kunnen vinden in een stad, waar niemand u verstaan kan; heb een weinig geduld, morgen ochtend hoop ik u weer te zien.” Daarop spoedde zij zich weg.

Intusschen zat Benjamin ijverig te werken op het kantoor van den heer S., waar hij geplaatst was door bemiddeling van den heer Alexandrowitsch. Deze was juist aan het station, toen Benjamin met een menigte andere Joodsche bannelingen aankwam, en hij, die zooveel reeds aan den zoon van zijn vriend en broeder in Christus had ten koste gelegd, had hem ook nu niet aan zichzelf overgelaten. Met veel deelneming luisterde hij naar Benjamin's mededeelingen over dien vreeselijken Paaschnacht in Moskou, en over de ellende op reis ondervonden. Spoedig gelukte het hem zijn beschermeling een betrekking te bezorgen, waaraan zooveel salaris verbonden was, dat hij behoorlijk in zijn onderhoud kon voorzien. Daarop was de heer Alexandrowitsch naar Kasan teruggekeerd, waar hij tot zijn groote teleurstelling vernam, dat Nathan daar geweest, maar reeds weer vertrokken was.

Benjamin werd voortdurend gepijnigd bij de gedachte aan zijn vader, die, naar hij meende, aan wanhoop ten prooi, rondzwierf, alleen en verlaten! En wat zou er van zijn oude grootmoeder, die hij zoo innig liefhad, geworden zijn. Hij had terstond zijn adres gezonden aan Levi Baltikof, met verzoek dit haar te doen toekomen, zoodra zij hem haar woonplaats zou opgegeven hebben. Vier maanden waren er sedert verlopen, en nog had hij niets van haar gehoord! Wel troostte tante Rebekka hem telkens met de verzekering, dat God alles ten beste zou doen uitloopen, maar hij kon daarbij geen rust vinden; en soms kwam de gedachte bij hem op, dat zij wellicht zooveel liefde niet meer gevoelde voor haar moeder, nadat zij afvallig geworden en door haar verstooten was. Maar zijn vader was toch een Christen, en hij wist zeker, dat zij hem innig liefhad. Het kwam hem

raadselachtig voor, dat zij zoo rustig zijn kon bij het vernemen van al die vreeselijke gebeurtenissen. Voor hem was de pijnlijke onzekerheid zóó bitter, dat zelfs de vreugde over het wederzien van Olga er door vergald werd. Zij was wel het zonnetje, dat telkens de wolken verdreef, maar die kwamen weer terug en beletten hem zich te verlustigen in de vervulling van zijn lang gekoesterden wensch: haar weer te ontmoeten en de zekerheid te hebben, dat zij hem nog genegen was. De hoop, dat de Messias komen en zij Hem dan aanbidden zou, had hij echter langzamerhand opgegeven. Olga getuigde zoo vrijmoedig van haren Heer en Heiland, dat de vraag gedurig met onweerstaanbare kracht bij hem oprees: zou zij wellicht gelijk hebben? Daarbij kwam nog de onuitwisbare indruk, bij hem achtergelaten in dien schrikkelijken Paaschnacht, toen hij het 27ste hoofdstuk van Mattheüs gelezen had, waaruit de woorden: „Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!” als een voortdurende beschuldiging hem in de ooren klonken. Was het daarom, dat zóóveel ellende over hen gekomen was? Soms gaven de profetiën hem troost en hoop, dat de Messias nog komen zou, maar dan weer werd hij geheel in de war gebracht door het lezen van de voorspellingen over het lijden en sterven van den Christus, waarop tante Rebekka hem opmerkzaam maakte. Niet te verwonderen was het, dat hij stil en in zichzelf gekeerd was, zoodat hij op het kantoor menigmaal door de bedienden „de zwijgende jood” werd genoemd. Zoo zat hij ook nu weer zonder op te zien door te werken, toen hem een briefje van zijn tante Rebekka werd overhandigd. Het luidde: „Lieve Benjamin! kom zoo spoedig mogelijk even bij mij; wat gij zoo moeielijk hebt kunnen gelooven, is nu gebeurd; groote vreugde wacht u.”

Haastig sprong hij op, zoodat de andere klerken verbaasd opkeken, begaf zich naar de kamer van den chef, en verliet daarop het kantoor.

Wat Rebekka hem te vertellen had, weten wij reeds, en dat hij niet lang bij haar draalde, maar zich spoedde naar het huis van dokter Scheidel, valt licht te begrijpen. Daar gekomen, gunde hij zich den tijd niet zich te laten aandienen, maar snelde, tot groote verbazing der dienstbode, die hem de deur had geopend, regelrecht naar de huiskamer. Toen bezon hij zich echter, en keek door de half openstaande deur naar binnen. Was dat zijn vader? Een oud man, met wit haar! Zou tante Rebekka zich vergist hebben? Doch neen, daar sloeg hij de oogen op; die oogen, zoo vriendelijk

en toch zoo vol vuur, sprekend dezelfde als van tante Rebekka; — Benjamin twijfelde niet langer; zijn hart bonsde; hij beefde van aandoening, en opeens liep hij naar binnen, regelrecht naar de plaats, waar zijn vader gezeten was, terwijl hij één hand naar dezen en één naar zijn grootmoeder uitstak, zonder in staat te zijn een woord te uiten.

„Benjamin!” riep zijn grootmoeder uit, „mijn lieve jongen! ik had niet gedacht je ooit te zullen weerzien.”

„Is hij het waarlijk, mijn Benjamin?” sprak Nathan, hem aanziende met een mengeling van verbazing en innig welgevallen; toen trok hij denforsch gebouwd jongeling naar zich toe, en omhelsde hem sprakeloos van ontroering. „Kind, vertel mij alles van je moeder!” was het eerste, wat hij zeggen kon.

Toen veranderde plotseling de uitdrukking van Benjamin's gelaat, en aarzelend zag hij zijn grootmoeder aan, als om haar te vragen, wat hij zeggen zou.

„Uw moeder is heengegaan, dat weet ik reeds,” sprak zijn vader op treurigen toon, zijn aarzeling bemerkende, „maar vertel mij alles, wat zij u gezegd heeft, toen gij voor het laatst bij haar zijt geweest.”

Op dit oogenblik trad dokter Scheidel, die een oogenblik het vertrek had verlaten, weer binnen, en verwelkomde zijn jongen vriend hartelijk, en deze hoopte, dat zijn vader het voor hem zoo pijnlijke onderwerp zou laten rusten. Dit was echter geenszins het geval; zoodra mogelijk vatte Nathan het gesprek weer op, en Benjamin vertelde nu elke bijzonderheid, doch verzweg zorgvuldig haar laatste woorden. Het was echter, of zijn vader dit gevoelde of vermoedde; althans toen Benjamin zweeg, zag hij hem onderzoekend aan, en vroeg: „Heeft uw lieve moeder niets, in 't geheel niets anders gezegd, Benjamin?”

Toen was hij wel genoodzaakt uit te spreken, wat zijn hart steeds in onrust bracht, als hij er aan dacht. Toch wilde de naam Jezus hem niet goed van de lippen. „Vader,” zeide hij, en wendde onwillekeurig den blik van hem af, „moeders laatste woorden tegen mij waren: „Verwerp niet langer . . . .” daarop wachtte zij even, en noemde den naam van . . . . „uw Messias.””

„Is zij gestorven met dien naam op haar lippen?” riep Nathan uit, terwijl één straal van vreugde over zijn gelaat toog. „Jezus, den eenigen Naam; door welken wij kunnen zalig worden; o, kind! nu kan ik weer hoop koesteren haar nog te zullen weerzien! *Mijn Messias*,” vervolgde hij na een

oogenblik stilzwijgen. „o Benjamin, Hij is *de* Messias, de Koning Israëls, zoo lang door ons volk verwacht! Hebt gij aan den laatsten wensch uwer lieve moeder nog geen gehoor gegeven? Verwerpt gij Hem nog?”

„Alles is mij duister,” antwoordde Benjamin zacht, „ik weet niet, of ik in Hem gelooven of Hem verwerpen moet.”

„Moge de Heer u dan weldra uit de duisternis overbrengen tot Zijn wonderbaar licht!” sprak zijn vader met vuur. „Komt,” vervolgde hij, „laat ons nederknielen, en er Hem om vragen.”

Van harte stemde dokter Scheidel hiermede in, en de anderen maakten geen tegenwerpingen. Zoo stortte Waiscovitz dan zijn hart uit voor den Heer, met lof en dank voor Zijn wonderbare leiding, en smeekte Hem, om ook zijn moeder en Benjamin de oogen te openen, dat zij hun toevlucht mochten nemen tot den Heer Jezus, en door Hem vrede vinden, vast vertrouwende, dat dit gebed verhoord zou worden op 's Heeren tijd.

HOOFDSTUK XIII.

Besluit.

Een halfjaar later vinden wij een groot gezelschap bijeen in het huis van Olga's tante. Wij zien daar onder anderen Rebekka naast dokter Scheidel gezeten, beiden met een gelaat stralend van vreugde, niet minder dan Olga en Benjamin, tegenover hen, terwijl Nathan Waiscovitz in druk gesprek is met zijn moeder, die nu deftig gekleed in zwarte zijde, een gansch ander voorkomen heeft dan bij haar aankomst in Berlijn.

Olga's tante was intusschen druk bezig de gasten te bedienen, na tevoren gezorgd te hebben, dat alles een recht feestelijk aanzien had. Er werd dan ook een dubbel huwelijksfeest gevierd. De lezer heeft zeker reeds begrepen, wie de gelukkigen waren.

„Ik geloof, dat wij aan een oase in de woestijn gekomen zijn,” sprak Nathan, nadat zijn oog eenigen tijd met innig welgevallen had gerust nu eens op Benjamin en zijn jeugdige gade, en dan weer op Rebekka en haar echtgenoot.

„Ja, vader,” zeide Benjamin, „een lange weg van smart en teleurstelling ligt achter ons, en nooit had ik kunnen denken, dat die in zóóveel zegeningen zou uitloopen.”

„Zoo is het, mijn kind; het Woord des Heeren is wel aan ons allen bevestigd geworden: „Hij plaagt of bedroeft de menschenkinderen niet van harte.” Als Hij bedroefd heeft, dan zal Hij zich ontfermen naar de grootheid Zijner barmhartigheden, want toen ik meende, dat God mij geheel verlaten, en aan de onrechtvaardigheid der menschen overgegeven had, zonder barmhartigheid, was het juist Zijne ontferming en onuitsprekelijke liefde, die mij tot bekeering wilde leiden; juist die schrikkelijke beproeving was noodig om mij af te wenden van den weg, die mij recht toescheen, maar uitliep in het eeuwig verderf.”

„En door die gebeurtenis heb ik mijn Rebekka leeren kennen,” zeide dokter Scheidel, haar aanziende met een blik vol liefde, „terwijl mijn eigen verbanning mij opnieuw tot haar gevoerd heeft.”

„En ik heb daardoor mijn Heiland leeren kennen,” viel Rebekka hem in de rede, „dat is nog veel meer, niet waar, dan onze verbintenis hier op aarde; ware mijn moeder niet ziek geworden, door het zien van Nathan's ongelukkigen toestand, dan zoudt gij niet gekomen zijn om mij de boodschap der zaligheid te brengen.”

„En mijn verbanning,” hernam Benjamin, „heeft mij mijn lieve Olga in de armen gevoerd, die ik anders waarschijnlijk nooit de mijne had mogen noemen.”

„En die vreeselijke Paaschnacht,” zeide mevrouw Waiscovitz, die tot hiertoe gezwegen had, „heeft mij het eerst tot ernstig nadenken gebracht. Rebekka's woorden: „Ons volk heeft den Messias verworpen en gedood!” weerklonken gedurig weer in mijn hart, en ik begon te gelooven, dat het daarom zoo verworpen en veracht was; mijn hart werd daardoor ontvankelijk gemaakt voor de boodschap des vredes, door Nathan mij gebracht. Veel ellende heb ik ondervonden, maar dit alles was noodig om mijn tegenstand geheel te breken en mij te voeren aan de voeten van Jezus, den waren Messias.”

En nu, waarde lezers! moeten wij afscheid nemen van de bannelingen, doch de vraag klinkt ons tegen: Wat is er geworden van Samuël Waiscovitz. Daarop moet ik u echter het antwoord schuldig blijven. Wel kan ik u mededeelen, dat hij kort na zijn behouden aankomst te Bremen, met vrouw en kinderen naar Amerika vertrok, doch op den tijd,

dat ons verhaal eindigt, had nog geen zijner familiebetrekkingen iets naders van hem en de zijnen vernomen.

Zoo was er dan bij al de vreugde ook nog reden tot droefheid, gelijk dit hier beneden altijd het geval is. En „God antwoordt niet van al zijn daden,” al is het soms dat duistere leidingen hier beneden reeds opgehelderd worden. Eenmaal echter zal alles in het volle licht gesteld worden en uitloopen tot lof en eer en heerlijkheid van Hem, die al de tranen van de oogen der Zijnen zal afwisschen.

A A N T E E K E N I N G E N .

De Joden worden in Rusland in vele opzichten gelijk gesteld met losgelaten misdadigers én bannelingen. Van alle staatsambten zijn zij uitgesloten, en nergens in het rijk mogen zij zich vestigen of tijdelijk verblijf houden, dan in het hun aangewezen gebied, bestaande uit 15 gouvernementen in het Westen en Zuiden des rijks. Hiervan zijn uitgezonderd: 1°. kooplieden, tegen betaling van 1000 roebels jaarlijks; 2°. ieder, die zich een academischen graad verworven heeft, wat echter aan weinigen te beurt valt, want binnen het aangewezen gebied mogen niet meer dan 10%, buiten dat gebied 5%, en in Moskou en Petersburg slechts 3% van het aantal studenten Israëlieten zijn; 3°. handwerkslieden, echter op voorwaarde, dat zij hun handwerk uitoefenen; worden zij hiertoe door ouderdom of gebreken ongeschikt, dan moeten zij naar het Jodengebied terugkeeren. Aan deze en vele andere vernederende bepalingen zijn in 1882 nog de zoogenaamde Meiwetten toegevoegd, welke in hoofdzaak het volgende inhouden: Het verbod aan alle Joden — de bevoorrechten *niet* uitgezonderd — 1°. om zich buiten de steden te vestigen (waardoor in vele steden binnen het Jodengebied overbevolking ontstond); 2°. grond te koopen of te pachten (hierdoor werd het velen, die reeds gevestigd *waren*, onmogelijk te blijven of hun beroep uit te oefenen); 3°. op Zondagen en andere Christelijke feestdagen hun beroep uit te oefenen.

Deze wetten werden uitgevaardigd met het doel den Joden het leven in Rusland onmogelijk te maken, en hen de keus te laten tusschen sterven of het land verlaten. De toch reeds overbevolkte steden moesten al de verdrevenen uit de dorpen ook nog in zich opnemen, zoodat, om een enkel voorbeeld te noemen, in de stad Tchevingow het aantal Joden binnen 18 maanden van 5000 tot 20000 steeg. Bovendien werden er nog duizenden uit andere deelen des rijks heengedreven: slagers, bakkers, glazenmakers, drukkers, die opeens niet meer tot de handwerkslieden gerekend werden. De ongehoorde concurrentie bracht velen tot armoede; en daar soms verscheidene huisgezinnen twee of drie kamers bewoonden, kwamen er besmettelijke ziekten, zoodat er een langzame moord

op hen gepleegd wordt. Zij trachtten daaraan af te komen door in grooten getale het land te verlaten, terwijl anderen, wier toestand niet zoo beklagenswaard was, omdat zij zich door veel inspanning het recht verworven hadden buiten de grenzen van het gebied te wonen, onbarmhartig verdreven werden op grond van allerlei voorwendsels.

Hierbij zij nog opgemerkt, dat de wetten in Rusland voor allerlei uitlegging vatbaar zijn, vooral waar zij betrekking hebben op de gehate Israëlieten. Men is eigenlijk nooit zeker, wat men doen of laten mag, zoodat vijandig gezinde overheidspersonen altijd een wapen in de hand hebben. Ook laat het regeeringsstelsel veel te wenschen over: onkoopbaarheid onder de rechters, oneerlijkheid en afpersing onder alle regeeringsbeambten is regel. Geld is er altijd noodig om zich recht te verschaffen; hoeft men dit niet, dan doet men wijzer zich alle mogelijke onderdrukking en onrecht te laten welgevallen, dan zich te gaan beklagen bij de overheid.

Ter opheldering zij ook nog meegedeeld, dat er in Rusland tweecërlei rechtspleging bestaat, vooral wanneer het een staatkundige misdaad geldt. Iemand kan voor een regelmatig gerechtshof gebracht worden, of „op regeeringsmanier” onschadelijk worden gemaakt. In het eerste geval wordt hij, van schuld overtuigd, veroordeeld tot gevangenisstraf of verbanning naar Siberië; in het tweede wordt hij eenvoudig, zonder verhoor, naar een afgelegen streek van het rijk gevoerd en daar onder politie-toezicht gesteld. Dit gebeurt, wanneer de overheden hem voor een gevaarlijk persoon houden, maar er geen bewijzen van schuld voorhanden zijn. Van deze macht wordt niet zelden misbruik door hen gemaakt om personen te verwijderen, tegen wie zij vijandig gezind zijn.

